

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН

**КООМЧУЛУКТАРДЫ ӨНҮКТҮРҮҮ ЖАНА
ИНВЕСТИЦИЯЛОО АГЕНТСТВОСУ (АРИС)**

**Коомдоштуктардын Демилгеси боюнча Улуттук
Долбоор
(НПИС)
Р180909
жана
НПИС боюнча кошумча каржылоо (НПИС КК)**

**Социалдык жана экологиялык башкаруу
боюнча Алкактык документ (РДСЭУ)**

Август, 2026-жыл

Мазмуну

Август, 2026-жыл.....	1
Кыскача обзор.....	6
1. Киришүү	12
2. Долбоорлордун сүрөттөлүшү.....	12
3. Экологиялык жана социалдык саясат, ченемдик-үкүктүк жана мыйзам актылары. 19	
3.1. Кыргыз Республикасынын үкүктүк базасы	19
3.2. Уруксаттарды алуу жана улуттук экологиялык жана социалдык баа берүү	25
3.3. Дүйнөлүк банктын стандарттары жана улуттук алкактар менен негизги ажырымдар	30
4. Негизги экологиялык жана социалдык анализ.....	42
5. Потенциалдуу экологиялык жана социалдык тобокелдиктер жана таасирлер, жана аларды жумшартуунун стандарттык чаралары.....	45
5.1 Начар камсыз болгон жана аялуу топторго тиешелүү тобокелдиктер жана аларды жумшартуу чаралары	45
5.2 Экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди жана таасирлерди алдын алуу үчүн пландаштыруу жана долбоорлоо чаралары	46
6. Ишке ашыруу жол-жоболору жана механизмдери	61
6.1. Экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу жол-жобосу	61
6.2. Өзгөчө кырдаалдарга шарттуу жооп берүү компоненти	67
6.3. Буйрукту аткаруу.....	69
6.4. Болжолдонгон окутуулар жана мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү.....	86
6.5. Баалоо наркы.....	87
7. Кызыкдар тараптардын катышуусу, жарыялоо жана консультациялоо	89
Тиркемелердин тизмеси	90
1-ТИРКЕМЕ. Экологиялык жана Социалдык Скрининг Формасы.....	92
1-бөлүк.....	92
А-бөлүк: СУНУШТАЛГАН ИШ-ЧАРАЛАРДЫН КЫСКАЧА СҮРӨТТӨЛҮШҮ	92
1. Шартсыз алып салуу: Ишмердик жаратылыш же физикалык чөйрөгө таасир этпейт го. Кошумча экологиялык экспертиза талап кылынбайт.	97
2. Терс таасир мүмкүн:.....	97
2-ТИРКЕМЕ. Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу планынын (ПУОСС) шаблону.....	99
3-ТИРКЕМЕ. Маданий баалуулугу бар буюм табылганда аткарылуучу иш-аракеттердин тартиби	100
4-ТИРКЕМЕ. Асбест камтыган материалдарды башкаруу планы.....	101
4.1-ТИРКЕМЕ. Жер семирткичтерди жана пестициддерди башкаруу планы	104
Пестициддер менен иштөөдө таасирди азайтуу чаралары	104
5-ТИРКЕМЕ. Курулуш калдыктарын башкаруу планы.....	108
6-ТИРКЕМЕ. Курулуш-монтаж жана калыбына келтирүү иштерин жүргүзүүдө чек-лист форматындагы ПУОСС	110
3-БӨЛҮК: ТЕРС ТААСИРЛЕРДИ ЖУМШАРТУУ ПЛАНЫ	114

4-БӨЛҮК: МОНИТОРИНГ ПЛАНЫ.....	119
7-ТИРКЕМЕ: Курулуш иштерине көзөмөл жүргүзүүдө экологиялык жана социалдык мониторинг боюнча контролдук суроолордун тизмеси	122
8-ТИРКЕМЕ. Кыргыз Республикасында милдеттүү түрдө ОВОС жүргүзүүгө тийиш болгон ишмердик түрлөрү	125
9-ТИРКЕМЕ. Коомдук угууларды өткөрүү жөнүндө отчет.....	127
Коомдук консультацияларды уюштуруу.....	127
АРИСтин онлайн платформасы аркылуу талкуулар	127
9.1-ТИРКЕМЕ. Коомдук талкуулардын протоколу	128

Таблицаалардын тизмеси

Таблица 1. Кыргыз Республикасындагы укуктук база	19
Таблица 2. НПИС жана НПИС КК долбоорлоруна тиешелүү ДБ ЭСС жана улуттук мыйзамдар ортосундагы негизги ажырымдар.....	30
Таблица 3 НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу жана мониторинг планы	Ошибка! Закладка не определена.
Таблица 4. НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн долбоордук цикл жана экологиялык башкаруу жол-жоболорунун кыскача обзору	61
Таблица 5 НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн жол берилбеген иш-аракеттердин тизмеси	Ошибка! Закладка не определена.
Таблица 6 НПИС жана НПИС КК долбоорлорунун алкагында ӨКШТЭК ишке ашыруу кадамдары	Ошибка! Закладка не определена.
Таблица 7 НПИС жана НПИС КК долбоорлорунун адистери жана алардын милдеттери ...	Ошибка! Закладка не определена.
Таблица 8 НПИС жана НПИС КК долбоорлорун ишке ашырууда башка министрликтердин/мамлекеттик органдардын, ЖӨБО жана подрядчылардын ролдору	Ошибка! Закладка не определена.
Таблица 9. НПИС жана НПИС КК алкагындагы окутуунун жана потенциалды күчөтүүнүн болжолдонгон мамилеси	Ошибка! Закладка не определена.
Таблица 10 НПИС жана НПИС КК алкагында РДСЭУты ишке ашыруунун болжолдуу бюджети	Ошибка! Закладка не определена.

Сүрөттөрдүн жана иллюстрациялардын тизмеси

Сүрөт 1 НПИС жана НПИС КК долбоорунун долбоордук аймагынын географиялык камтуусу	18
Сүрөт 2 Кыргыз Республикасынын райондору	Ошибка! Закладка не определена.
Сүрөт 3 АРИСтин сайтынан алынган үзүндү.....	Ошибка! Закладка не определена.
Сүрөт 4 АРИСтин онлайн платформасынын үзүндүсү	Ошибка! Закладка не определена.

Аббревиатуралар жана кыскартуулар

АА	Айыл аймак (аймактык бирдик)
АК	Айылдык Кеңеш (айыл аймак)
АО	Өкмөтү (жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы)
АРИС	Коомчулукту өнүктүрүү жана инвестициялоо агенттиги
КДБТБ	Коомчулуктардын кирешелер булактарын камсыз кылуучу бизнес-өнөктөштөр
ДБ	Дүйнөлүк Банк
ГН	Гендердик Зомбулук
ГСВ	Үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу
ГЭС	гидроэлектр станциялары
КК	Кошумча каржылоо
КТ	Кызыкдар тараптар
КР	Кыргыз Республикасы
КСЭТ	Социалдык-экологиялык тобокелдиктерди классификациялоо
ӨКШТЭК	Өзгөчө кырдаалдарга шарттуу таасир этүү компоненти
МиБ	Мониторинг жана баа берүү
МОС	Кайтарым байланыш механизми
ЖРЭТКМ	Жаратылыш ресурстар, экология жана техникалык көзөмөл министрлиги
ДКМ	Даттанууларды кароо механизми
ФМ	Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги
НПИС	Коомчулуктардын демилгеси боюнча улуттук долбоор
ЧУА	Ченемдик-укуктук актылар
ӨЭК	Өкмөттүк эмес уюмдар
ОВОС	Курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо
ОСЭТ	Курчап турган чөйрөнү, ден соолукту жана эмгекти коргоо
ЭТКБ	Эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасы
ӨКТ	Өзгөчө корголуучу табигый аймактар
ЖӨБО	Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы
ОРП	Долбоорду ишке ашыруу бөлүмү
ДОБ	Долбоордун операциялык башкармалыгы
ЭТКБ	Эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасы
РДПП	Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү планы
КП	Көчүрүү планы
МКТ	Министрлер Кабинетинин токтому
КРӨТ	Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому
ЭМЖТП	Эмгек мамилелерин жөнгө салуу тартиби боюнча жол-жоболор
ДСД	Долбоордук-сметалык документация
СЭМП	Социалдык-экологиялык милдеттенмелер планы
СЭӨП	Социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасы
ААБП	Айлана-чөйрөнүн ар түрдүүлүгүн башкаруу планы
ПУОСС	Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу планы
СЭМП	Социалдык-экологиялык милдеттенмелер планы
РДСЭУ	Социалдык жана экологиялык башкаруу боюнча Алкактык документ
РДПП	Көчүрүү саясаты боюнча алкактык документ
ЖТ	Жыныстык тынчсыздандыруу
ЖМК	Жалпыга маалымдоо каражаттары
СЭП	Социалдык-экологиялык принциптер

ЭСС	Экологиялык-социалдык стандарт
ЖЭЗ	Жыныстык эксплуатациялоо жана зомбулук
КТКА	Катуу турмуш-тиричилик калдыктары
ТТ	Техникалык тапшырма
ФАП	Фельдшердик-акушердик пункт
ДӨМ	Долбоордун өнүктүрүү максаты
ЭиС	Экологиялык жана социалдык
ЭПТО	Коомчулукту технологиялык колдоо боюнча эксперт
ЭСКП	Экологиялык жана социалдык Практика кодекси
1С	АРИСтин автоматташтырылган башкаруу тутуму

Кыскача обзор

Бул Алкактык документте Кыргыз Республикасындагы Коомчулуктардын демилгеси боюнча улуттук долбоор (мындан ары – НПИС) жана анын Кошумча каржылоосу (мындан ары – НПИС КК) үчүн белгиленген негизги талаптар жана жол-жоболор сүрөттөлгөн. Ошондой эле документте Долбоорлорду ишке ашыруу процессинде мүмкүн болуучу социалдык-экологиялык тобокелдиктерди жана таасирлерди аныктоо жана баалоого, ошондой эле аларды жумшартуу чараларына тиешелүү критерийлер, ДБнын социалдык-экологиялык принциптерине (мындан ары – СЭП) жана НПИС жана НПИС КК долбоорлоруна тиешелүү Кыргыз Республикасынын мыйзам актыларына жана ченемдик талаптарына ылайык аныкталат.

Бул талаптарды жана жол-жоболорду колдонуу негизги Долбоорду, ошондой эле анын Кошумча каржылоосун ишке ашыруу учурунда социалдык-экологиялык тобокелдиктерди аныктоого жана башкарууга көңүл бурууга жардам берет. Бул өз кезегинде климаттын өзгөрүшү шартында түрүктүү социалдык-экономикалык инфраструктурага жетүүнү жакшыртуу жана максаттуу коомчулуктарда аялдар жана жаштар үчүн экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү максаттарына жетишүүгө өбөлгө түзөт. Кошумча каржылоону эске алуу менен Долбоорду ишке ашыруунун жалпы мөөнөтү 2027-2031-жылдарды түзөт, ал эми бюджетти Эл аралык Өнүктүрүү Ассоциациясы (МАР) тарабынан берилген 20 млн АКШ долларын түзөт.

Негизги НПИС Долбоору өлкөнүн жети облусунун 40 районунда – Баткен, Жалал-Абад, Ысык-Көл, Нарын, Ош, Талас жана Чүй облустарында – ишке ашырылат.

Кошумча каржылоонун алкагында Долбоордун географиялык камтуусу дагы 21 жаңы айыл аймакка кеңейтилет, бул максаттуу коомчулуктардын жалпы санын 61 ААга чейин көбөйтүүгө мүмкүндүк берет. Кошумча каржылоо ошондой эле учурдагы компоненттердин алкагындагы колдоону күчөтүүгө багытталган:

- (i) Айыл инфраструктурасына инвестицияларды жана институттарды бекемдөөнү алуу үчүн 21 жаңы айыл аймакты кошуу аркылуу 1-компонентти кеңейтүү.
- (ii) Кирешелер булактарын колдоо программасын (КБКП) кеңейтүү жана аялдар менен жаштар үчүн жаңы экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү түзүүгө багытталган, бюджетти 210 000 АКШ доллары болгон жеке мектепке чейинки билим берүү уюмдарын (ЖМЧБУ) колдоо боюнча жаңы программаны интеграциялоо аркылуу 2-компонентти күчөтүү.

Долбоорлор төмөнкү чаралар аркылуу CDD операцияларынын таасирин кеңейтүүгө, стандартташтырууга жана тереңдетүүгө көмөктөшөт:¹

- (i) 40 райондун баарын камтыган улуттук платформа түзүү. Мурда ар кайсы долбоорлор же түндүк, же түштүк райондорду гана камтыган.
- (ii) Максаттуу чакан аймактарда инфраструктурага сунушталуучу субгранттардын орточо өлчөмүн көбөйтүү.
- (iii) Аялдар менен жаштарды колдоону кошкондо, жашоо каражаттарын колдоону кеңейтүү, жана жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча иш-аракеттерди социалдык инфраструктурага инвестициялар аркылуу түзүлгөн мүмкүнчүлүктөр менен тыгызыраак байланыштыруу.
- (iv) Климаттык аспектилерди социалдык мобилизацияга, инфраструктурага инвестицияларга жана жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча иш-аракеттерге андан ары интеграциялоо;
- (v) Долбоордук процесстерди жана институционалдык механизмдерди оптималдаштыруу; жана

¹ Коомчулуктун демилгеси менен өнүгүү (CDD) - бул өнүгүү демилгеси, ал иштеп чыгуу процессине көзөмөлдү, ресурстарды жана бийликти түздөн-түз коомдогу топторго берет.

(vi) ЖӨБООдо кеңири катышууга негизделген мамилелерди киргизүү.
НПИС жана анын Кошумча каржылоосу өлкөнүн 40 районунун ар биринде бирден айыл аймакты (чакан аймакты) камтыган улуттук платформаны камсыз кылат (б.а. 230 ААнын ичинен 40у). Максаттуу ААлар кедейлик, алыстык, дотация алуучулук жана калктын саны сыяктуу критерийлердин негизинде тандалат. КК аркылуу географиянын кеңейтилиши (дагы 21 АА) 40 ААны тандоо принциптеринин негизинде, Кыргыз Республикасынын райондору боюнча бөлүштүрүүнү эске алуу менен жүргүзүлөт, бул андан ары адилеттүү камтууну камсыз кылат. Ар бир максаттуу АА социалдык мобилизация, потенциалды күчөтүү жана социалдык инфраструктурага инвестициялар алат, ал эми максаттуу ААлардын бир бөлүгү аялдар менен жаштарга багытталган жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча иш-чараларды да алат.

Долбоор 4 компоненттен турат:

1. **1-компонент: Айыл инфраструктурасына инвестициялар жана институттарды бекемдөө.**

- 1а-кичикомпонент: Социалдык-экономикалык инфраструктурага инвестициялар;
- 1б-кичикомпонент: Коомчулуктардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын институттарын мобилизациялоо жана бекемдөө.

2. **2-компонент: Жергиликтүү экономикалык өнүгүү жана жашоо каражаттарын алуу мүмкүнчүлүктөрү.**

3. **3-компонент: Долбоорду башкаруу.**

4. **4-компонент: Өзгөчө кырдаалдарга шарттуу таасир этүү компоненти (ӨКШТЭК).**

Бул долбоор тарабынан каржыланган потенциалдуу инвестициялар төмөнкүлөрдү камтышы мүмкүн:

1-компонент:

- Мектептер, коомдук борборлор, суу менен камсыздоо жана канализация сыяктуу социалдык объекттерди жаңы куруу жана/же калыбына келтирүү менен байланышкан инфраструктуралык долбоорлор, ошондой эле жаңыртылуучу энергия булактарын жана энергиялык натыйжалуулукту интеграциялаган инвестициялар.
- Кичи айылдардын деңгээлинде даараткананын конструкциясын оптималдаштырууну кошкондо, сууну жана калдыктарды тазалоо технологияларын өркүндөтүү.
- Ирригациялык жана жол курулуштары.
- Биринчи медициналык жардам көрсөтүү пункттары (ФАП) жана медициналык мекемелер.
- Сел, таш көчкү жана кар көчкү сыяктуу климаттык тобокелдиктерден коргоо жана энергиялык натыйжалуулукту жогорулатуу максатында инфраструктура үчүн структуралык чаралар.
- Көчө жарыгын модернизациялоо.
- Парктар, бактар, токойлор жана башка эс алуу зоналары сыяктуу коомдук мейкиндиктерди жакшыртуу.
- Социалдык объекттер үчүн жаңыртылуучу энергия булактарын, мисалы күн батареяларын камсыз кылуу.
- Жасалма мөңгүлөрдү түзүү жана жайыттарда сугат жайларын уюштуруу.
- Калдыктарды кайра иштетүү үчүн жабдуулар.

2-компонент:

- Аялдар менен жаштарга багытталган тигүү өндүрүшү, сүт өндүрүшү жана ИТ-стартаптарды түзүү сыяктуу чакан масштабдагы кирешелүү иш-аракет объекттерин курууну кошкондо, жашоо каражаттарына инвестициялар.
- Малдарды кыркуучу машиналарды сатып алуу.
- Айыл чарба өндүрүшү жана кайра иштетүү (мисалы, өсүмдүктөрдүн климаттык туруктуулугун жогорулатуу үчүн климатка туруктуу жана ооруларга туруктуу үрөндөрдү сатып алуу, дары чөптөрдү өстүрүү);

- Кол өнөрчүлүк жана тигүү өндүрүшү;
- Санарип технологияларды жана жаңы кызматтарды киргизүү (мисалы, калдыктарды кайра иштетүү же башка экологиялык ишканалар);
- Жаратылышты сактоого жана ресурстарды натыйжалуу пайдаланууга көмөктөшкөн экологиялык туризм.
- Кошумча каржылоонун алкагында: Жабдуу берүү жана балдарды кароо чөйрөсүндө аялдардын ишкердигин өнүктүрүү үчүн акселерациялык программа аркылуу жеке мектепке чейинки билим берүү уюмдарын (ЖМЧБУ) колдоо.

Так жайгашкан жери, ошондой эле пландаштырылган объекттер жана алардын учурдагы абалы бул этапта белгисиз, анткени долбоордун иш-аракети биргелешкен социалдык мобилизация аркылуу коомчулуктун өзү тандаган инвестициялардын негизинде аткарылат. Чакан долбоорлордун жайгашкан орундары негизги Долбоор үчүн Кыргыз Республикасынын 40 районунда, ошондой эле Кошумча каржылоонун алкагында 21 жаңы айыл аймакта коомчулуктун социалдык мобилизация этабы өткөрүлгөндөн кийин белгилүү болот.

Долбоордук иш-чаралар үчүн потенциалдуу экологиялык жана социалдык тобокелдиктер төмөнкүчө аныкталды:

ДБ СЭПке ылайык **Долбоордун экологиялык тобокелдик Категориясы «Орточо» болуп саналат.** Чакан долбоорлор чакан масштабдуу экендигин, ошондой эле чакан долбоорлордун жайгашкан жери жана колдоого алынуучу иш-чаралардын түрү долбоорду ишке ашыруу этабында аныкталуучу долбоордун өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, долбоорго алкактык мамиле колдонулат. Негизги булгануу булактары курулуш материалдарын жана калдыктарды тийиштүү эмес мамиле кылуу, иштетүү жана сактоо, ошондой эле шум жана чаң пайда болуу себебинен курчап турган чөйрөнүн булганышынын көбөйүшүнө алып келиши мүмкүн болгон курулуш жана калыбына келтирүү иштери, ошондой эле, эгерде асбест камтылган материалдар бар болсо, аларды тийиштүү эмес утилизациялоо менен байланышкан ден соолукка мүмкүн болуучу таасир болуп саналат. Бул факторлор убактылуу мүнөзгө ээ жана конкреттүү участокко жараша болот, жана алдыңкы практикалык таасирди азайтуу чараларын колдонуу аркылуу оңой жоюла алат деп күтүлүүдө. Ишке ашыруу процессиндеги айрым иш-чаралардын түрлөрү тигүү өндүрүшүнүн калдыктары, сүт өндүрүшүнүн айыл чарба калдыктары, даараткананын конструкциясын оптималдаштырууну жана үй чарбасы деңгээлинде агын сууларды туташтырууну кошкондо суу менен камсыздоону жана санитарияны жакшыртуу менен байланышкан калдыктар, же медициналык калдыктарды (ФАП) пайда кылат, ал эми башкалары иш-аракет аяктагандан кийин электрондук жана ИТ жабдуулардан пайда болгон электрондук калдыктар сыяктуу калдыктарды пайда кылат. Олуттуу же жогорку экологиялык тобокелдиктерге алып келүүчү чакан долбоордук иш-аракет долбоордон четтетилет. Мындай иш-аракеттердин түрлөрүнө төмөнкүлөр кириши мүмкүн: биологиялык ар түрдүүлүктүн, табигый чөйрөнүн кайтарылгыс жоготулушу же табигый өзгөрүлмөлүүлүктүн чегинен ашкан өзгөрүүлөрү, суу жолдорунун булганышы, суу коргоо зоналарына жана суу бассейндерине таасир этүү, өзгөчө корголуучу табигый аймактардын жана маданий мурас объекттеринин аймагында курулуш жүргүзүү.

Социалдык тобокелдик «орточо» деп бааланат, бул сунушталган масштабы долбоордун концепция этабында сунушталган масштабына жана тобокелдикти баалоо үчүн бар болгон маалыматка негизделет. Ишке ашыруунун төмөнкү сапатынан жана инклюзивдүү процесстердин жоктугунан улам потенциалдуу тобокелдиктердин калдык мүнөзгө ээ болушу күтүлүүдө, бул пайдаларга бирдей эмес жетүү жана көрө албастык себебинен коомчулукта социалдык обочолонууга жана чыңалууга алып келиши мүмкүн. Долбоордун пайдаларын өлкө боюнча бөлүштүрүү маселеси тиешелүү кызыкдар тараптар менен консультацияда иштелип чыккан тандоо процесси аркылуу чечилет. Кошумча каржылоо эсебинен географиялык камтуунун кеңейтилиши (40тан 61 ААга чейин) долбоордун пайдаларын андан ары адилеттүү бөлүштүрүүгө өбөлгө түзөт. Бенефициарларды тандоо критерийлери эң кедей коомчулуктарга, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга инклюзивдүү жетүүнү, каражаттарды региондор боюнча адилеттүү бөлүштүрүүнү жана этникалык жактан тең салмактуу бөлүштүрүүнү камсыз кылуу үчүн кылдаттык менен иштелип чыгышы керек. Бардык инвестициялар Долбоордун жалпы иштелип чыгуусунун алкагында начар камсыз болгон жана аялуу топторго өзгөчө көңүл буруу менен айыл

деңгээлинде муктаждыктарды баалоого негизделет. Баткендеги коопсуздук чоң маанилүү, анткени 2021-2022-жылдары кыргыз-тажик чек арасындагы чыр-чатактар жерлерде чыңалууга алып келген, бул эмгек жана коомчулук коопсуздугуна таасир этиши мүмкүн. Тиешелүү коопсуздук тобокелдиктерин аныктоо жана баалоо үчүн ДБ тарабынан каржыланган жана Коомчулукту өнүктүрүү жана инвестициялоо агенттиги (АРИС) тарабынан ишке ашырылган Экинчи Региондук Экономикалык Өнүктүрүү Долбоорунун (ПРЭР-2) алкагында коопсуздукту баалоо жүргүзүлгөн. АРИС Баткендеги чакан долбоорлор үчүн коопсуздук тобокелдиктерин баалоо жана азайтуу үчүн ПРЭР-2 мамилесин колдонот. Коомдук имараттарды калыбына келтирүү учурунда долбоордон таасирленген тараптар ЖЭЗ/ЖЗ тобокелдиктерин кошкондо ден соолук жана коопсуздук маселелеринен качуу үчүн мамлекеттик менчиктеги жакынкы объектерге убактылуу көчүрүлүшү мүмкүн. Коомчулуктар деңгээлиндеги чакан инфраструктуранын мүнөзүн эске алуу менен, калктын ден соолугуна жана коопсуздугуна, ошондой эле эмгек ресурстарын башкарууга байланышкан жумушчу күчүнүн агылып келишин, бала жана мажбурлап эмгектендирүүнү кошкондо, терс тобокелдиктер каралган эмес. Долбоорду иштеп чыгууда пайдаларга инклюзивдүү жетүүнү жана коомчулуктун маанилүү катышуусун камсыз кылуучу инклюзивдүү жана ачык-айкын критерийлер камсыз кылынышы керек.

Мажбурлап көчүрүүгө², калктын ден соолугуна жана коопсуздугуна, ошондой эле адамдардын агылып келишин, бала жана мажбурлап эмгектендирүүнү кошкондо эмгек мамилелерин жөнгө салууга байланышкан терс тобокелдиктер, коомчулук деңгээлиндеги чакан инфраструктуранын мүнөзүн эске алуу менен каралган эмес. Долбоордун түзүлүшү пайдаларга инклюзивдүү жетүүнү жана коомчулуктун маанилүү катышуусун камсыз кылуучу инклюзивдүү жана ачык-айкын критерийлерди камсыз кылышы керек.

Социалдык жана экологиялык башкаруу боюнча Алкактык документте (РДСЭУ) негизги Долбоордун жана анын Кошумча каржылоосунун алкагында колдоого алынбоочу иш-аракеттердин түрлөрүнүн тизмеси келтирилген, ал 5-таблицада «Жол берилбеген иш-аракеттердин тизмеси» деп сүрөттөлгөн.

РДСЭУда ошондой эле ишке ашырылып жаткан НПИС жана НПИС КК Долбоорунун алкагындагы иш-чаралар үчүн негизги потенциалдуу экологиялык жана социалдык тобокелдиктер сүрөттөлгөн:

- Суу булактарынын, топурактын жана жер астындагы суулардын булганышы;
- Биологиялык ар түрдүүлүккө таасир этүү;
- Шум, дирилдөө, электромагниттик таасир жана убактылуу аба булганышы;
- Табигый-климаттык коркунучтар (сейсмикалык, көчкү, сел коркунучу, температуранын жогорулашы, кургакчылык, күчтүү шамалдар ж.б.);
- Таштанды жана коркунучтуу калдыктардын пайда болушу;
- Курулуш иштеринен улам келип чыккан коркунучтуу өндүрүштүк факторлор, мисалы, электр тогунан жабыркоо; жол коопсуздугу; бийиктикте иштөө ж.б.;
- Тарыхый-маданий мурас объектерине таасир этүү;
- Медициналык калдыктар;
- Электрондук калдыктарды утилизациялоо;
- Асбестоцемент материалдарды көмүү;
- Пестициддерди/гербициддерди колдонуу;
- Парник газдарынын чыгарылышы;
- Коомчулуктардын ден соолугуна жана коопсуздугуна, ошондой эле эмгек мамилелерин жөнгө салууга байланышкан социалдык таасирлер;
- Жерди алып коюу же мажбурлап көчүрүү, экономикалык кысып чыгарууну кошкондо

Документте НПИС жана НПИС КК ишке ашыруу учурунда мүмкүн болуучу таасирлерди баалоо

² Мажбурлап көчүрүү - бул жерди тартып алуу же жерди пайдаланууга чектөө киргизүү, натыйжада физикалык жактан көчүрүү (башка жерге көчүрүү, турак жай астындагы жерди жоготуу же үй-жайсыз калуу), экономикалык жактан чыгарып салуу (жерди, мүлктү же мүлккө жеткиликтүүлүктү жоготуу, бул киреше булактарын же башка жашоо каражаттарын жоготууга алып келет) же экөө тең болушу мүмкүн.

жана азайтуу үч этапта жүргүзүлөрү сүрөттөлөт:

1-этап. Экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди алдын ала баалоо;

2-этап. Иш-аракетти баалоо жана таасирлерди азайтуу боюнча иш-чараларды иштеп чыгуу;

3-этап. Ишке ашыруу жана Мониторинг

Бул алкактык документте Кыргыз Республикасында («КР») курчап турган чөйрөнү коргоо, эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасы маселелерин жөнгө салуучу негизги улуттук ченемдик укуктук актылар, ошондой эле пландаштырылган Долбоорго тиешелүү башка мыйзам жана мыйзам алдындагы актылар келтирилген. Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөнү башкарууга жана коргоого, ошондой эле эмгекти коргоого, коопсуздук техникасын камсыз кылууга жана уруксаттарды алууга жооптуу бир катар мамлекеттик ведомстволор келтирилген. Ошондой эле ДБ ЭСС менен улуттук мыйзамдар ортосундагы негизги ажырымдар сүрөттөлгөн.

РДСЭУда бул Долбоорлордо колдонулуучу негизги ДБ ЭСС сүрөттөлөт:

- 1-Экологиялык-социалдык стандарт: Социалдык-экологиялык тобокелдиктерди жана таасирлерди баалоо жана башкаруу;
- 2-Экологиялык-социалдык стандарт: Персонал жана эмгек шарттары;
- 3-Экологиялык-социалдык стандарт: Ресурстарды натыйжалуу пайдалануу жана курчап турган чөйрөнүн булганышын алдын алуу;
- 4-Экологиялык-социалдык стандарт: Калктын коопсуздугун жана ден соолугун камсыз кылуу;
- 5-Экологиялык-социалдык стандарт: Жерлерди четтетүү, жерди пайдаланууну чектөө жана мажбурлап көчүрүү;
- 6-Экологиялык-социалдык стандарт: Биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо жана жандуу табигый ресурстарды туруктуу башкаруу;
- 8-Экологиялык-социалдык стандарт: Маданий мурас;
- 10-Экологиялык-социалдык стандарт: Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү жана маалымат ачыктыгы.

Бул жоболорго ылайык чакан долбоорлордун экологиялык жана социалдык баасы жүргүзүлөт, чакан долбоорлордун потенциалдуу социалдык-экологиялык тобокелдиктери жана алардын таасирлери аныкталат; долбоордун альтернативалары изилденет; муктаждыктарды баалоону, чечим кабыл алууну, тандоону, жайгаштырууну, пландаштырууну, долбоорлоону жана чакан долбоорлорду ишке ашырууну терс социалдык-экологиялык таасирден келип чыккан зыянды алдын алуу, азайтуу, жумшартуу же ордун толтуруу аркылуу, ошондой эле оң таасирди жакшыртуу аркылуу өркүндөтүү жолдору аныкталат. Баалоо долбоорлорду ишке ашыруу учурундагы терс социалдык-экологиялык таасирди жумшартуу жана башкаруу процесстерин камтыйт.

РДСЭУда ошондой эле Кыргыз мыйзамдарына ылайык курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо боюнча документацияны иштеп чыгууну жана пландаштырылган иш-аракет боюнча Мамлекеттик экологиялык экспертизанын корутундусун милдеттүү түрдө алууну талап кылган иш-чаралардын тизмеси сүрөттөлөт. Документте Долбоорлорду ишке ашыруу учурунда курчап турган жана социалдык чөйрөгө терс таасирди минималдаштырууга багытталган чаралар жана иш-аракеттер сүрөттөлгөн. Конкреттүү объект боюнча ПУОСС чакан долбоорлорду ишке ашыруу жана эксплуатациялоо учурунда терс экологиялык жана социалдык таасирлерди жоюу же жумшартуу, же аларды кабыл алууга мүмкүн болгон деңгээлге чейин азайтуу максатында көрүлүшү керек болгон чараларды кеңири сүрөттөйт.

Документте долбоорду ишке ашыруу механизмдери сүрөттөлөт. Бул механизмдерге ылайык, долбоордун ар түрдүү компоненттери үчүн негизги жооптуу тараптар АРИС жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары (ЖӨБО) болот. Чакан долбоорлорду тандоо принциби коомчулуктун өзүнүн катышуусуна негизделет. Долбоордун кызматкерлери АРИСтин адистери тарабынан РДСЭУ боюнча окутулат, ошондой эле бул тажрыйбаны жергиликтүү коомчулуктарга, техникалык көзөмөлдөргө жана подрядчы уюмдарга беришет.

Ишке ашыруу жана мониторинг. Мониторинг жана көзөмөл үчүн жооптуу АРИС болот, мониторингдин негизги ыкмалары объектилерге баруу, подрядчылар тарабынан ай сайын отчет берүү жана техникалык көзөмөл тобу болот.

Документте ошондой эле белгиленген стандарттарга жана ченемдерге ылайык белгиленген

белгилүү бир жарамдуулук критерийлерин камтыган Өзгөчө кырдаалдарга шарттуу таасир этүү компоненти (ӨКШТЭК) үчүн негиздер сүрөттөлгөн.

Окутуу жана потенциалды күчөтүүгө болжолдонгон мамиле, ошондой эле долбоордун болжолдуу баалуулугу сүрөттөлгөн, алар долбоорлордун жалпы бюджеттерине кирген РДСЭУды ишке ашырууга кетүүчү болжолдуу чыгашалардын тизмесин камтыйт. Мындан тышкары, ар бир долбоор үчүн ДБнын кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү боюнча 10-Экологиялык жана Социалдык Стандартына негизделген өзүнчө Кызыкдар Тараптар менен Өз ара Аракеттенүү Планы (РДПП) иштелип чыккан.

Бул РДСЭУга кошумча түрдө ДБ СЭП боюнча негизги НПИС жана НПИС КК үчүн Социалдык жана экологиялык милдеттенмелер планы (СЭМП), Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү планы (РДПП), Эмгек мамилелерин жөнгө салуу тартиби боюнча жол-жоболор (ЭМЖТП) жана Көчүрүү саясаты боюнча Алкактык документ (РДПП) даярдалды. Бул документтер менен АРИСтин расмий сайтынын НПИС жана НПИС КК долбоорлору бөлүмүндө таанышууга болот.

РДСЭУда НПИС жана НПИС КК долбоорлорунун экологиялык жана социалдык тобокелдиктерин баалоо жана башкаруу үчүн төмөнкү инструменттер иштелип чыккан:

Чакан долбоордук сунуштарды даярдоо этабы:

- Социалдык-экологиялык скрининг формасы

ДСДны иштеп чыгуу этабы:

- Маданий баалуулукка ээ табылгалар кокустан табылганда аткарылуучу иш-аракеттердин тартиби;
- Жер семирткичтерди жана пестициддерди башкаруу планы;
- Долбоорду же иш-аракетти ишке ашыруу учурунда курчап турган жана социалдык чөйрөгө терс таасирди минималдаштырууга багытталган Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу планы (ПУОСС). ПУОСС Долбоорлордун экологиялык коопсуздугун жана түрүктүү өнүгүшүн камсыз кылуу үчүн, ошондой эле тиешелүү мыйзам жана ченемдик талаптарды сактоо үчүн иштелип чыгат;
- Кыскартылган ПУОСС (ПУОСС чек-листи);
- Коркунучтуу жана курулуш калдыктарын башкаруу планы – курулуш жана бузуу иштеринин жүрүшүндө пайда болгон калдыктардан келип чыгуучу мүмкүн болгон таасирлерди азайтуу үчүн чаралар иштелип чыккан документ;

Курулуш этабы

- Курулуш иштерине көзөмөл жүргүзүүдө экологиялык мониторинг боюнча чек-лист
- Жалпысынан НПИС жана НПИС КК, НПИС КК алкагында камтылган жаңы 21 айыл аймакты кошкондо, болжолдуу долбоордук участктордо оң экологиялык жана социалдык таасирлерди тийгизет

1. Киришүү

Бул Экологиялык жана социалдык башкаруу боюнча алкактык документ (мындан ары РДСЭУ) ДБнын социалдык-экологиялык принциптерине (СЭП) ылайык иштелип чыккан, алар уюмдун туруктуу өнүгүү максаттарына болгон берилгендигин чагылдырат жана экологиялык жана социалдык баалоо жүргүзүүгө байланыштуу жоболордун сакталышын камсыз кылуу үчүн социалдык-экологиялык стандарттарды киргизүүнү караштырат. Бул чаралар НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн ДБ тарабынан каржыланган иш-аракеттердин алкагында экологиялык жана социалдык нормалардын сакталышына багытталган.

Долбоор бенефициар-коомчулуктарда климатка туруктуу жергиликтүү социалдык инфраструктурага жетүүнү жакшыртууга жана аялдар менен жаштар үчүн жашоо каражаттарын алуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө көмөктөшөт. Негизги НПИС долбоору Кыргыз Республикасынын аймагындагы 40 районундагы 40 ААда ишке ашырылат (2025-2029-жж). НПИС КК алкагында географиялык камтуу 21 жаңы АА эсебинен кеңейтилет (2027-2031-жж), бул максаттуу коомчулуктардын жалпы санын 61 ААга чейин көбөйтөт. Долбоорлордун жалпы бюджетти Эл аралык Өнүктүрүү Ассоциациясы (МАР) тарабынан берилген 47 млн АКШ долларын түзөт. Коомчулукту өнүктүрүү жана инвестициялоо агенттиги (АРИС) негизги НПИС үчүн да, НПИС КК үчүн да долбоордук иш-чараларды ишке ашырууга жооп берет.

Бул РДСЭУ СЭПке, ошондой эле Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарына жана ченемдерине ылайык келет. РДСЭУнун максаты – ДБнын СЭП Социалдык жана Экологиялык Стандарттарына (ЭСС) жана улуттук талаптарга ылайык долбоордун потенциалдуу терс экологиялык жана социалдык тобокелдиктерин жана таасирлерин баалоо жана жумшартуу. Тагыраак айтканда, РДСЭУнун максаты төмөнкүлөрдөн турат: (а) сунушталган долбоордун потенциалдуу экологиялык жана социалдык тобокелдиктерин жана таасирлерин баалоо жана аларды жумшартуу чараларын сунуштоо; (б) иш-чараларды экологиялык жана социалдык скринингдөө (баалоо), кароо, бекитүү жана ишке ашыруу үчүн жол-жоболорду түзүү; (в) Долбоорлордун иш-аракеттери менен байланышкан экологиялык жана социалдык маселелерди башкаруу жана мониторингдөө үчүн тиешелүү ролдорду жана милдеттерди аныктоо жана зарыл отчеттуулук жол-жоболорун белгилөө; (д) РДСЭУнун жоболорун ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн зарыл болгон кызматкерлерге жана бюджетке болгон муктаждыктарды, ошондой эле окутуу жана өнүктүрүү механизмдерин аныктоо; (е) коомдук консультациялар жана долбоордук документтерди жарыялоо, ошондой эле мүмкүн болуучу даттанууларды жөнгө салуу үчүн механизмдерди кароо.

Бул РДСЭУ долбоор үчүн иштелип чыккан башка пландар менен, анын ичинде Кызыкдар Тараптар менен Өз ара Аракеттенүү Планы (РДПП), Социалдык жана экологиялык милдеттенмелер планы (СЭМП), Эмгек мамилелерин башкаруу жол-жоболору (ЭМЖТП), Көчүрүү саясаты боюнча алкактык документ (РДПП) менен бирге каралышы керек.

2. Долбоорлордун сүрөттөлүшү

НПИС долбоору бир катар CDD операцияларына негизделет (Айыл Инвестициялары Долбоору жана CASA1000 Жергиликтүү Коомчулуктарды Колдоо Долбоору). Долбоордун максаты – бенефициар-коомчулуктарда климаттын өзгөрүшүнө туруктуу жергиликтүү социалдык-экономикалык инфраструктурага жетүүнү жакшыртуу жана аялдар менен жаштар үчүн экономикалык жашоо каражаттарын алуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү. Бул төмөнкүлөр аркылуу CDD операцияларынын таасирин кеңейтүүгө, стандартташтырууга жана тереңдетүүгө мүмкүндүк берет: (i) бардык 40 районду камтыган улуттук платформа түзүү (азырынча ар кайсы долбоорлор түндүк жана түштүк региондорду өзүнчө камтып келген); (ii) максаттуу чакан аймактарда инфраструктурага сунушталуучу субгранттардын орточо көлөмүн көбөйтүү; (iii) жашоо каражаттарын колдоону аялдарга жана жаштарга топтоо жана жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча иш-аракеттерди инвестициялар аркылуу түзүлгөн мүмкүнчүлүктөр менен жакшыраак байланыштыруу (мисалы,

азыр балдар бакчасына бара алган балдары бар аялдарга кирешеге ээ болуу мүмкүнчүлүктөрүн издөө үчүн убакыт табууга жардам берүү) (iv) долбоордук процесстерди жана институционалдык механизмдерди оптималдаштыруу; жана (v) ЖӨБО калктын кеңири катышуусуна негизделген мамилелерди киргизүү. Долбоор бардык 40 район үчүн улуттук платформаны камсыз кылганы менен, биринчи этап район башына бир айыл аймакты (чакан аймакты) гана камтыйт (б.а. 230 ААнын ичинен 40у).

НПИС КК Долбоордун географиялык камтуусун кеңейтүүгө жана анын таасирин күчөтүүгө мүмкүндүк берет. Негизги НПИС долбоору Кыргыз Республикасынын бардык 7 областындагы 40 айыл аймакты камтыйт, бюджетти 27 млн АКШ доллары жана 2025-2029-жылдары ишке ашырылат. НПИС КК алкагында калган 190 ААнын ичинен дагы 21 айыл аймак кошумча камтылат, бул максаттуу коомчулуктардын жалпы санын 61 ААга чейин көбөйтөт. Кошумча каржылоо 2027-2031-жылдары бюджетти 20 млн АКШ доллары менен ишке ашырылат. Ошентип, долбоорлордун жалпы бюджетти Эл аралык Өнүктүрүү Ассоциациясы (МАР) тарабынан берилген 47 млн АКШ долларын түзөт.

Жаңы 21 ААны тандоо негизги НПИС үчүн колдонулган критерийлердин негизинде жүргүзүлөт: кедейлик, алыстык, экономикалык потенциал, калктын саны, КРдын райондору боюнча пропорционалдуу бөлүштүрүүнү эске алуу менен. Ар бир максаттуу АА социалдык мобилизация, потенциалды күчөтүү жана социалдык инфраструктурага инвестициялар алат, ал эми максаттуу ААлардын бир бөлүгү аялдар менен жаштарга багытталган жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча иш-чараларды да алат. Каражаттардын чектелгендигин эске алып жана стимулдарды күчөтүү максатында, 2-компонент алкагындагы жашоо каражаттарын колдоо ААларга 1-компонент алкагындагы иш-аракеттеринин натыйжаларына жараша берилет. Долбоор төмөнкү компоненттерди камтыйт:

1-компонент: Айыл инфраструктурасына инвестициялар жана институттарды бекемдөө. Бул компоненттин алкагында 40 АА даярдалып жаткан долбоордун операциялык башкармалыгында аныкталгандай, айылдардын биргелешкен муктаждыктарын баалоо жана чечим кабыл алуу процессинде аныкталган артыкчылыктуу милдеттерди чечүү үчүн жергиликтүү деңгээлде климатка туруктуу социалдык-экономикалык инфраструктураны каржылоо үчүн субгранттарды алышат. Кошумча каржылоонун алкагында 1-компонент дагы социалдык инфраструктурага инвестициялар үчүн субгранттарды да ала турган 21 жаңы АА эсебинен кеңейтилет. Бул компоненттин алкагында CDD механизмдерин жергиликтүү өнүгүү процесстерине институционалдаштыруу үчүн социалдык мобилизация жана потенциалды күчөтүү боюнча коштоочу иш-чаралар өткөрүлөт. Бул компонент жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, коомчулук мүчөлөрүнүн жана жергиликтүү деңгээлдеги институттардын айылдардын тургундары менен өз ара аракеттенүү, ошондой эле кызматтарды натыйжалуу жана адилеттүү көрсөтүү потенциалын бекемдейт, ошону менен алар жаштарды жана аялдарды кошкондо жарандардын муктаждыктарына жооп берет.

1а-кичикомпонент: Социалдык-экономикалык инфраструктурага инвестициялар.

Бул подкомпонент инфраструктуралык аспектилерин ишке ашырууга өбөлгө түзөт. Ал өлкө боюнча тандалып алынган 40 негизги ААга (райондорго) социалдык инфраструктурага инвестициялар үчүн субгранттарды берет, ар бир районго бирден. ДФ алкагында бул подкомпонент жогоруда сүрөттөлгөн критерийлерге ылайык тандалып алынган 21 жаңы ААга чейин кеңейтилет. Социалдык инфраструктура жана кызматтар боюнча артыкчылыктуу долбоорлор подкомпонент 1bде белгиленген кеңири катышуу аркылуу кабыл алынуучу чечимдер процессинин алкагында тандалат.

Максаттуу ААды тандоо жана бөлүштүрүү. 1-Цикл алкагында инвестициялоо үчүн 40 максаттуу ААны тандоо төрт критерийдин негизинде жүргүзүлөт: (i) максаттуу калктын саны; (ii) жакырчылык³ көрсөткүчтөрүнүн айкалышы; (iii) райондук борбордон алыстыгы; жана (iv) улуттук өкмөттөн бюджеттик субсидияларды⁴ алуу. Бул критерийлер, салмакталат, олуттуу муктаждыктары бар, бирок эң жакыр же эң алыскы эмес (калктын санынын критерийлерин эске алуу менен) субрайондорду тандоо үчүн ачык-айкын механизмди камсыз кылат. ДФ үчүн 21 жаңы ААны тандоо

³ АА боюнча жакырчылыктын көрсөткүчтөрү жок болгонуна карабастан, алдыдагы Региондук Жакырчылыкты Баалоо анализинин алкагында 2022-жылга райондук деңгээлдеги жакырчылык картасы түзүлөт. Мындан тышкары, ар бир ААдагы социалдык жардам алуучулардын саны жана башка тиешелүү көрсөткүчтөр колдонулат.

⁴ Өлкө боюнча 230 ААнын 57%ы (138 АА) мамлекеттик жана аймактык бюджеттерден колдоо алышат.

КР райондору боюнча пропорционалдуу бөлүштүрүүнү эске алуу менен, ошол эле критерийлердин негизинде жүргүзүлөт. Долбоорду ишке ашыруунун алгачкы эки жылында 1А подкомпонентинин алкагында ар бир тандалып алынган АА үчүн орточо бөлүнгөн каражаттын көлөмү болжол менен 450 000 АКШ долларын түзөт деп күтүлүүдө. Бул каражаттар ААнын социалдык жана экономикалык өнүгүү программасында (СЭӨП) аныкталган бир же бир нече поддолбоорлорду каржылоо үчүн колдонулушу мүмкүн.

Критерийлер климаттык тобокелдиктердин жана таасирлердин⁵ жогорулашы менен күчтүү байланышта жана жогорку климаттык алсыздыгы бар ААны тандоого алып келет. Ар бир АА үчүн инвестициялык пакет инвестициянын таасирин камсыз кылуу үчүн жетиштүү болот. Долбоор каражаттар келип түшкөн сайын, ошол эле тандоо ыкмасын колдонуу менен башка ААлардын топтомуна оңой эле кеңейтилиши мүмкүн.

Инвестициянын көлөмү. Айылдык субдолбоорлор социалдык-экономикалык инфраструктуранын ачык менюсунан тандалат. Максаттуу ААлар үчүн инвестицияларга каражат бөлүү бала бакчаларды, мектептерди жана башка билим берүү мекемелерин куруу/реконструкциялоо/кеңейтүү, жашыл энергияны жана энергияны үнөмдөөчү инвестицияларды, саламаттыкты сактоо объектилерин, айылдык деңгээлдеги суу менен камсыздоону, канализацияны жана айыл чарба ирригациялык системаларын, жолдорду дренаждоо жана суу ташкынына туруктуулукту жогорулатуу, көчө жарыктарын жаңыртуу жана жашыл энергияны камтыган социалдык-экономикалык инфраструктураны каржылоо үчүн жетиштүү болот. Жаңы курулуш жана учурдагы инфраструктураны калыбына келтирүү сейсмикалык жана климатка туруктуу долбоорлоо чараларын камтыйт, мисалы, суунун жетишсиздигин чечүү үчүн ирригациялык инфраструктураны жакшыртуу сыяктуу аймактагы климаттык жана жаратылыш коркунучтарын чечүү. Климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттерин азайтууга жана ага ыңгайлашууга багытталган инвестициялардын алдын ала менюсү иштелип чыкты, ал ПСЭРдин алкагында потенциалды жогорулатуу, мобилизациялоо жана инвестицияларды артыкчылыктуу аныктоо иш-чараларында колдонулат. Сейсмикалык жана климатка туруктуу негизги инфраструктурага укуктуу инвестициялар төмөнкүлөрдү камтыйт, бирок алар менен чектелбейт: (i) кудуктарды калыбына келтирүү жана куруу, аларды энергияны үнөмдөөчү жабдуулар менен жабдуу.

Инфраструктураны ишке ашыруу жана менчик укугу. ПСЭР АА катышуу жана бекитүү процессинен кийин, Айыл Өкмөтү долбоордон тандалып алынган инвестициялар үчүн техникалык документтерди (долбоордук-сметалык документтер, топографиялык съемкалар ж.б.) даярдоого колдоо алат. АӨнүн субгранттары ПСД иштеп чыгуу, ошондой эле тандалган поддолбоорлор боюнча курулуш иштери үчүн бул кызматтарды жабат. Инфраструктурага жана объектилерге менчик укугу иштер аяктагандан кийин "Айыл Өкмөтү" АӨнүн балансына өткөрүлүп берилет. Долбоор жакшы иштелип чыккан, жетиштүү каржыланган жана өз убагында аткарылган эксплуатациялоо жана техникалык тейлөө (ЭИТО) планынын маанилүүлүгүн тааныт.

16-кичикомпонент: Коомчулуктардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын институттарын мобилизациялоо жана бекемдөө.

Дүйнөлүк банктын ККР (коомчулуктун демилгеси менен өнүгүү) социалдык биримдүүлүккө жана инклюзивдүүлүккө, анын ичинде аялдар жана жаштар⁶ уюштурган иш-чараларга өбөлгө түзөрүн тастыктаган тажрыйбасына таянып, 1b-подкомпонент коомчулуктарды мобилизациялоо жана потенциалын жогорулатуу боюнча бир катар иш-чараларды колдойт, алар төмөнкүлөрдү камсыз кылат: (i) жакырчылыкты жоюуга багытталган долбоордук иш-чараларды тандоого коомчулуктар, айрыкча аялдар, жаштар жана аялуу топтор жигердүү катышат; (ii) 1a-подкомпоненттин инвестициялары коомчулуктар үчүн жогорку артыкчылыктуу болот; (iii) максаттуу коомчулуктун бардык мүчөлөрү муктаждыктарга негизделген жана аялдарды, аялуу жана жакыр үй-бүлөлөрдү камтыган чечимдерди кабыл алуу үчүн зарыл болгон маалымат, жардам жана окутууну алышат;

⁵ Дүйнөлүк азык-түлүк программасы. (ж.ж.). Кыргыз Республикасы Климаттык тенденциялардын сереп жана алардын азык-түлүк коопсуздугуна тийгизген таасири. <https://www.wfp.org/publications/annual-country-reports-kyrgyzstan> сайтынан алынды

⁶ Бул процесс ПСИ-3 жана ППМС CASA1000 долбоорлорун ишке ашыруу процессине таянат, ошондой эле Жамааттык Демилге аркылуу Өнүктүрүү (CDD) жаатындагы социалдык биримдүүлүктү жана инклюзивдүүлүктү бекемдөө боюнча сабактарды жана тажрыйбаны эске алат.

жана (iv) жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары жана ага байланыштуу жумушчу топтор жергиликтүү өнүгүү долбоорлорун аныктоо, ишке ашыруу жана мониторинг жүргүзүү максатында ачык-айкын, кеңири катышуучулукка негизделген ыкмаларды колдонуу үчүн потенциалга ээ болушат. Колдоо Долбоордун Операциялык Жетекчилигинде (ДОЖ) кененирээк баяндала турган эки процесстин алкагында көрсөтүлөт. ДФ алкагында, социалдык мобилизация жана потенциалды жогорулатуу иш-чаралары 21 жаңы ААга чейин кеңейтилип, алардын ККР процесстерине толук катышуусун камсыз кылат.

Коомчулукту мобилизациялоо жана жаштарды тартууну колдоо. Коомчулуктар мүчөлөрдү социалдык мобилизациянын жардамы менен кеңири катышууга негизделген инклюзивдик процесстерге катышуу аркылуу каржылоого тийиш болгон инвестициялардын артыкчылыктуу багыттарын аныктайт. Бул подкомпоненттин максаты – коомчулуктарды муктаждыктарды баалоого, долбоорлорду пландаштырууга, ишке ашырууга, башкарууга жана мониторинг жүргүзүүгө, ошондой эле зарыл болгон учурда пайдаланууга жана техникалык тейлөөгө тартуу. Бул коомчулуктарды активдештирип, жергиликтүү инвестициялар боюнча чечимдерди кабыл алууга максаттуу коомчулуктардын катышуусун камсыз кылууга жардам берет деп күтүлүүдө. Бул подкомпонент аркылуу каржыланган иш-чаралардын жылдык циклине калктын катышуусу менен муктаждыктарды баалоо, айылдык инвестицияларды пландаштыруу жана артыкчылыктуу багыттарды аныктоо/тандоо, жамааттык башкаруу, көзөмөлдөө жана мониторинг, ошондой эле биргелешип пайдалануу жана техникалык тейлөө кирет. Натыйжада, долбоор аркылуу каржыланган айылдар үчүн субгранттар боюнча гендердик сезимтал, жакырчылыкка багытталган, коомчулуктарга таандык чечимдер кабыл алынат. Максаттуу 40 АА жергиликтүү өнүктүрүү процесстерине коомчулуктун демилгеси менен өнүктүрүү механизмдерин (CDD) киргизүү үчүн уставдарын жаңыртышат деп болжолдонууда. Кредиттик линиянын алкагында окшош иштер жаңы 21 ААда жүргүзүлөт.

Коомчулуктун мүчөлөрүнүн потенциалын жогорулатууну жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын (АА жана АК) институционалдык жактан бекемдөөнү колдоо. Долбоор жергиликтүү өнүгүү процесстерине CDD механизмдерин институционалдаштыруу үчүн коштоочу потенциалды жогорулатуу иш-чараларын камтыйт. Долбоор жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, коомчулуктун мүчөлөрүнүн жана жергиликтүү деңгээлдеги институттардын кызмат көрсөтүүлөрдү натыйжалуу жана адилеттүү камсыз кылуу үчүн кеңири катышуу ыкмаларын колдонуудагы потенциалын бекемдейт. Долбоор төмөнкүлөрдү өткөрүү аркылуу жергиликтүү жамааттардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын потенциалын жогорулатууга өбөлгө түзөт: (i) жергиликтүү экономикалык өнүгүүнү бекемдөө, анын ичинде Социалдык-Экономикалык Өнүгүү Планын (СЭӨП) даярдоо жана ишке ашыруу; (ii) климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлашуу чаралары жөнүндө маалымдуулукту жогорулатуу жана күчөтүү; (iii) аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү, жамааттык деңгээлдеги гендердик лидерлик жана гендердик зомбулукка каршы күрөшүү; жана (iv) жергиликтүү пландоону, долбоорлорду ишке ашырууну жана мониторингди жамааттык, инклюзивдик, ыкчам жана жоопкерчиликтүү жакшыртуу. Потенциалды жогорулатуу ошондой эле финансылык башкаруу, климаттык өзгөчө кырдаалдарга маалымдуулук жана реакция, жаратылыш ресурстарын туруктуу жана адилеттүү пайдалануу, ошондой эле Банктын Социалдык-Экологиялык Принциптеринин (СЭП) талаптарын камтыйт. Тандалган ААларда долбоор банктын Жарыбастык менен күрөшүү боюнча командасы жетектеген "Экономикалык өнүгүү үчүн эффективдүү башкаруу" программасынын алкагындагы иш-аракеттерди толуктап, катышуу принциптерине негизделген жергиликтүү өз алдынча башкаруу деңгээлинде социалдык-экономикалык пландоону бекемдей алат.

1b. Мобилизациялык колдоонун этаптуулугу. Биринчи циклдагы алгачкы социалдык мобилизация райондун өнүгүү пландарын иштеп чыгуу жана инфраструктурага инвестицияларды артыкчылыктуу аныктоо үчүн тандалган 40 ААда (1-2-жыл) жүргүзүлөт, мында АРИС жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жана жамаат мүчөлөрүнө практикалык жардам көрсөтөт. Каржылоо долбоорунда ушундай эле иш-чаралар 21 ААда өткөрүлөт. Экинчи циклдагы социалдык мобилизация процесси (2-3-жыл) жашоо каражаттарына инвестициялык субгранттар үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана жамаат мүчөлөрү тарабынан ишке ашырылат, ал эми АРИС потенциалды жогорулатуу боюнча чектелген жардам көрсөтөт.

1b подкомпонентинин алкагындагы айылдык деңгээлдеги жамааттарды мобилизациялоо иш-чараларынын цикли төмөнкүлөрдү камтыйт:

- Долбоордун максаттары, иш-аракеттери, социалдык биримдүүлүгү жана инклюзивдүүлүгү жөнүндө айылдык деңгээлдеги алгачкы маалыматтык-түшүндүрүү иш-чаралары
- Долбоордун алкагында функцияларды аткаруу үчүн айылдык деңгээлде тиешелүү жаштарды жана жамаат мүчөлөрүн (климат боюнча элчилер, жумушчу топ, жаштар) биргелешип тандоо
- Долбоордо жамааттын кызыкчылыгын билдирүү үчүн жумушчу топту расмий түзүү
- Жаштарды окутуучулар жана жумушчу топтордун мүчөлөрү, анын ичинде долбоордун кызыкдар тараптары үчүн окутуу жана потенциалды жогорулатуу боюнча иш-чаралар
- Жаштарды окутуучулардын жетекчилиги астында айылдык деңгээлде муктаждыктарды аныктоо жана артыкчылыктарды коюу (кырдаалды талдоо, муктаждыктарды жана активдерди картага түшүрүү, фокус-топтор)
- Жамааттар тарабынан артыкчылыктарды аныктоо процессинин негизинде ПСЭРди иштеп чыгуу жана маалыматтарды киргизүү
- Жамаатты мобилизациялоо процессинин негизинде поддолбоорлорду тандоо
- Айылдык Кеңеш тарабынан ПСЭРди бекитүү
- Жумушчу топ жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан поддолбоорлорду координациялоо жана башкаруу

2-компонент: Жергиликтүү экономикалык өнүгүү жана жашоо каражаттарын алуу мүмкүнчүлүктөрү.

Бул компонент жергиликтүү экономикалык өнүгүүнү колдоп, анын ичинде аялдар жана жаштар үчүн экономикалык жыргалчылыкты жана жашоо сапатын жакшыртат. Бардык 40 АА рынокту баалоо, техникалык колдоо жана бизнес көндүмдөрүн окутуу түрүндө колдоо алышат. Алгачкы 40 ААнын ичинен 10 АА 2-циклдин алкагында социалдык мобилизация процессинин сапатына жана жашоо каражаттарына инвестициялоо боюнча бизнес-пландардын сапатына жараша жашоо каражаттарын камсыз кылуу үчүн гранттарды алууга тандалат. **КК алкагында 2-компонент кыйла күчөтүлөт.** 40 негизги ААны колдоого кошумча, жергиликтүү экономикалык өнүгүү иш-чаралары кеңейтилет. **Киреше булактарын колдоо программасын (КБКП)** ишке ашыруу улантылат, ал аялдарды жана жаштарды экономикалык ишмердүүлүктү өнүктүрүү жана кеңейтүү, жумуш орундарын түзүү жана кирешени көбөйтүү жаатында колдоого багытталган. Мындан тышкары, Кошумча каржылоо алкагында **Жеке бала бакчаларды колдоо программасы (ЖБКП) 210 000 АКШ доллары** өлчөмүндөгү бюджет менен интеграцияланат, ал 15 жеке бала бакчага чейин (150 000 АКШ доллары) жана акселерациялык программага (60 000 АКШ доллары) колдоо көрсөтүүнү камтыйт. Жабдуулар Айыл Өкмөтүнүн балансына өткөрүлүп берилет. Бул чаралар аялдар үчүн, айрыкча балдарды кароо чөйрөсүндө жаңы экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү түзүп, аялдардын ишкердигин өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

Экономиканы өнүктүрүү жана жашоо каражаттарын камсыздоо боюнча гранттар. Гранттар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү жакшыртуу, ишкерликти ачуу же кеңейтүү үчүн шарттарды түзүү жана аялдар, жаштар жана калктын аялуу катмарлары үчүн жаңы жумуш орундарын түзүүгө багытталат. Ар бир райондо рынокту баалоонун жана аныкталган кошумча нарк чынжырларынын негизинде, экономикалык долбоорлор төмөнкү тармактарды колдойт: (i) айыл чарба продукциясын өндүрүү жана кайра иштетүү; (ii) кол өнөрчүлүк жана тигүү өндүрүшү; (iii) санариптик технологияларды жана жаңы кызматтарды киргизүү (мисалы, калдыктарды кайра иштетүү же башка экологиялык ишканалар); жана (iv) экологиялык туризм. Бул компоненттин алкагында экономикалык долбоорлор 40 тандалып алынган ААда каржыланат деп болжолдонууда. НПИСтин негизги долбоорунун алкагында экономикалык долбоорлор 30 ААда (анын ичинен 16сы мурда тандалып алынган, ал эми дагы 14ү калган ААлардын тизмесинен тандалат) ишке ашырылат. НПИСтин ДФнин алкагында экономикалык долбоорлор ДФнин алкагында камтылган жаңы 21 ААнын ичинен 10 ААда ишке ашырылат. Ар бир долбоор үчүн гранттын көлөмү 200 000 доллардан 300 000 долларга чейин болот. Грант алуучу ААларды тандоо төмөнкү критерийлердин негизинде жүргүзүлөт: (i) ЖӨБ тарабынан жүргүзүлгөн экинчи циклдеги социалдык мобилизациянын сапаты жана (ii) техникалык баалоо, жер, имараттар, тиешелүү

документтер сыяктуу ресурстардын бар экендиги жана берилиши. ЖӨБлар коомчулуктун киреше булактарын камсыздоочу бизнес-өнөктөштөрүнүн (БӨБП) бизнес-пландарын конкурс үчүн сунушташат, анда алар төмөнкү параметрлер боюнча бааланат:

(i) жергиликтүү шарттарды жана белгилүү нарк чынжырларын эске алуу менен бизнес-пландын жашоого жөндөмдүүлүгү; (ii) сатуулардын/потенциалдуу суроонун бар экендиги жана рынокто актуалдуулугу; (iii) аялдарды жана жаштарды кошкондо түзүлгөн жумуш орундарынын саны; (v) экинчи артыкчылыктар, айрыкча жаштар жана аялуу топтор үчүн; (iv) климаттык артыкчылыктар; (v) нарк чынжырына жана жергиликтүү экономикага интеграция. Курулган объектилер жана сатып алынган жабдуулар конкурстук негизде тандалып алынган БПСССке кепилденген мөөнөткө ижарага берилет. Инфраструктурага жана объектилерге менчик укугу долбоор аяктагандан кийин ААКка өткөрүлүп берилет. Иштетүү боюнча колдонмодо муниципалдык-мамлекеттик өнөктөштүктүн ролдору, функциялары жана милдеттери, ошондой эле сатып алуу протоколдору жана иштетүү/тейлөө процедуралары, анын ичинде энергияны үнөмдөө жана климаттын өзгөрүшүнө байланыштуу башка талаптар, эколого-экономикалык долбоорлор үчүн кененирээк баяндалат.

Техникалык колдоо Коомчулуктун киреше булактарын камсыздоо боюнча Бизнес өнөктөштөр (ККБӨ). Компонент ККБӨ (ККБ борборлорунун лидерлери) жана ККБ борборлорунун башка мүчөлөрүнүн (фермерлер, аялдар, чийки зат берүүчүлөр катары алсыз топтор) жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө, анын ичинде бизнес-долбоорлорду ишке ашыруу үчүн зарыл болгон ишкердик жана техникалык жөндөмдөрдү, ошондой эле өз ара мамилелерди өнүктүрүүгө колдоо көрсөтөт. Бул жөндөмдөрдү өнүктүрүү практикалык коучинг жана насаатчылыкка негизделет. Бардык тренингдер, насаатчылык жана коучинг ККБӨгө багытталат, аялдарды ийгиликтүү микроишкерлер катары бизнес өнүктүрүү жана укуктарын кеңейтүү максатында, климаттын өзгөрүшү маселелерин камтыган маалымдуулук компоненти менен. Бул подкомпонент АРИС тарабынан (ишкердик жүргүзүү жөндөмүнө ээ болгон жеке секторду өнүктүрүү боюнча эксперттерди тартуу менен) ишке ашырылат, бенефициарларга коучинг жана насаатчылык түрүндө интенсивдүү колдоо көрсөтөт.

Аялдардын ишкердик көндүмдөрүн өнүктүрүү. Компонент аялдардын ишкердик көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жана жашоо каражаттарын алуу үчүн гранттарды берүүгө, ошондой эле гранттардын алкагында мүмкүнчүлүктөрдү берүү аркылуу аялдардын ишкердигин өнүктүрүүгө көмөктөшөт. Көндүмдөрдү өнүктүрүү жүрүм-турумдук, техникалык жана/же ишкердик тренингдерди, ошондой эле санариптик көндүмдөрдү жана каржылык сабаттуулукту окутууну камтыйт. Бул үчүн "иш жүзүндө окутуу" (мисалы, бизнес-пландарды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу) ыкмасы колдонулат, ал рыноктун муктаждыктарына жооп берген окутууга, ошондой эле алынган көндүмдөр жумуш берүүчүлөр тарабынан талап кылынышына же ишкердик потенциалды күчөтүшүнө (мисалы, балдарды багуунун альтернативдик моделдерин иштеп чыгуу) багытталат. Бардык тренингдер гендердик мазмунду жана "ийкемдүү" көндүмдөрдү (мисалы, өзүн-өзү баалоо, ишеним, инновация, көйгөйлөрдү чечүү, сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү) камтыйт. Мындан тышкары, долбоор жеке бала бакчаларды ачуу боюнча бизнес-пландарды ийгиликтүү аяктаган аялдарды төмөнкүлөрдү берүү аркылуу стимулдайт: (i) жеке бала бакчаларды кантип ачуу жана башкаруу боюнча техникалык колдоо жана модул, жана (ii) алар үчүн жабдууларды каржылоо (мисалы, эмерек, муздаткыч, кир жуугуч машиналар ж.б.), балдарды багуу боюнча атайын фонддон каржыланат. Кошумча каржылоонун алкагында бул колдоо БЧОО Программасы аркылуу күчөтүлөт, ал 15 жеке бала бакчага чейин колдоого мүмкүндүк берет.

3-компонент: Долбоорду башкаруу.

Бул компонент Долбоорду башкарууну жана долбоорго байланыштуу иш-чараларды ишке ашырууну каржылайт. Ал долбоорду ишке ашырууга байланыштуу кошумча эксплуатациялык чыгымдарды жана башка жарамдуу чыгымдарды, анын ичинде ишке ашыруу иш-чараларын координациялоону жана көзөмөлдөөнү каржылайт. АРИС ошондой эле жылдык иш пландарын жана бюджеттерин Финансы министрлигинин (ФМ) бекитүүсүнө даярдоо, тышкы аудиторлорду жалдоо жана долбоордо гендердик инклюзияга жана жарандардын катышуусуна күчтүү көңүл бурулушун камсыз кылуу үчүн жооптуу болот. Ал көз карандысыз аудиттерди, мониторингди жана баалоону (МБ) (анын ичинде базалык, аралык жана акыркы изилдөөлөрдү, гендердик бөлүнүшү бар маалыматтар менен) колдойт, ошондой эле сатып алуулар жана каржылык башкаруу (КБ) боюнча алдыңкы тажрыйбаларга ылайыктуулугун камсыз кылуу үчүн сапаттык кепилдиктерди

берет. Бул компонент ошондой эле Экологиялык жана Социалдык Принциптердин (ЭС/ESF) алкагына, анын ичинде кызыктар тараптар менен кеңешүү, ишенимдүү МРЖ, ошондой эле жеке баалоолорду жана объектке тиешелүү пландарды сактоону колдойт. Кошумча каржылоонун алкагында, долбоорду башкаруу функциялары кеңейтилген долбоордук иш-чараларды координациялоо үчүн күчөтүлөт, анын ичинде 21 жаңы ААда иш-чаралардын аткарылышын мониторингдөө.

4-компонент: Өзгөчө кырдаалдарга шарттуу таасир этүү компоненти (ӨКШТЭК).

Долбоор кризис же климаттын өзгөрүшүнөн улам келип чыккан табигый кырсыктарды камтыган, белгиленген критерийлерге жооп берген өзгөчө кырдаал же кризис болгон учурда колдоо көрсөтүүчү нөл нарктуу компонентти камтыйт, бул долбоордун каражаттарын мындай өзгөчө кырдаалга жооп кайтарууга жана кесепеттерин жоюуга багыттоого мүмкүндүк берет. Бул компонент өзгөчө кырдаалга жооп берүү чараларын жабуу үчүн долбоордун башка компоненттеринин алкагында колдонулбаган кредиттик/гранттык каражаттарды колдонот. Каржылоо критерийлерине жооп берген өзгөчө кырдаал – бул Карыз алуучуга табигый кырсыкка байланыштуу олуттуу терс экономикалык жана/же социалдык кесепеттерди алып келген же сөзсүз алып келиши мүмкүн болгон окуя. ӨКККБ Банктын инвестициялык долбоорлорду, шашылыш муктаждыктарды же мүмкүнчүлүктөрдүн чектелүүсүн каржылоо саясатына ылайык ишке ашырылат. Бул компонентке Долбоордун Операциялык Жетекчилигине өзгөчө тиркеме кошолот, анда ИЖ, сатып алуулар, коопсуздук чаралары, жол берилген чыгымдар жана ишке ашыруунун башка зарыл механизмдери жөнүндө толук маалымат берилет. Кошумча каржылоонун алкагында, ӨКККБ механизмдери өзгөрүүсүз калат жана бардык долбоордук иш-чараларга, анын ичинде жаңы 21 ААга колдонулат. АРИС долбоордун ишин, анын ичинде күнүмдүк аткарууну, координациялоону, көзөмөлдөөнү жана долбоордук иш-чараларды жалпы башкарууну координациялайт.

Сүрөт 1. НПИС жана НПИС КК долбоорунун долбоордук аймагынын географиялык камтуусу

3. Экологиялык жана социалдык саясат, ченемдик-укуктук жана мыйзам актылары

3.1. Кыргыз Республикасынын укуктук базасы

1-таблицада бул долбоорду даярдоо жана ишке ашыруу процессинде колдонулуучу ЧУА берилген.

Таблица 1. Кыргыз Республикасындагы укуктук базасы

ЧУА	Сүрөттөлүшү жана Долбоордук ишмердикке тиешелүүлүгү
Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 2021-жылдын 11-апрелиндеги редакцияда, күчүнө киргизилген	Кыргыз Республикасынын Конституциясы жынысына, расасына, улутуна, тилине, теги-тегине, мүлктүк жана кызматтык же башка абалына, ошондой эле башка жагдайларга карабастан адамдын жана жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин теңдигине кепилдик берет. 24-берене. 1. Кыргыз Республикасы өз аймагында жана өз юрисдикциясында турган бардык адамдарга алардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоону камсыз кылат. Эч ким жынысынын, расасынын, тилинин, майыптыгынын, этностук таандыктыгынын, дининин, курагынын, саясий же башка көз карашынын, билиминин, теги-тегинин, мүлктүк же башка абалынын, ошондой эле башка жагдайлардын негизинде басмырланууга дуушар болбойт. Басмырлоого жол берген адамдар мыйзамга ылайык жоопкерчилик тартышат. Мыйзамда белгиленген жана эл аралык милдеттенмелерге ылайык ар кандай социалдык топтор үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга багытталган атайын чаралар басмырлоо деп эсептелбейт. 3. Кыргыз Республикасында эркектер менен аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге, аларды ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ. 32-берене. 4. Улуттук, расалык, диний өч алууну, гендердик жана башка социалдык артыкчылыкты, басмырлоого, касташууга же зомбулукка чакырган үгүттөө тыюу салынат. 44-берене. 5. Мамлекет ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин толук жана бирдей ишке ашырууга негизделген социалдык коргоо тутумунун иштешин, алардын эч кандай басмырлоосуз социалдык интеграциясын, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар үчүн жеткиликтүү чөйрөнү түзүүнү жана алардын жашоо сапатын жакшыртууну камсыз кылат.

ЧУА	Сүрөттөлүшү жана Долбоордук ишмердикке тиешелүүлүгү
Кыргыз Республикасынын Эмгек Кодекси, 2004-жылдын 4-августундагы №106 (2022-жылдын 23-декабрындагы №123 редакциясында)	Эмгек мыйзамдарынын максаттары – жарандардын эмгек укуктарынын жана эркиндиктеринин мамлекеттик кепилдиктерин белгилөө, ыңгайлуу эмгек шарттарын түзүү, кызматкерлердин жана жумуш берүүчүлөрдүн укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо. Эмгек мыйзамдары эмгек мамилелеринин тараптарынын кызыкчылыктарын, ошондой эле мамлекеттин кызыкчылыгын оптималдуу макулдашууга жетишүү үчүн зарыл болгон укуктук шарттарды түзүүгө багытталган.
Жер Кодекси, 1999-жылдын 2-июнундагы №45 (2022-жылдын 5-августундагы №85 редакциясында)	Бул Кодекс Кыргыз Республикасында жер мамилелерин, жерге болгон укуктардын пайда болуу негиздерин, аларды ишке ашыруу жана токтотуу тартибин, ошондой эле аларды каттоону жөнгө салат, ошондой эле мамлекеттик, муниципалдык жана жеке менчик жерге ээлик кылуу шарттарында жер-рыноктук мамилелерди түзүүгө, жерди рационалдуу пайдаланууга жана аны коргоого багытталган.
Суу Кодекси, 2005-жылдын 12-январындагы №8 (2021-жылдын 10-декабрындагы №151 редакциясында)	Бул Кодекс Кыргыз Республикасынын калкын кепилдүү, жетиштүү жана коопсуз суу менен камсыз кылуу, курчап турган чөйрөнү коргоо жана республиканын суу фондун рационалдуу өнүктүрүүнү камсыз кылуу максатында суу ресурстарын пайдалануу, коргоо жана өнүктүрүү чөйрөсүндөгү суу мамилелерин жөнгө салат.
КР «Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө» Мыйзамы, 1999-жылдын 16-июнундагы №53 (2020-жылдын 23-мартындагы №29 редакциясында)	«Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө» Мыйзам (1999-ж.) курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоону, экологиялык стандарттарды белгилөөнү жана корголуучу аймактардын укуктук режимин кошкондо, табигый ресурстарды пайдалануу жана курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча мамлекеттик саясатты жана жалпы укуктук алкакты аныктайт. Бул мыйзам мүмкүн болуучу зыяндуу экологиялык таасирлерди алдын алуу максатында экологиялык баалоо жүргүзүү боюнча талаптарды белгилейт. Ал Мамлекеттик экологиялык экспертизанын оң корутундусун албастан табигый ресурстарды пайдалануу менен байланышкан долбоорлорду каржылоого же ишке ашырууга тыюу салат.

ЧУА	Сүрөттөлүшү жана Долбоордук ишмердикке тиешелүүлүгү
КР «Атмосфералык абаны коргоо жөнүндө» Мыйзамы, 1999-жылдын 12-июнундагы №51 (2016-жылдын 6-июлундагы №29 редакциясында)	Атмосфералык абаны пайдалануу жана коргоо боюнча мамилелерди жөнгө салат.
Кыргыз Республикасынын «Суу жөнүндө» Мыйзамы, 1994-жылдын 14-январындагы №1422-XII (2019-жылдын 5-апрелиндеги №44 редакциясында)	Мыйзам суу ресурстарын (сууларды) пайдалануу жана коргоо, чарбалык жана башка ишмердиктин суу объектерине жана суу чарба курулмаларына экологиялык жактан зыяндуу таасирин алдын алуу жана алардын абалын жакшыртуу, суу мамилелери чөйрөсүндө мыйзамдуулукту бекемдөө чөйрөсүндөгү мамилелерди жөнгө салат.
КР «Экологиялык экспертиза жөнүндө» Мыйзамы, 1999-жылдын 16-июнундагы №53 (2015-жылдын 4-майындагы №92 редакциясында)	Мыйзам экологиялык экспертиза чөйрөсүндөгү укуктук мамилелерди жөнгө салат, чарбалык жана башка ишмердикти жүзөгө ашыруунун натыйжасында келип чыккан терс экологиялык кесепеттерди алдын алуу аркылуу жарандардын ыңгайлуу курчап турган чөйрөгө болгон конституциялык укугун ишке ашырууга багытталган.
КР «Кыргыз Республикасында экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча жалпы техникалык регламент» Мыйзамы, 2009-жылдын 8-майындагы №151 (2019-жылдын 8-июлундагы №83 редакциясында)	Курчап турган чөйрөнү коргоо максатында колдонулат, экологиялык коопсуздук чөйрөсүндөгү техникалык жөнгө салуунун негизги жоболорун аныктайт жана чарбалык жана башка ишмердик объектеринде долбоорлоодо жана ишмердикти жүзөгө ашырууда өндүрүш, сактоо, ташуу жана продукцияны утилизациялоо процесстери үчүн экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга карата жалпы талаптарды белгилейт. Бул техникалык регламенттин талаптары Кыргыз Республикасынын аймагында продукцияны өндүрүү, сактоо, ташуу жана утилизациялоо процесстерине карата колдонулат жана бул процесстерди жүзөгө ашырган бардык юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү.
КР «Өндүрүш жана керектөө калдыктары жөнүндө» Мыйзамы, 2023-жылдын 15-августундагы №181	Өндүрүш жана керектөө калдыктары менен иштөө чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты аныктайт жана калдыктар менен иштөөдө алардын курчап турган чөйрөгө жана адамдын ден соолугуна тийгизген терс таасирин алдын алууга, ошондой эле аларды кошумча чийки зат булагы катары чарба жүргүзүү жүгүртүүсүнө

ЧУА	Сүрөттөлүшү жана Долбоордук ишмердикке тиешелүүлүгү
	максималдуу тартууга көмөктөшүүгө багытталган.
КР «Өсүмдүктөр дүйнөсүн коргоо жана пайдалануу жөнүндө» Мыйзамы , 2001-жылдын 20-июнундагы №53 (2020-жылдын 23-мартындагы №29 редакциясында)	Өсүмдүктөр дүйнөсүнүн ресурстарын натыйжалуу коргоону, рационалдуу пайдаланууну жана өндүрүп чыгарууну камсыз кылуу үчүн укуктук негиздерди белгилейт.
КР «Өрт коопсуздугун камсыз кылуу жөнүндө» Мыйзамы , 2016-жылдын 07-июнундагы №78 (2020-жылдын 26-июнундагы №66 редакциясында)	Жарандардын жашоосун жана ден соолугун, жеке жана юридикалык жактардын мүлкүн, мамлекеттик жана муниципалдык мүлктү өрттөн коргоого багытталган, өрт коопсуздугу чөйрөсүндөгү техникалык жөнгө салуунун негизги жоболорун аныктайт жана продукцияга, коргоо объектерине, анын ичинде имараттарга жана курулмаларга, өндүрүштүк объектерге, өрт-техникалык продукцияга жана жалпы багыттагы продукцияга карата жалпы өрт коопсуздугу талаптарын белгилейт.
КР «Өндүрүштүк объектердин өнөр жай коопсуздугу жөнүндө» Мыйзамы , 2001-жылдын 19-ноябрындагы №93 (2012-жылдын 11-октябрындагы №171 редакциясында)	Коркунучтуу өндүрүштүк объектерди коопсуз пайдалануунун укуктук, экономикалык жана социалдык негиздерин аныктайт жана коркунучтуу өндүрүштүк объектерде авариялардын алдын алууга жана коркунучтуу өндүрүштүк объектерди пайдаланган юридикалык жактардын көрсөтүлгөн авариялардын кесепеттерин локалдаштырууга жана жоюуга даярдыгын камсыз кылууга багытталган.
«Химиялаштыруу жана өсүмдүктөрдү коргоо жөнүндө» Мыйзам , 1999-жылдын 25-январындагы №12 (2023-жылдын 6-июлундагы №132 редакциясында)	Калктын, жаныбарлардын, курчап турган чөйрөнүн ден соолугун коргоо, топурактын, өсүмдүк жана мал чарба продукциясынын булганышынын кесепеттерин алдын алуу же жоюу кызыкчылыгында химиялаштыруунун жана өсүмдүктөрдү коргоонун укуктук, экономикалык, экологиялык, социалдык жана уюштуруучулук негиздерин аныктайт.
«Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» Мыйзам , 1997-жылдын 5-декабрындагы №89 (2017-жылдын 18-мартындагы №47 редакциясында)	Мыйзам ар бир адамдын маалыматты эркин жана тоскоолдуксуз издөө, алуу, изилдөө, өндүрүү, өткөрүп берүү жана таратуу укугун ишке ашыруу процессинде келип чыккан мамилелерди жөнгө салат.

ЧУА	Сүрөттөлүшү жана Долбоордук ишмердикке тиешелүүлүгү
«Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматка жетүү жөнүндө» Мыйзам, 2006-жылдын 28-декабрындагы №213 (2022-жылдын 30-июнундагы №53 редакциясында)	Бул мыйзам жумуштун ачык-айкындуулугуна жетишүү үчүн мамлекеттик органдардын жергиликтүү калкка маалымат берүү боюнча укуктарын жана милдеттерин жөнгө салат.
«Жарандардын кайрылууларын кароо тартиби жөнүндө» Мыйзам, 1999-жылдын 16-июнундагы №53 (2020-жылдын 23-мартындагы №29 редакциясында)	Мыйзам Кыргыз Республикасынын Конституциясында бекитилген ар бир адамдын мамлекеттик органдарга жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына кайрылуу укугун ишке ашырууга байланышкан мамилелерди, ошондой эле жарандардын кайрылууларын мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана кызмат адамдары тарабынан кароо тартибин укуктук жөнгө салууга багытталган.
Кыргыз Республикасынын «Электрондук башкаруу жөнүндө» Мыйзамы, 2017-жылдын 19-июлундагы №127 (2022-жылдын 18-ноябрындагы №4 редакциясында)	Мыйзам Кыргыз Республикасында маалыматташтыруу процессин өнүктүрүү үчүн зарыл болгон негизги укуктук, экономикалык жана уюштуруучулук мамилелерди жөнгө салат. Мыйзамдын максаты – Кыргыз Республикасында заманбап маалыматтык инфраструктураны түзүү, аны эл аралык маалымат тармактарына жана системаларына интеграциялоо негизинде жарандардын, мекемелердин, уюмдардын жана мамлекеттик башкаруу органдарынын маалыматтык муктаждыктарын канааттандыруу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүү. Мыйзам заманбап маалыматтык технологиялардын каражаттары менен маалыматты түзүү, топтоо, сактоо, өткөрүп берүү жана таратуу боюнча ишмердикти жүзөгө ашырууда мамлекеттин, юридикалык жана жеке жактардын мыйзамдуу кызыкчылыктарын жана укуктарын коргоо шарттарын белгилейт.
«Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө» Мыйзам, 2011-жылдын 15-июлундагы №101 (2019-жылдын 8-августундагы №118 редакциясында)	Мыйзам Кыргыз Республикасынын административдик-аймактык бирдиктеринин деңгээлинде жергиликтүү бийликти уюштуруунун принциптерин белгилейт, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун коомдук бийликти жүзөгө ашыруудагы ролун аныктайт, алардын ишмердигинин уюштуруучулук жана укуктук негиздерин бекитет, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен

ЧУА	Сүрөттөлүшү жана Долбоордук ишмердикке тиешелүүлүгү
	мамлекеттик бийлик органдарынын өз ара мамилелеринин компетенциясын жана принциптерин, жергиликтүү коомчулуктардын өз алдынча башкарууга болгон укугунун мамлекеттик кепилдиктерин белгилейт.
Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматка жетүү жөнүндө» Мыйзамы, 2006-жылдын 28-декабрындагы №213 (2022-жылдын 30-июнундагы №53 редакциясында)	Мыйзам мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматка жетүү укугун ишке ашырууну жана коргоону, мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердигинде максималдуу маалыматтык ачык-айкындуулукка, айкындыкка жана ашкерелигине жетишүүнү камсыз кылат.
КР «Эмгекти коргоо жөнүндө» Мыйзамы, 2003-жылдын 01-августундагы №167 (2016-жылдын 26-июлундагы №142 редакциясында)	Бул Мыйзам жумуш берүүчүлөр менен кызматкерлердин ортосундагы эмгекти коргоо чөйрөсүндөгү мамилелерди жөнгө салуунун укуктук негиздерин белгилейт жана эмгек ишмердигинин процессинде кызматкерлердин жашоосун жана ден соолугун сактоо талаптарына жооп берген эмгек шарттарын түзүүгө багытталган.
КР «Ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын укуктары жана кепилдиктери жөнүндө» Мыйзамы, 2008-жылдын 3-апрелиндеги №38 (2017-жылдын 8-июнундагы №100 редакциясында)	Мыйзам ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга карата, аларга башка бардык жарандар менен бирдей укуктарды жана эркиндиктерди ишке ашырууда бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуу, алардын жашоо ишмердигиндеги чектөөлөрдү жоюу, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга толук кандуу жашоо образын жүргүзүүгө, коомдун экономикалык, саясий жана маданий турмушуна активдүү катышууга, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Конституциясында, эл аралык укуктун жалпыга таанылган принциптеринде жана нормаларында жана Кыргыз Республикасы катышуучусу болгон мыйзамда белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык макулдашууларда каралган жарандык милдеттерин аткарууга мүмкүндүк берген ыңгайлуу шарттарды түзүү боюнча мамлекеттик саясатты аныктайт. Бул Мыйзам ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга берилүүчү коргоо жана жардам кепилдиктерин, ошондой эле калктын ден соолугун коргоого,

ЧУА	Сүрөттөлүшү жана Долбоордук ишмердикке тиешелүүлүгү
	майыптыкты алдын алууга жана ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарды коомго интеграциялоо үчүн шарттарды түзүүгө багытталган чараларды белгилейт.
Кыргыз Республикасында мамлекеттик экологиялык экспертизаны жүргүзүү тартиби жөнүндө жобо, КРӨТ 2014-жылдын 7-майындагы №248.	Жобо мамлекеттик экологиялык экспертизаны уюштуруу жана жүргүзүү тартибин белгилейт жана курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын мамлекеттик экологиялык экспертизасынын эксперттик комиссиясынын эксперттери тарабынан колдонуу үчүн иштелип чыккан.
Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо тартиби жөнүндө жобо, КРӨТ 2015-жылдын 13-февралындагы №60.	Жобо пландаштырылып жаткан ишмердиктин курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирин баалоо тартибин белгилейт.

3.2 Уруксаттарды алуу жана улуттук экологиялык жана социалдык баа берүү

Жаратылыш ресурстар, экология жана техникалык көзөмөл министрлиги (ЖРЭТКМ) курчап турган чөйрөнү коргоо, экологиялык коопсуздук (химиялык, биологиялык, радиациялык жана ядролук коопсуздукту кошкондо), жаратылышты пайдалануу, гидрометеорология чөйрөсүндөгү аткаруу бийлигинин ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы болуп саналат жана НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн экологиялык коопсуздук маселелери боюнча мамлекеттик көзөмөлдү жана контролду жүзөгө ашырат. Кыргыз Республикасынын ЖРЭТКМ жөнүндө жобого ылайык (КР Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 15-ноябрындагы №263 токтому) министрлик жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсү, ӨКТ, биологиялык ар түрдүүлүк, радиациялык коргоо, озон катмарын коргоо, өнөр жай экологиясы, суу, жер ресурстарынын жана атмосфералык абанын сапатын коргоо, токой экосистемалары ж.б. чөйрөлөрдө коргоону жана контролдоону жүзөгө ашырат.

Курчап турган чөйрөнү мониторингдөө департаменти Кыргыз Республикасынын ЖРЭТКМнын алдындагы бөлүм болуп саналат. Департамент курчап турган чөйрөнүн абалындагы иш жүзүндөгү өзгөрүүлөр жана бул өзгөрүүлөрдүн себептери жөнүндө мамлекеттик органдарды жана чарбалык субъекттерди маалымат менен камсыз кылуу максатында, зыянды алдын алуу жана азайтуу үчүн курчап турган чөйрөнүн абалын мониторингдейт жана баалайт.

Кыргыз Республикасынын ЖРЭТКМнын алдындагы **Экологиялык жана техникалык көзөмөл кызматы** министрликтин алдындагы бөлүм болуп саналат жана экологиялык жана техникалык коопсуздук маселелери боюнча мамлекеттик көзөмөлдү жана контролду жүзөгө ашырат. Кызматтын ишмердигинин максаты – геологиялык иштерди жүргүзүү жана жер казынасын пайдалануу бөлүгүндө экологиялык (химиялык, биологиялык, радиациялык жана ядролук коопсуздукту кошкондо) жана техникалык коопсуздук чөйрөсүндөгү мыйзамдардын ченемдеринин жана талаптарынын сакталышына, ошондой эле отундун сапатын жана коопсуздугун камсыз кылуу боюнча милдеттүү талаптардын сакталышына мамлекеттик көзөмөлдү жана контролду жүзөгө ашыруу.

Өлкөдөгү экологиялык жана социалдык баа берүүнүн укуктук базасы бир катар мыйзамдарды жана ченемдик актыларды камтыйт. **«Экологиялык экспертиза жөнүндө»⁷** Мыйзам чарбалык

⁷ 1999-жылдын 16-июнундагы № 54 (2003-жылдын 11-июнундагы № 102; 2007-жылдын 26-февралындагы № 21 толуктоолор жана өзгөртүүлөр менен)

жана башка ишмердиктин экологиялык талаптарга шайкештигин камсыз кылат. Бул Мыйзамдын колдонулушу курчап турган чөйрөгө таасир этиши мүмкүн болгон долбоорлорго, анын ичинде техника-экономикалык негиздемелерге, ошондой эле сметалык наркына, менчик укугуна же менчик формасына карабастан курчап турган чөйрөгө таасир этиши мүмкүн болгон курулуш, реконструкциялоо, өнүктүрүү, техникалык жайлатуу долбоорлоруна жана башка объектерге жайылтылат.

Мыйзам долбоордун демилгечисин долбоор жана анын курчап турган чөйрөгө тийгизген таасири боюнча зарыл документтерди Мамлекеттик экологиялык экспертизага тапшырууга милдеттендирет. Жаратылыш ресурстар министрлигинин жана техникалык көзөмөл комитетинин эксперттик комиссиясы тапшырылган документтерди кароого жооптуу. Долбоорду каржылоону же ишке ашырууну баштоо үчүн мамлекеттик экологиялык экспертизанын оң чечими талап кылынат. Терс корутунду долбоорду ишке ашырууга тыюу салат.

Жарандардын жана алардын бирикмелеринин курчап турган чөйрөнү коргоо жана табиятты рационалдуу пайдалануу боюнча чечим кабыл алууга катышуусунун негизги мүмкүнчүлүктөрүнүн бири – коомдук экологиялык экспертиза. Кыргыз Республикасында экологиялык экспертизанын эки түрү жүргүзүлөт: мамлекеттик экологиялык экспертиза жана коомдук экологиялык экспертиза.

«Кыргыз Республикасында экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча жалпы техникалык регламент жөнүндө»⁸ Мыйзам продукцияны өндүрүү, сактоо, ташуу жана утилизациялоо боюнча чарбалык жана башка ишмердикти долбоорлоодо жана жүзөгө ашырууда экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча жалпы талаптарды белгилейт.

Экологиялык баа берүү процесси. Улуттук мыйзамдардын терминологиясына ылайык экологиялык баа берүү же курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо (ОВОС) процесси НПИС жана НПИС КК алкагындагы бардык чакан долбоорлор үчүн төмөнкү жоболорго ылайык жүргүзүлөт:

- Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо тартиби жөнүндө жобо (2015-жылдын 13-февралы, №60);
- Кыргыз Республикасында мамлекеттик экологиялык экспертизаны жүргүзүү тартиби жөнүндө жобо (2014-жылдын 7-майы, №248);
- «Экологиялык экспертиза жөнүндө» Мыйзам №54, 1999-ж. (2015-жылдын 04-майындагы өзгөртүүлөр менен),
- «Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө» Мыйзам №53, 1999-жыл, жана
- «Экологиялык коопсуздук боюнча жалпы техникалык регламент» Мыйзамы №151, 2009-жыл.

Кыргыз Республикасында экологиялык баа берүү эки чакан тутумга негизделет:

- ОВОС жүргүзүү жана тиешелүү документти даярдоо;
- Мамлекеттик экологиялык экспертизадан (МЭЭ) өтүү.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык экологиялык тобокелдиктерди классификациялоо тутуму же андан ары баа берүүгө тийиш болгон, же тийиш эмес болгон «Курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоого тийиш ишмердик түрлөрүнүн Тизмесин» камтууга негизделген (8-тиркемени караңыз).

«Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө» Мыйзамга №53, 1999-ж., **«Экологиялык коопсуздук чөйрөсүндөгү жалпы техникалык жөнгө салуу жөнүндө»** Мыйзамга №151, 2009-ж., жана Өкмөттүн 2015-жылдын 13-февралындагы №60 токтому менен бекитилген **«Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо тартиби жөнүндө жобонун»** 1-тиркемесине ылайык, пландаштырылган ишмердик түрлөрү (курулуш/калыбына келтирүү объектери) ОВОСнын милдеттүү түрдө жүргүзүлүшүнө жана бул ишмердик түрлөрүнүн курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоого тийиш болгон милдеттүү экономикалык ишмердик түрлөрүнүн Тизмесине киргизилгендигин кароого скринингден өтөт (8-тиркемени караңыз).

Эгерде ишмердик түрлөрү курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоого тийиш

⁸ 2009-жылдын 8-майындагы № 151 (2012-жылдын 6-мартындагы № 19-түзөтүүлөр жана толуктоолор менен)

экономикалык ишмердик түрлөрүнүн Тизмесине киргизилген болсо, ОВОС «Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо тартиби жөнүндө жобого» ылайык толук көлөмдө жүргүзүлөт, андан кийин ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдан мамлекеттик экологиялык экспертиза алынат. 2015-жылдын 13-февралындагы №60 Өкмөттүн токтомуна ылайык, Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо тартиби жөнүндө жобонун негизинде, курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоонун (ОВОС) 3-этабынан өтүү зарыл болот – бул долбоордук документтер үчүн Курчап турган чөйрөнү коргоо бөлүмүн иштеп чыгуу, ал Курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча иш-чаралар планын (КЧПМП) да камтыйт.

ОВОС төмөнкү этаптарды камтыйт:

- 1) ОВОС жүргүзүү зарылчылыгы жөнүндө чечим кабыл алуу;
- 2) алдын ала ОВОС (Алдын ала ОВОС);
- 3) ОВОС;
- 4) долбоордон кийинки анализ

ОВОС жүргүзүүнүн үчүнчү этабы – долбоордук документацияга (долбоор, жумушчу долбоор) коштоло турган, пландаштырылган ишмердиктин курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирин баалоо, ал төмөнкүлөрдү камтыйт:

1. Тандалган негизги ишмердикти жүзөгө ашыруу вариантынын так комплекстүү таасир баасын;
2. Пландаштырылган ишмердиктин, анын иштешинин жана жоюлушунун курчап турган чөйрөгө жана калктын ден соолугуна тийгизген таасирин алдын алуу, жумшартуу жана минималдаштыруу боюнча так техникалык чечимдерди жана чаралар комплексин;
3. Пландаштырылган ишмердик объекттерин куруу, эксплуатациялоо жана эксплуатациядан чыгаруу учурундагы курчап турган чөйрөнүн компонент боюнча абалына өндүрүштүк көзөмөл жана мониторинг жүргүзүүнүн ресурстар менен камсыз болгон программасын;
4. булгоочу заттардын чыгарылышынын, төгүлүшүнүн, калдыктардын пайда болушунун жана жайгаштырылышынын долбоордук ченемдерин;
5. экологиялык кесепеттер жөнүндө билдирүүнү (ЭКБ).

Курчап турган чөйрөгө таасир этүү деңгээли анча деле маанилүү эмес объекттер үчүн, мамлекеттик экологиялык экспертизаны алуу үчүн жумушчу долбоорго толтурулган ЭКБ формасы жетиштүү

«Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо тартиби жөнүндө жобо, 2015-жылдын 13-февралындагы №60 Өкмөттүн токтомуна ылайык». ОВОС долбоордун демилгечиси тарабынан жалданган ОВОС боюнча консультант тарабынан жүргүзүлөт. Экологиялык баа берүүнүн натыйжасында андан ары каралууга тийиш болгон ОВОС документтери түзүлөт.

Натыйжада алынган ОВОС документи андан кийин коомдук консультациялар үчүн сунушталат, андан кийин коомчулуктун пикирлерине ылайык өзгөртүүлөр киргизилет.

Коомдук экологиялык экспертиза (КЭЭ) жергиликтүү тургундардын, жергиликтүү администрациялардын жана Кыргыз Республикасында катталган жарандык коомдордун демилгеси боюнча уюштурулат жана жүргүзүлөт. КЭЭнин корутундулары мамлекеттик экологиялык экспертизаны (МЭЭ) жүзөгө ашырган органга жөнөтүлөт.

Андан кийин ОВОС отчету, экологиялык кесепеттер жөнүндө билдирүү жана башка тастыктоочу документтер МЭЭге сунушталат. Мындан кийин долбоор бекитилет, четке кагылат же кайра иштеп чыгуу үчүн кайтарылат, андан кийин кайра экспертизадан өтүшү керек.

МЭЭни кароонун аякташы долбоордун көлөмүнө жана татаалдыгына жараша болот, бирок

долбоордун демилгечиси бардык ОВОС документтерин МЭЭге тапшыргандан кийин 3 айдан кечиктирилбеши керек.

Экологиялык экспертизанын оң корутундусун алуу негизги НПИСтин да, НПИС ККтин да алкагындагы чакан долбоорлорду мындан ары ишке ашырууга мүмкүндүк берерин билдирет

Эгерде ишмердик түрлөрү курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоого тийиш экономикалык ишмердик түрлөрүнүн Тизмесинде аныкталбаган болсо (8-тиркемени караңыз), пландаштырылган ишмердиктин таасирин баалоо Долбоордун адиси тарабынан курчап турган чөйрөнүн абалына түздөн-түз же кыйыр таасиринин бар-жоктугуна жүргүзүлөт, андан кийин ПУОСС жана Курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча иш-чаралар планы иштелип чыгат. Бул пункт **«Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө»** Мыйзамдын №53, 1999-жыл, 17-беренесине ылайык ишке ашырылышы керек:

«Курчап турган чөйрөнүн абалына түздөн-түз же кыйыр таасир этүүчү объекттерди долбоорлоодо, жайгаштырууда, курууда, реконструкциялоодо, пайдаланууга берүүдө, экологиялык ченемдерге ылайык жаратылышты коргоо, ресурстарды рационалдуу пайдалануу, табигый ресурстарды өндүрүп чыгаруу жана курчап турган чөйрөнү сергитүү максатында чаралар каралып, жүзөгө ашырылышы жана пландаштырылган ишмердиктин курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирине баа берүү (ОВОС) жүргүзүлүшү керек».

Иштелип чыккан ПУОССка, ошондой эле зарылчылык болгон учурда иштелип чыккан башка Пландарга коомдук консультациялар жүргүзүлөт, андан кийин коомчулуктун пикирлерине ылайык өзгөртүүлөр киргизилет. Жана инвестицияларды мындан ары ишке ашыруу үчүн ДБ менен макулдашылат. ПУОСС Подрядчы тарабынан аткарылышы милдеттүү жана НПИС жана НПИС КК алкагындагы бардык чакан долбоорлор үчүн тендердик документациянын бир бөлүгү болуп саналат

Башка мамлекеттик органдардан (мисалы, санитардык жана өрткө каршы кызматтардан) уруксаттарды алуу зарыл болгон учурда кошумча экспертиза жүргүзүлөт.

Бардык жол-жоболор архитектуралык-курулуш ишмердиги чөйрөсүндөгү бирдиктүү ыйгарым укуктуу мамлекеттик агенттик аркылуу координацияланат, бул ар кайсы ведомстволор менен өз ара аракеттенүү процессин жөнөкөйлөтүп, негизги НПИС үчүн да, НПИС КК үчүн да чакан долбоорлор үчүн зарыл уруксаттарды алууну тездетет.

Уруксаттарды алуу этаптары:

- **Шаар куруу шарттарын жана чектөөлөрдү алуу**
Арыз ээси жергиликтүү бийлик органдарына арыз тапшырат, алар тандалган жер тилкеси үчүн шаар куруу шарттарын жана чектөөлөрдү беришет.
- **Долбоордук документацияны иштеп чыгуу**
Шаар куруу шарттарынын негизинде долбоордук документтери иштелип чыгат. Бул документтер бардык курулуш ченемдерине жана эрежелерине шайкеш келиши керек.
- **Экспертизадан өтүү**
Долбоордук документтери иштелүү органдарга (мисалы, Мамкурулушка, Экология жана табигый ресурстар министрлигине, Өзгөчө кырдаалдар министрлигине) экспертизага жөнөтүлөт.
- **Техникалык шарттарды алуу**
Арыз ээси тиешелүү кызматтардан (энергия менен камсыздоо, суу менен камсыздоо, канализация ж.б.) техникалык шарттарды алат.
- **Долбоорду макулдашуу**
Долбоордук документтер бардык зарыл органдар менен (жергиликтүү бийлик, Мамкурулуш жана башкалар) макулдашылат.
- **Курулушка уруксат алуу**
Бардык макулдашуулардан жана экспертизалардан өткөндөн кийин, арыз ээси

жергиликтүү бийлик органдарына курулушка уруксат алуу үчүн арыз тапшырат.

- **Уруксатты каттоо**

Алынган курулушка уруксат Мамлекеттик каттоо кызматында катталат.

3.3. Дүйнөлүк банктын стандарттары жана улуттук алкактар менен негизги ажырымдар

НПИС жана НПИС КК долбоорлору ДБнын социалдык жана экологиялык стандарттарын (ЭСС), ошондой эле ДБ тобунун Курчап турган чөйрөнү, ден соолукту жана эмгекти коргоо (ОСЗТ) боюнча Жетекчилигин сакташат. Төмөндө НПИС жана НПИС КК алкагындагы долбоордук ишмердикке колдонулуучу ДБнын экологиялык жана социалдык стандарттарынын кыскача сүрөттөлүшү берилген.

Таблица 2. НПИС жана НПИС КК долбоорлоруна тиешелүү ДБ ЭСС жана улуттук мыйзамдар ортосундагы негизги ажырымдар¹

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
ЭСС 1 — Экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди жана таасирлерди баалоо жана башкаруу — тиешелүүлүгү — Колдонулат			
ЭСС 1 долбоордун экологиялык жана социалдык тобокелдиктерин жана таасирлерин ЭСС ылайык аныктайт, баалайт жана башкарат. Бул стандарт таасирлерди жумшартуунун иерархиялык мамилесин колдонот: (a) тобокелдиктерди жана таасирлерди алдын ала көрүү жана алдын алуу; (b) алдын алуу мүмкүн болбогон учурда, тобокелдиктерди жана таасирлерди кабыл алууга мүмкүн болгон деңгээлге чейин минималдаштыруу же азайтуу; (c) тобокелдиктер жана таасирлер минималдаштырылгандан же азайтылгандан кийин, аларды жумшартуу; жана (d) олуттуу калдык таасирлер сакталып калган учурда, техникалык жана каржылык жактан	• «Экологиялык экспертиза жөнүндө» Мыйзам №54, 1999-ж. (2015-жылдын 04-майындагы өзгөртүүлөр менен). • «Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө» Мыйзам №53, 1999-ж. • «Экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча жалпы техникалык регламент» Мыйзамы №151, 2009-ж. • Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо тартиби жөнүндө жобо (2015-	Кыргызстандын мыйзамдарына ылайык экологиялык тобокелдиктерди классификациялоо тутуму, ОВОСга тийиш болгон же тийиш болбогон ишмердик түрлөрүн камтыган «Тизмени» (Курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоого тийиш экономикалык ишмердик түрлөрүнүн Тизмесин) ⁹ камтууга негизделген. Эгерде ишмердик түрлөрү курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоого тийиш экономикалык ишмердик түрлөрүнүн Тизмесине киргизилген болсо, ОВОС Кыргыз Республикасында курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо	Иш-чаралар үчүн төмөнкү инструменттер даярдалды: • НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн РДСЭУ; • конкреттүү объект үчүн ПУОСС. РДСЭУ ДБнын колдонулуучу ЭССин жана ДБ тобунун ОСЗТ боюнча сунуштарын камтыйт. ДБ СЭПке ылайык улуттук эрежелердин жана ДБ тобунун эрежелеринин катаалыраагы колдонулат. РДСЭУ курчап турган чөйрөгө жана социалдык чөйрөгө тийгизген таасирди баалоо (КЧСЧТБ)/курчап турган жана социалдык чөйрөнү башкаруу пландары (ПУОСС) кайда жана качан талап кылынарын аныктоо үчүн скрининг формаларын камтыйт. Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү планы (РДПП) таасирленген коомчулуктарды, жергиликтүү бийлик органдарын, жарандык коом уюмдарын жана башка тиешелүү субъекттерди кошкондо, кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү

⁹ «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө» № 53 Мыйзамы (1999-ж.), «Экологиялык коопсуздук чөйрөсүндө жалпы техникалык жөнгө салуу жөнүндө» № 151 Мыйзамы (2009-ж.), Кыргыз Республикасында айлана-чөйрөгө тийгизген таасирин баалоо тартиби жөнүндө жобонун 1-тиркемеси, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 13-февралындагы № 60 токтомуна ылайык

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
мүмкүн болсо, алардын ордун толтуруу. Терс таасирлер начар камсыз болгон же аялуу адамдарга тең эмес түшпөшү жана алар долбоордон келип чыккан пайдаларды жана өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүн бирдей пайдалануудан четте калбашы үчүн дифференциалдык чараларды кабыл алуу. Долбоорлорду баалоодо, иштеп чыгууда жана ишке ашырууда орундуу болгон учурда улуттук экологиялык жана социалдык институттарды, тутумдарды, мыйзамдарды, жоболорду жана жол-жоболорду колдонуу. Карыз алуучунун мүмкүнчүлүктөрүн тааныган жана кеңейткен түрдө экологиялык жана социалдык көрсөткүчтөрдү жакшыртууга көмөктөшүү.	жылдын 13-февралы, №60). Кыргыз Республикасында мамлекеттик экологиялык экспертизаны жүргүзүү тартиби жөнүндө жобо (2014-жылдын 7-майы, №248).	тартиби жөнүндө жобого ылайык толук көлөмдө жүргүзүлөт. Эгерде ишмердик түрлөрү курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди баалоого тийиш экономикалык ишмердик түрлөрүнүн Тизмесинде аныкталбаган болсо, пландаштырылган ишмердиктин таасирин баалоо Долбоордун адиси тарабынан курчап турган чөйрөнүн абалына түздөн-түз же кыйыр таасиринин бар-жоктугуна жүргүзүлөт, андан кийин курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча иш-чаралар планы иштелип чыгат. Ал эми СЭПке ылайык тобокелдик Банктын тобунун тийиштүү текшерүүсүнүн жана пикиринин негизинде классификацияланат. Бирок ЭСС 1дин айрым жоболору улуттук мыйзамдарда толук чагылдырылган эмес — мисалы, социалдык тобокелдиктерди баалоого, аялуу жана начар камсыз болгон топторду аныктоо зарылдыгына жана өнүктүрүү пайдаларын бирдей пайдалануудан четте калтырган тең эмес же терс таасирди алдын алуу үчүн дифференциалдык чараларды	стратегияларын жана механизмдерин сүрөттөйт. Ал улуттук мыйзамдар менен ДБ ЭСС ортосундагы ажырымдарды жоет: а) Катышууну кеңейтүү: РДПП кызыкдар тараптардын ДБ ЭСС талап кылгандай чечим кабыл алуу процесстерине катышуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушун камсыз кылат. Бул маанилүү катышууга көмөктөшөт, ошону менен таасирленген коомчулуктарга алардын тынчсызданууларын билдирүү үчүн платформа берет. б) Байланыш боюнча ажырымдарды жоюу: Улуттук мыйзамдар кызыкдар тараптардын байланыш жана маалымат муктаждыктарын жетишсиз түрдө канааттандырышы мүмкүн. РДПП бул ажырымды маалымат менен ачык алмашуу, долбоорлорго тиешелүү документтерди жарыялоо, долбоорлор менен кызыкдар тараптардын ортосунда өз убагында жана натыйжалуу байланыш механизмдерин түзүү аркылуу жоет. в) Социалдык жоопкерчиликке көмөктөшүү: РДПП кызыкдар тараптардан даттанууларды кароо жана кайтарым байланыш механизмдерин түзүү аркылуу социалдык жоопкерчиликти бекемдейт. Бул кызыкдар тараптардын даттанууларына тиешелүү улуттук мыйзамдардагы ар кандай ажырымдарды жоюуга жардам берет жана таасирленген коомчулуктардын кайтарым байланыш издөө жана өз маселелерин чечүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушун камсыз кылат. Эмгек ресурстарын башкаруу жол-жоболору (ПУТР) долбоорлордун

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
		колдонууга карата. Улуттук мыйзамдарда социалдык тобокелдиктерди баалоонун жана азайтуунун калктын ден соолугу жана коопсуздугу сыяктуу башка түрлөрү да толук иштелип чыккан эмес, бирок бул аспектилердин айрымдары мамлекеттин башка ченемдик актыларында, мисалы, аба же суу булганышы, ошондой эле тамак-аш коопсуздугу боюнча бар.	алкагында эмгек процесстерин жана жумушка орношуу практикасын башкаруу боюнча жетектөөчү принциптерди жана жол-жоболорду камтыйт. ПУТРдин максаты – долбоорлордун бардык колдонулуучу эмгек мыйзамдарына жана ченемдерине шайкештигин камсыз кылуу жана кызматкерлер үчүн адилеттүү жана коопсуз эмгек шарттарын камсыз кылуу. ПУТР долбоорлор менен байланышкан потенциалдуу эмгек тобокелдиктерин жана таасирлерин аныктоого жана аларды башкаруу боюнча сунуштарды берүүгө жардам берет. ПУТРди сактоо менен долбоорлор улуттук мыйзамдардын да, ДБ СЭПтин да эмгек талаптарына шайкеш келерин камсыз кыла алат.
ЭСС 2 — Эмгек жана эмгек шарттары — тиешелүүлүгү — Колдонулат			
ЭСС 2 кедейликти азайтуу жана инклюзивдүү экономикалык өсүүгө умтулууда жумуш орундарын түзүүнүн жана киреше алуунун маанилүүлүгүн таанытат. Стандарт долбоордук кызматкерлерге, анын ичинде толук ишкер, толук эмес ишкер, убактылуу, мезгилдик кызматкерлерге жана мигранттарга колдонулат. Көрсөтүлгөн талаптарды эске алуу менен, Карыз алуучу долбоорго тиешелүү жазуу	• Кыргыз Республикасынын Эмгек Кодекси, 2004-ж. • Кыргыз Республикасынын эмгекти коргоо жөнүндө Мыйзамы, 2003-ж. (2-берене). • Кыргыз Республикасынын «Эмгекти жана ден	Кыргыз Республикасы мажбурлап жана бала эмгеги, биригүү эркиндиги, уюштуруу жана коллективдүү сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү укугу, басмырлабоо жана эмгек инспекциясы сыяктуу маселелер боюнча он бир ЭЭУ конвенциясын ратификациялаган. 2021-жылдын апрелиндеги соңку өзгөртүүлөр менен улуттук Эмгек мыйзамы жарандардын эмгек	Долбоорлор ЭСС 2нин колдонулуучу талаптарына ылайык, өзгөчө кырдаалдарга даярдыкты жана жооп берүүнү камсыз кылуу чараларын кошкондо, тиешелүү эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасы боюнча чараларды ишке ашыруу аркылуу; долбоордук кызматкерлер менен байланыш механизмдерин аныктоо жана ЭТКБ маселелерин техникалык спецификацияларга, тендердик документтерге жана подрядчылар менен техникалык көзөмөл боюнча консультанттар менен келишимдерге киргизүү

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
түрүндөгү эмгек ресурстарын башкаруу жол-жоболорун иштеп чыгышы жана киргизиши керек. Бул жол-жоболор улуттук мыйзамдардын жана бул ЭССтин талаптарына ылайык долбоордук кызматкерлерди башкаруу тартибин аныктоого тийиш. Жол-жоболор бул ЭССтин долбоордук кызматкерлердин ар кайсы категорияларына, анын ичинде түздөн-түз кызматкерлерге кантип колдонуларын жана Карыз алуучу үчүнчү жактардан алардын кызматкерлерин ЭСС 2ге ылайык башкарууну кантип талап кыларын эске алышы керек. Стандарт эмгекти коргоо жана гигиенаны сактоону жана адилеттүү мамилени, басмырлабоону жана долбоордук кызматкерлер үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү колдоону таанытат; мажбурлап жана бала эмгегин пайдалануунун бардык формаларын алдын алат жана улуттук мыйзамдарга ылайык кызматкерлер менен биригүү жана коллективдүү сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү эркиндигинин принциптерин колдойт.	соолукту коргоо жөнүндө» Мыйзамы, 2003-ж. • Эл аралык эмгек конвенциялары.	укуктарынын жана эркиндиктеринин мамлекеттик кепилдиктерин белгилейт, ыңгайлуу эмгек шарттарын, кызматкерлердин жана жумуш берүүчүлөрдүн укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону түзөт. Бул Мыйзамдан тышкары, өкмөт тарабынан эмгек мамилелерине түздөн-түз тиешелүү дагы он төрт мыйзам жана он экиден ашык ченемдик укуктук акт бекитилген. Жалпысынан өлкөдө кабыл алынган мыйзам актылары ЭСС 2нин көптөгөн максаттарын жана талаптарын камтыйт. Даттанууларды каттоо жана андан кийинки жол-жоболор Жарандардын кайрылуулары жөнүндө Мыйзамда бар; бирок алар долбоорлордон таасирленген бардык адамдар үчүн жалпы мүнөзгө ээ жана ЭСС 2де талап кылынгандай кызматкерлер үчүн конкреттүү даттанууларды кароо процессин аныктабайт.	аркылуу ишке ашырылат. ОРП ЭСС 2нин алкагында долбоорлорду ишке ашыруу үчүн ПУТР жана ДКМ даярдаган. Компоненттер боюнча иш-чаралардын алкагында негизги жана келишимдик кызматкерлер жумушка алынат, аларга ЭСС 2ге ылайык улуттук эмгек мыйзамдарынын жана ДБ тобунун ОСЗТ боюнча жетектөөчү принциптеринин талаптары жайылтылат, алар ПУТРде каралат. Негизги жана келишимдик кызматкерлер үчүн ОРП иштеп чыккан ДКМ колдонулат. Курулуш иштери боюнча келишимдер ОСЗТ жетекчилигинин, ошондой эле РДСЭУнун негизинде социалдык жана экологиялык таасирлерди жумшартуу боюнча чараларды камтыйт. Ар бир Подрядчы жогоруда көрсөтүлгөн эмгек маселелерин кароо менен өзүнүн ПУТРсин жана ПУОССун (курулуш мезгилине) даярдайт. ЭСС 2ге жана тиешелүү улуттук мыйзамдарга ылайык, Долбоорлор мажбурлап жана бала эмгегин пайдаланууга тыюу салат.
ЭСС 3 — Ресурстарды натыйжалуу пайдалануу, булганууну алдын алуу жана башкаруу — тиешелүүлүгү — Колдонулат			

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
ЭСС 3 экономикалык ишмердик жана урбанизация көбүнчө аба, суу жана жердин булганышын пайда кыларын жана жергиликтүү, региондук жана глобалдык деңгээлдерде адамдарга, экосистема кызматтарына жана курчап турган чөйрөгө коркунуч туудурушу мүмкүн болгон чектелген ресурстарды керектешин таанытат. Стандартта долбоорду ишке ашыруу мезгилинде тийиштүү эл аралык тармактык практикага (НМОП) ылайык ресурстарды натыйжалуу пайдалануу, булганууну алдын алуу жана башкаруу боюнча талаптар баяндалган.	• Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө Мыйзам, 1999-ж. • Суу жөнүндө Мыйзам, 2009-ж. • Өндүрүш жана керектөө калдыктары жөнүндө Мыйзам, 2001-ж.	Булганууну алдын алуу боюнча улуттук ченемдик-үкүктүк база калктын ден соолугун коргоону артыкчылык катары карайт жана адамдар таасирлениши мүмкүн болгон булгоочу заттардын жол берилген концентрациясынын босого маанилерин аныктоого негизделет. Экологиялык регламент сунушталган долбоордун белгиленген босого маанилерге шайкештигин далилдөө үчүн ОВОСнын алкагында чыгарылыштар, шум, агын сууларды төгүү, калдыктардын пайда болушу сыяктуу күтүлүүчү терс таасирлерди эсептөөнү талап кылат.	РДСЭУ ресурстарды натыйжалуу пайдалануу, булганууну алдын алуу жана башкаруу маселелерин камтыйт, ал ЭСС 3түн тиешелүү талаптарына байланыштуу тобокелдиктерди аныктоону жана сунушталган жумшартуу чараларын, анын ичинде чийки зат, сууну пайдалануу, аба булганышы, калдыктардын пайда болушун, колдонулган учурда Подрядчынын ПУОССуна киргизүүнү талап кылат. Объекттерди/курулмаларды долбоорлоо, куруу/реконструкциялоо жана оңдоо, ошондой эле негизги жабдуулар, механизациялоо жана автоматташтыруу каражаттары улуттук үкүктүк ченемдерге жана эл аралык техникалык регламенттердин жана стандарттардын талаптарына, ошондой эле ДБ ОСЗТ жетекчилигине шайкеш келиши керек (Курчап турган чөйрөнү, ден соолукту жана коопсуздукту коргоо (EHS) боюнча жетекчилик тийиштүү эл аралык өнөр жай практикасынын (GIIIP) жалпы жана тармактык мисалдарын камтыган техникалык маалымдама документи болуп саналат. Бул эмгекти жана өнөр жай коопсуздугун коргоо боюнча Жетекчилик тиешелүү саясаттардын жана стандарттардын талаптарына ылайык колдонулат жана тиешелүү тармактык эмгекти жана өнөр жай коопсуздугун коргоо боюнча жетекчиликтер менен биргеликте колдонуу үчүн иштелип чыккан). Подрядчылар ишке ашыруу процессинде пайда болушу мүмкүн

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
			болгон бардык түрдөгү калдыктарды, анын ичинде ылай жана таштанды, турмуш-тиричилик калдыктарын, электрондук, ошондой эле, эгерде табылса, коркунучтуу калдыктарды жана ар кандай пестициддерди жана таранын калдыктарын камтыган ПУОСС даярдашат.
ЭСС 4 — Коомчулуктун ден соолугу жана коопсуздугу — тиешелүүлүгү — Колдонулат			
ЭСС 4 долбоордон таасирленген коомчулуктун ден соолугуна жана коопсуздугуна тиешелүү тобокелдиктерди жана таасирлерди, ошондой эле Карыз алуучулардын мындай тобокелдиктерди жана таасирлерди алдын алуу же минималдаштыруу боюнча тиешелүү жоопкерчилигин, өзгөчө абалы боюнча аялуу болушу мүмкүн болгон адамдарга өзгөчө көңүл буруу менен эске алат.	• Кыргыз Республикасынын Эмгек Кодекси, 2004-ж. • Кыргыз Республикасынын эмгекти коргоо жөнүндө Мыйзамы.	Жарандардын жана коомчулуктардын ден соолугун жана коопсуздугун коргоонун жалпы принциптери Кыргыз Республикасынын Конституциясында жана Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө Мыйзамда бекитилген. Бул мыйзамдар ар бир адам өзүнүн ден соолугуна зыян келтирбеген табигый чөйрөдө жашоого укуктуу экенин караштырат. Бул максатка жетүү үчүн бир нече физикалык, химиялык жана биологиялык параметрлердин негизинде адамга коркунучтуу чөйрөлөрдүн таасирин чектөө үчүн босого маанилер белгиленет.	Чечим үчүн төмөнкү инструменттер даярдалды: (i) НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн РДСЭУ; (ii) Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү планы (РДПП); (iii) ДКМ. РДСЭУ ДБнын колдонулуучу СЭП Стандарттарын жана ДБ тобунун ОСЗТ боюнча Жетекчилигин камтыйт. ОРП жергиликтүү коомчулуктарга жылып жүрүүчү курулуш техникасынын таасирин жоюу үчүн подрядчылардан ПУОСС алкагында (курулуш этабында) эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасы планын иштеп чыгууну талап кылууну кошкондо, бир катар чараларды көрөт; РДСЭУда жана андан кийинки ПУОССторунда баяндалган конкреттүү тобокелдиктерди жана таасирлерди баалоо жана башкаруу үчүн иштелип чыккан чаралар жана иш-аракеттер. Бардык иш-аракеттер колдонулуучу улуттук ченемдерге жана ЭСС 4кө шайкеш келет.
ЭСС 5 — Жерлерди четтетүү, жерди пайдаланууну чектөө жана мажбурлап көчүрүү — тиешелүүлүгү — Эгер колдонулса			

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
ЭСС 5 жерди четтетүүнүн же жерди пайдаланууну чектөөнүн болтурбай коюуга мүмкүн эмес терс социалдык жана экономикалык кесепеттерин төмөнкүлөр аркылуу жумшартат: (а) калыбына келтирүү наркы боюнча активдердин жоготулушу үчүн өз убагында компенсация берүү жана (б) көчүрүлгөн адамдарга алардын жашоо каражаттарын жана жашоо деңгээлин көчүрүлгөнгө чейинки же долбоорду ишке ашыруу башталганга чейинки үстөмдүк кылган деңгээлге чейин, кайсынысы жогору болсо, ошого чейин жакшыртуу же жок дегенде калыбына келтирүү аракеттеринде жардам берүү. Бул стандарт физикалык жактан көчүрүлгөн начар камсыз болгон же аялуу адамдардын жашоо шарттарын тийиштүү турак жай, кызматтарга жана ыңгайлуулуктарга жетүү мүмкүнчүлүгүн, ошондой эле турак жайга ээлик кылуу кепилдиктерин берүү аркылуу жакшыртат.	• Жарандык Кодекс, 1996, 2021. • Жер Кодекси, 1999, 2021, (49-берене, 1-пункт, 5-пунктча; 66-берене, 1, 4-пункттар; 68-берене, 1, 3, 4-пункттар; 78-берене, 2, 3-пункттар). • Кыймылсыз мүлккө укуктарды жана аны менен болгон бүтүмдөрдү мамлекеттик каттоо жөнүндө Мыйзам, 1998-ж., 2021-ж. • КР Өкмөтүнүн «Кыргыз Республикасында баалоо ишмердигинин бардык субъекттери колдонууга милдеттүү болгон мүлктү баалоо стандарттары» жөнүндө токтому, 2006-жылдын 3-апрелиндеги №217.	Кыргыз Республикасынын Жер Кодексинде жерди алып коюу жерге болгон укукту токтотуунун өзгөчө чарасы экени көрсөтүлгөн. Конституция жана бир нече мыйзамдар жерди четтетүү үчүн компенсация зарылдыгына шилтеме беришет, бирок жерди четтетүү же көчүрүү боюнча иш-аракеттердин пландарын даярдоо боюнча толук тартиби менен конкреттүү талаптар жок. Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарына ылайык таасирленген адамдар – жерге же мүлккө расмий мыйзамдуу укуктары бар жана/же улуттук мыйзамдарга ылайык таанылган жерге же мүлккө укугу бар адамдар. Акыркысы негизинен тиешелүү органдар тарабынан бөлүнгөн, бирок мыйзамга ылайык дагы деле катталбаган жерге болгон укуктарга тиешелүү. Мындай талапты тастыктоосуз жерди же мүлктү пайдалануучулар компенсация алууга укуктуу эмес. Бул улуттук мыйзамдар менен СЭП ортосунда бар негизги укуктук ажырымдардын бири. Улуттук	Долбоордук иш-чаралар потенциалдуу түрдө жерди пайдаланууга жана жер ресурстарына жетүүгө убактылуу жана/же туруктуу чектөөлөрдү киргизиши мүмкүн, бул коомчулуктун же коомчулук ичиндеги топтордун максаттуу долбоордук аймактарда жер ресурстарын пайдаланууга жетүүсүн убактылуу чектөөгө алып келет: • долбоорлорго байланыштуу калыбына келтирилиши керек болгон жерди пайдалануу участоктору; • жол инфраструктурасынын участоктору; жана • калыбына келтирүү иштери үчүн муниципалдык жана/же жеке жерлер болушу мүмкүн болгон кошумча убактылуу/туруктуу жерди алып коюуну талап кылышы мүмкүн болгон долбоордук участокторго чектеш жер участоктору. Мүмкүн болуучу социалдык таасирлерди, жерди потенциалдуу алып коюуну аныктоо үчүн РДСЭУга бул тобокелдиктерди аныктоо боюнча скрининг чек-тизмелери, 1-тиркеме киргизилген. ОРП убактылуу жана/же туруктуу негизде мажбурлап жер алып коюунун зарылдыгын алдын алат же жок дегенде минималдаштырат. Жалпысынан долбоорлордун алкагында долбоордук иш-чаралардын жана курулуш иштеринин натыйжасында эч кандай физикалык мажбурлап көчүрүү жана туруктуу жерди алып коюу күтүлбөйт, бирок жолдорго жетүүгө убактылуу чектөөлөр мүмкүн, анткени долбоордук иш-чаралардын мүнөзү жана масштабы, ошондой эле алардын таасири учурда белгисиз. ЭСС 5тин

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
		мыйзамдарда долбоорлордон таасирленген үй чарбаларынын турак жай шарттарын калыбына келтирүү жана жакшыртуу жөнүндө, аялуу адамдарга өзгөчө көңүл буруу жана аларга кошумча жардам берүү жөнүндө эч нерсе айтылбайт.	алкагында терс таасирди алдын алуу үчүн НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн Көчүрүү саясаты боюнча алкактык документ (РДПП) даярдалат, анда көчүрүү боюнча иш-аракеттер пландарын (ПМП) даярдоо жана ишке ашыруу боюнча төмөнкү кадамдар сүрөттөлөт, РДППдын түзүлүшү жана мазмуну документте берилген. Чакан долбоорлорду ишке ашыруу этабында (максаттуу участоктор так аныкталып, иштин көлөмү аныкталып жана жумушчу долбоорлор даярдалгандан кийин) аныкталуучу убактылуу жана/же туруктуу жерди алып коюу жана мажбурлап көчүрүү боюнча таасирлер аныкталган учурда, РДППдын негизинде конкреттүү чакан долбоорлор үчүн КИПдаярдалат. Ар кандай долбоордук иш-чара тиешелүү КИПтолук аткарылгандан жана анын ишке ашырылышы жөнүндө отчет даярдалгандан кийин гана жүзөгө ашырылат. Мындай документтер иштелип чыгып, ачылып жана ДБ тарабынан бекитилгенге чейин, ОРП мажбурлап убактылуу жана/же туруктуу жерди алып коюунун таасири аныкталган конкреттүү чакан долбоорлорду ишке ашырууга киришпейт. Эгерде жеке менчик жерди сатып алуудан качуу мүмкүн болбосо, бул ЭСС 5те каралгандай ыктыярдуу жер четтетүү принцибине, Көчүрүү боюнча алкактык документтин жоболоруна жана Кыргыз Республикасынын жер сатып алуу саясатынын жоболоруна ылайык (Жарандык Кодекс, II бөлүк, 23-глава «Сатып алуу

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
			жана сатуу») ыктыярдуу сатып алуучу, ыктыярдуу сатуучу принциптеринин негизинде жүзөгө ашырылат.
ЭСС 6 — Биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо жана жандуу табигый ресурстарды туруктуу башкаруу — тиешелүүлүгү — Колдонулат			
ЭСС 6 жандуу табигый ресурстарды туруктуу башкарууга көмөктөшөт жана сактоо муктаждыктарын жана өнүктүрүү артыкчылыктарын бириктирген методдорду кабыл алуу аркылуу жергиликтүү коомчулуктардын жашоо каражаттарын, ошондой эле инклюзивдүү экономикалык өнүгүүнү колдойт. Стандарт биологиялык ар түрдүүлүктү жана жашоо чөйрөсүн коргойт жана сактайт. Бул стандарт биологиялык ар түрдүүлүккө таасир этиши мүмкүн болгон долбоорлорду иштеп чыгууда жана ишке ашырууда таасирлерди жумшартуунун иерархиясын жана сак болуу мамилесин колдонот.	• Суу Кодекси. • Өзгөчө корголуучу табигый аймактар жөнүндө Мыйзам. • Биосфералык аймактар жөнүндө Мыйзам. • Атмосфералык абаны коргоо жөнүндө Мыйзам. • Өсүмдүктөр дүйнөсүн коргоо жөнүндө Мыйзам. • Балык чарбасы жөнүндө Мыйзам. • Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө Мыйзам. • Кыргыз Республикасынын жер үстү суларын коргоо жөнүндө жобо. • Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн сейрек жана жоголуп бара	Кыргыз Республикасы биологиялык ар түрдүүлүктү коргоо, сактоо жана калыбына келтирүү үчүн бекем ченемдик-укруктук базага ээ, бирок табигый ресурстарды туруктуу пайдалануу боюнча укуктук жоболор биологиялык ар түрдүүлүккө көз каранды коомчулуктардын (мисалы, токой экосистемаларынын) социалдык муктаждыктарын канааттандырууга жана табигый экосистемаларды сактоо, аларды деградацияга учуратпоо жана ресурстарын түгөтпөө менен алардын экономикалык пайдалануусунан максималдуу пайда алууга мүмкүндүк берген ченемдик негизди камсыз кылбайт. Улуттук мыйзамдар негизинен түрлөрдү коргоого жана сактоого багытталган жана жашоо чөйрөсүн сактоого азыраак көңүл бурат. Кызыл китеп	РДСЭУ 1 жана 2-компоненттердин алкагындагы конкреттүү участоктор үчүн биологиялык ар түрдүүлүккө потенциалдуу жогорку тобокелдиктерди аныктоо боюнча скрининг чек-тизмесин (1-тиркеме) камтыйт. Эгерде бул тобокелдиктер аныкталса, тиешелүү жумшартуу чаралары таасирлерди жумшартуу иерархиясына ылайык ПУОССка киргизилет. Долбоорлорду ишке ашырууда алар олуттуу же жогорку деп аныкталган учурда, өзүнчө Биологиялык ар түрдүүлүктү башкаруу планын (БАБП) даярдоо зарыл болот. Табигый жашоо чөйрөсүндө (дарыяларды, токой массивдерин, тоо жайыттарын ж.б. кошкондо) жайгашкан 1 жана 2-компоненттердин иш-чараларын ишке ашыруу ЭСС бнын талаптары аткарылган учурда гана долбоорлорду каржылоого укуктуу болот.

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
	жаткан түрлөрүнүн тизмеси.	жана Кызыл тизме түрлөрү жөнүндө Мыйзам корголуучу түрлөрдү колдогон жашоо чөйрөсүнө зыян келтирүүчү ар кандай ишмердикке тыюу салат, бул мындай жашоо чөйрөлөрүндөгү сунушталган ар кандай ишмердик сунушталган жумшартуу чараларынын бул талапты аткаруу үчүн жетиштүү экенин далилдеши керек дегенди билдирет.	
ЭСС 7 — Түпкүлүктүү элдер — тиешелүүлүгү — Колдонулбайт			
ЭСС 8 — Маданий мурас — тиешелүүлүгү — Колдонулат			
ЭСС 8 маданий мурасты долбоордук ишмердиктин терс таасиринен коргойт жана анын сакталышын колдойт, ошондой эле маданий мурасты туруктуу өнүгүүнүн ажырагыс аспектиси катары карайт. Карыз алуучу долбоорго байланыштуу маданий мурасты талаага чыгып изилдөөнүн, документтештирүүнүн жана коргоонун дүйнө жүзү таанылган методдорун, анын ичинде подрядчылардын жана	• Тарыхый-маданий мурасты коргоо жана пайдалануу жөнүндө Мыйзам.	Улуттук мыйзамдар тарыхый жана маданий мураска байланышкан көптөгөн аспектилерди жан-жактуу камтыйт. Тарыхый-маданий мурасты коргоо жана пайдалануу жөнүндө Мыйзам мамлекетти адамзаттын жалпы маданий баалуулуктарын таанууга, маданий өнүгүүнү жана эл аралык маданий байланыштарды колдоого, маданий баалуулуктардын коомчулукка жеткиликтүүлүгүн	Долбоордук иш-чаралар жерди өздөштүрүүнү (жаңы курулушту) жана маданий мурас объекттеринин кокустан табылышын камтышы мүмкүн болгондуктан, РДСЭУ маданий мурастын бар-жоктугун аныктоо үчүн скрининг чек-тизмелерин (1-тиркеме) камтыйт, иштер жүргүзүлгөндө жана маданий мурас объекттери кокустан табылганда, ПУОССка киргизилиши керек болгон жана РДСЭУнун 3-тиркемесинде берилген «кокустан табылган нерсе» жол-жобосу колдонулат. Жалпысынан сунушталган иш-чаралар маданий мурас объекттерине түздөн-түз

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
башка үчүнчү тараптардын тарабынан колдонот.		камсыз кылууга жана ар бир жарандын өзүнүн маданий өзгөчөлүгүн билдирүү эркиндигин сактоого милдеттендирет. Мамлекет жергиликтүү, мамлекеттик жана эл аралык тарыхый же маданий мааниге ээ объекттерди коргоо тутумун белгилейт.	физикалык таасир этпейт, долбоорлор тарабынан каржыланган ишмердиктин кыйыр таасирлери кылдаттык менен каралат, РДСЭУда каралган жумшартуу чаралары конкреттүү объекттер үчүн ПУОССторго интеграцияланат.
ЭСС 9 — Каржы ортомчулары — тиешелүүлүгү — Колдонулбайт			
ЭСС 10 — Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү жана маалымат ачыктыгы — тиешелүүлүгү — Колдонулат			
ЭСС 10 Карыз алуучу менен долбоордун кызыкдар тараптарынын ортосундагы ачык жана ачык-айкын өз ара аракеттенүүнүн алдыңкы эл аралык практиканын маанилүү элементи катары маанилүүлүгүн таанытат. Кызыкдар тараптар менен натыйжалуу өз ара аракеттенүү долбоорлордун экологиялык жана социалдык туруктуулугун жогорулатып, алардын кабыл алынышын жогорулатып жана долбоорду ийгиликтүү иштеп чыгууга жана ишке ашырууга олуттуу салым кошо алат. Карыз алуучу долбоордун иштелип чыгуу процессинде мүмкүн	• Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө Мыйзам, 1997-ж., 2017-ж. • Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын маалыматына жетүү жөнүндө Мыйзам, 2006-ж. • Жарандардын кайрылууларын кароо тартиби жөнүндө Мыйзам, 2007-ж., 2016-ж.	Жалпысынан бекем мыйзамдар бар, бирок аларды ырааттуу түрдө колдонуу зарыл. Инвестициялык долбоорлорго карата улуттук мыйзамдар жана ченемдер негизинен кызыкдар тараптарга, долбоорду даярдоо этабындагы өз ара аракеттенүүгө багытталган. Учурдагы укуктук база ЭКМФ тарабынан каржыланган долбоорлордогудай жергиликтүү, региондук/борбордук деңгээлдерге бөлүнбөстөн даттанууларды кароо жол-жобосун толук сүрөттөйт. Улуттук мыйзамдарда аялуу же	Долбоорлордун артыкчылыгы – долбоордук иш-чаралар оң жана терс таасир этиши мүмкүн болгон, атап айтканда, адамдардын жашоосуна жана жашоо каражаттарынын туруктуулугуна таасир этиши мүмкүн болгон кызыкдар тараптарды аныктоо. Ушуга байланыштуу Аткаруучу Агенттик негизги кызыкдар тараптардын топторунун тизмесин түзгөн. Маалымдоо жана консультация процесси долбоорлордун кызыкдар тараптарынын пикирлерин, ЭЖС таасирлерин жана аларды жумшартуу чараларын билүү максатында даярдоо жана ишке ашыруу учурунда, ошондой эле ЭЖС таасирлерин баалоо жана СЭП инструменттерин иштеп чыгуу учурунда башталат. Долбоорлор тарабынан кызыкдар тараптардын

ДБ ЭСС талаптары	Улуттук мыйзамдардын экологиялык жана социалдык талаптары	Эсепке алынбаган жоболор/ЭСС жана КР мыйзамдарынын талаптарындагы ажырымдар	Долбоорлор тарабынан кабыл алынган чечимдер
болушунча эрте катышуу менен, кызыкдар тараптар менен долбоордун иштелип чыгуусу боюнча мазмундуу консультацияларды өткөрүүгө мүмкүндүк берген мөөнөттөрдө, долбоордун бүткүл жашоо циклинин ичинде кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенет. Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүүнүн мүнөзү, көлөмү жана жыштыгы долбоордун мүнөзүнө жана масштабына, ошондой эле анын потенциалдуу тобокелдиктерине жана таасирлерине пропорционалдуу болот. Банк менен консультацияда Карыз алуучу долбоордун мүнөзүнө жана масштабына, анын потенциалдуу тобокелдиктерине жана таасирлерине пропорционалдуу Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү планын (РДПП) иштеп чыгат жана киргизет.	• Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө Мыйзам, 2011-ж., 2019-ж.	начар камсыз болгон адамдардын жана топтордун коомдук консультациялар жана долбоордук ишмердик процессине катышуусуна тиешелүү атайын эрежелер жок. Долбоорлордон таасирленген адамдар менен маалыматты ачуу жана мазмундуу консультациялар жөнүндө жоболор СЭПдегидей так жазылган эмес.	бардык ар кандай түрлөрүн, байланыш жана консультациялардын мөөнөттөрүн жана ыкмаларын көрсөткөн РДПП даярдалган. Долбоорлорду даярдоо учурунда түздөн-түз же кыйыр таасирлениши мүмкүн болгон адамдарды жана топторду, аялуу топторду жана мамлекеттик мекемелер/бийлик органдары жана ӨЭК сыяктуу кичикомпоненттер боюнча ар түрдүү болушу жана долбоорлорду ишке ашыруунун кийинки этаптарында тактала турган башка кызыкдар тараптарды аныктоо үчүн кызыкдар тараптарды картага түшүрүү жүргүзүлгөн. РДПП алкагында ачык-айкындуулук жана кайтарым байланыш маселесин чечүү үчүн даттанууларды кароо механизми (ДКМ) иштелип чыккан.

4. Негизги экологиялык жана социалдык анализ

Кыргыз Республикасы – деңизге чыгуу мүмкүнчүлүгү жок, Борбордук Азия регионунун чыгыш бөлүгүндө жайгашкан тоолуу өлкө. Ал түндүктөн Казакстан менен, чыгыштан Кытай менен, батыштан Өзбекстан менен, ал эми түштүктөн Кытай менен Тажикстан менен чектешет. НПИС жана НПИС КК долбоорлору өлкөнүн жети облусунун 40 районунда – Баткен, Жалал-Абад, Ысык-Көл, Нарын, Ош, Талас жана Чүй облустарында, негизги долбоордо 40 айыл аймагын жана Кошумча каржылоо алкагында дагы 21 айыл аймагын камтуу менен ишке ашырылат.

Кыргызстанда 2 республикалык мааниге ээ шаар (Бишкек, Ош), 7 облус жана 40 район, 29 шаар бар (алардын 12си облустук мааниге ээ шаарлар жана 17си райондук мааниге ээ шаарлар).

Сүрөт 2. Кыргыз Республикасынын райондору

Кыргызстандын Евразиянын эң чоң континентинин борборунда жайгашышы, ири суу объектеринен алыстыгы, чөлдөргө коңшулугу климаттын континенталдык кургак мүнөзүн аныктайт, ал өлкөнүн бийик гипсометриялык абалы менен бир аз жумшартылат, бул булуттуулуктун жана жаанчылардын көбөйүшүнө жана коңшу өрөөн аймактарына салыштырмалуу аба температурасынын жылдык амплитудасынын азайышына алып келет. Кыргызстандын аймагынын көбүрөөк бөлүгү орточо кеңдиктердин климат алкагында, ал эми түштүк райондору субтропиктик климат алкагында жайгашкан. Климаттын калыптанышына жердин үстүнкү бетинин курамы чоң таасир этет. Рельефтин тоолуу мүнөзү климаттык алкактардын вертикалдык зоналдуулугун аныктайт. Тоонун этегинен чокусунан көтөрүлгөндө субтропиктерден Арктика жээгине карай жылганда байкалгандай эле климаттык зоналардын алмашуусу байкалат.

Өлкөнүн рельефинде мөңгүлүү курч тоо чокулары жана өрөөндөр басымдуулук кылат. Кыргызстандын аянтынын болжол менен 90 пайызы деңиз деңгээлинен 1500 метрден жогору бийиктикте жайгашкан. Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигинин алдындагы Жер ресурстары кызматынын маалыматы боюнча, 2022-жылдын 1-январына карата Кыргыз Республикасынын аймагы 199,9 миң чарчы километрди түздү. Чыгыш бөлүгүнөн батыш бөлүгүнө чейинки аралык болжол менен 900 км, ал эми түндүктөн эң түштүккө чейин – болжол менен 410

км. Жер аянтынын эң чоң үлүшү (41 пайыздан ашык) резерв жерлерге туура келет, айыл чарба багытындагы жерлер 33,8 пайызды, ал эми токой фондунун жерлери 12,7 пайызды түздү. 1500 Кыргыз Республикасынын аймагында 10 мамлекеттик коруктар жана 13 мамлекеттик жаратылыш парктары жайгашкан. Өлкөнүн климаты курч континенталдык, шаарларда жай кыйла ысык, ал эми тоолордо салыштырмалуу салкын. Кыш суук жана карлуу, өзгөчө бийик тоолуу райондордо. Кыргызстанда жайкы аба температурасы орточо +27°C түзөт, орточо минималдуу температура +16°C, ал эми орточо максималдуу температура +33°C деңгээлинде кармалат. Кышкы мезгилде аба температурасы орточо +1°C түзөт, орточо минималдуу температура -12°C, ал эми орточо максималдуу температура +10°C деңгээлинде кармалат.

Жер бетине түшкөн күн радиациясы климатты калыптандыруучу негизги факторлордун бири болуп саналат. Анын түшүшү Күндүн горизонттон бийиктиги менен аныкталат, ал декабрда 23-25° дан июнда 69-70° го чейин өзгөрөт. Күн нурунун жаркырашынын узактыгы булуттуулуктун калыптануу шарттары жана горизонттун жабылышы менен аныкталат. Тар өрөөндөрдө жана капчыгайларда күн нурунун жаркырашынын узактыгы ошол эле кеңдикте жайгашкан башка рельеф формаларына караганда аз. Чоң Кызыл-Суу, Жети-Өгүз тар өрөөндөрүндө күн нурунун жаркырашынын орточо жылдык узактыгы жылына 1700-1800 саат түзөт, ал эми ачык мейкиндиктерде – 2500-2900. Июлда күн нурунун жаркырашынын узактыгы Кыргызстандын түндүк-чыгышындагы тар өрөөндөрдөгү 180 сааттан Фергана жана Чаткал өрөөнүндөгү 365 саатка чейин көбөйөт; декабрда тар өрөөндөрдөгү 85 сааттан сырттардын ачык мейкиндиктериндеги 200 саатка чейин.

Жердин бийиктиги менен, орточо булуттуулук шарттарында, жылдык күн радиациясынын суммасы Чүй өрөөнүндөгү (Бишкек метеостанциясы, деңиз деңгээлинен 756 м бийиктикте) 5547 МДж/м²ден сырт зонасындагы (Тянь-Шань метеостанциясы, деңиз деңгээлинен 3610 м бийиктикте) 6660 МДж/м²ге чейин өсөт. Күн радиациясынын бийиктик менен өсүшү жылдын жылуу мезгилинде эң айкын байкалат.

Климаттын калыптанышында атмосфералык циркуляция маанилүү роль ойнойт. Жылдын суук мезгилинде Кыргызстандын аймагынын көпчүлүк бөлүгү Сибирь антициклонунун таасиринде турат. Аба температурасынын курч инверсиялары менен коштолгон аз булуттуу, аяз аба ырайы басымдуулук кылат. Жаанчылар батыш, түндүк-батыш, түндүк жактан суук атмосфералык фронттордун өтүшү менен, ошондой эле Кыргызстандын түштүк-батышына (Ош, Жалал-Абад жана Баткен облустарына) эң чоң таасир этүүчү түштүк циклондордун чыгышы менен байланышкан. Жылдын жылуу мезгилинде Кыргызстан негизги аба агымдарынан четте жайгашат, ошондуктан төмөн басымдын аздап градиенттүү талаасы басымдуулук кылат, июнь-августта термикалык депрессия орношу мүмкүн, ал батыш, түндүк-батыш же түндүк жактан кирүүлөр менен алмашылат, алар өрөөн райондорунда кургак жана аз булуттуу түрдө өтөт жана тоолордо күн күркүрөө жана жаан-чачын менен коштолот.

Республика олуттуу суу ресурстарына ээ. Анын аймагында жалпы суу бетинин аянты 6 836 км² болгон 1923 көл бар, алардын эң чоңдору – Ысык-Көл (6 236 км²), Соң-Көл (275 км²) жана Чатыр-Көл (175 км²). 3 500дөн ашык дарыя жана суу агат. Эң узун дарыялар – Нарын (535 км), Чүй (221 км) жана Чаткал (205 км) дарыялары. Мындан тышкары, жер астындагы таза жана минералдык суулардын 44 кени бар. Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигинин алдындагы Суу ресурстары кызматынын маалыматы боюнча, 2021-жылы жер астындагы таза сууларды кошкондо табигый булактардан болжол менен 8 млрд текче метр суу алынган, бул 2017-жылга караганда 4,5 пайызга көп. 2021-жылы суу керектөөнүн көлөмү 5,3 млрд текче метр сууну түздү, бул 2017-жылга салыштырмалуу 4,7 пайызга көбөйгөн. Суу керектөөнүн жалпы көлөмүнөн олуттуу үлүш (93,9 пайыз) сугат жана айыл чарба суу менен камсыздоого, 3,6 пайызы турмуш-тиричилик-ичүү муктаждыктарына жана 1,5 пайызы өндүрүштүк муктаждыктарга пайдаланылган. 2021820172021

Флора жана фауна

Кыргызстандын флорасы ар түрдүү жана деңиз деңгээлинен бийиктикке жараша болот. Тоолордо ар кайсы өсүмдүк түрлөрү ар кайсы бийиктиктерде өсөт. Өлкөнүн түндүк бөлүгүндө

талаалар, шалбаа-талаалар, шалбаалар, бадалдар жана токойлор көбүрөөк кездешет. Бирок түштүктө кургак климаттын айынан токойлор жана альпы шалбаалары жок, алардын ордуна жарым чөлдөр жана чөлдөр жайылган. Дарактар тоолордо төмөнкү бийиктиктерде кездешет, ал эми бийигирээк жерлерде чөптүү жана ачык участоктор басымдуулук кылат.

Кыргызстандын аймагында болжол менен 600 түрдөгү пайдалуу жапайы чөптөр өсөт, алардын 200 түрү расмий түрдө дарылык деп таанылган. Алардын арасында сарымсак чөп, Каракол акониту, андыз, түркстан гиче чөбү, кызылчырмооз, чабала чөп, дуана чөп, чычыркана жана башка көптөгөн чөптөр бар. Ошондой эле экономикалык баалуулукка ээ ар кандай жапайы өсүмдүктөрдүн, мисалы, сортаң, кара карагат, ревень, Фергана сүттүгөн жана ар кандай зире түрлөрүнүн болушу маанилүү. Токойлордо лалагүл, эдельвейс, ошондой эле Шренк карагайын, себир карагайын жана арчаны кошкондо ар кандай коргошун жалбырактуу дарак түрлөрү кездешет. 600200

Түштүк Кыргызстанда өзгөчө жаңгак кеңири белгилүү. Дүйнөдөгү эң чоң табигый жаңгак токою Арстанбапта жайгашкан. Бул жерде өсүмдүктөрдүн генетикалык ар түрдүүлүгү бакчылык үчүн маанилүү деп эсептелет. Арстанбап токойлорунда ошондой эле жапайы алма, алмурут жана чие дарактары өсөт.

Фауна

Кыргызстандын жаныбарлар дүйнөсү, өзгөчө тоолуу жерлерде, мол чагылдырылган. 3400дөн 3800 метрге чейинки бийиктиктерде боз суурлар жана күмүш тоо чычкандары жашайт. Жайында бул жерлерде коңур аюуларды, жапайы кочкорлорду, коёндорду жана тоо эчкилерин жолуктурууга болот. Сүт эмүүчүлөр 3800дөн 4000 метрге чейинки бийиктиктерде сейрек кездешет, бирок боз суурлар жана тар баш чычкандар кээде бул жерлерге кирип турат. Кар сызыгынан жогору, 4,4 километр бийиктиктеги аскалардын чыгынтыларында кызыл көкүрөк чымчыкты жана альпы тоо зейкенин көрүүгө болот. Бул жерде ошондой эле тоо каздары, көк көгүчкөндөр, кекилик, альпы чагалакайлары жана чоң кызыл кекиликтер жашайт. 4500 метр бийиктикте кар эчкилерин жана жырткыч илбирстерди жолуктурууга болот. 340038004000

Кыргызстандын аймагында тоо шарттарында жашоого көнүккөн сейрегирээк жаныбар түрлөрү, мисалы, Марко Поло кочкору, бугулар, сылоосундар жана кар илбирстери кездешет. Марко Поло кочкорлору узун мүйүздөрү менен белгилүү, алардын эң узуну болжол менен 2 метрди түзөт. Кар илбирстери сейрек болсо да, тоо капчыгайларынан өз баш калкалоочу жайын табышат. Кыргызстан кар илбирстерин кошкондо, бул жоголуп бара жаткан түрлөрдү сактоо боюнча активдүү чараларды көрүп жатат, алардын көбү Кызыл китепке киргизилген.

Бул Долбоордун коомчулуктун инвестицияларды тандоого катышуусуна негизделген өзгөчөлүгүн эске алганда, андан ары ишке ашыруу үчүн пландаштырылган объектердин так жайгашкан жери жана учурдагы абалы белгисиз. Долбоордун ишмердиги негизги НПИС үчүн да, НПИС КК үчүн да ишке ашырууда биргелешкен социалдык мобилизация учурунда коомчулуктун мүчөлөрүнүн өздөрү кабыл алган чечимдерге көз каранды болот. Чакан долбоорлордун жайгашкан жери негизги долбоор үчүн өлкөнүн 40 районунда жана НПИС ККтин 21 жаңы айыл аймагында социалдык мобилизация этабы аяктагандан кийин белгилүү болот. Негизги экологиялык көрсөткүчтөр жөнүндө кошумча маалымат долбоорду ишке ашыруу учурунда, зарылчылыкка жараша чогултулат.

Кыргыз Республикасында калдыктарды башкаруу боюнча колдонуудагы практика

Чогултуу жана утилизациялоо:

- Шаарларда да, айыл жеринде да катуу турмуш-тиричилик калдыктарын чогултуу тутуму бар, бирок бардык калктуу конуштарда эмес. АА деңгээлинде калдыктарды ташып чыгаруу боюнча муниципалдык кызматтар түзүлүүдө.
- Өнөр жай жана коркунучтуу калдыктар үчүн шаар жеринде аларды чогултуу, ташуу жана утилизациялоо менен алектенген адистештирилген ишканалар же бөлүмдөр бар.

Кайра иштетүү

- Калдыктарды, өзгөчө кагазды, пластики, айнекти жана металлды кайра иштетүү боюнча ишканалар жана заводдор өнүгүп жатат.
- Жерлерде калдыктарды бөлүп чогултуу жана экинчилик чийки затты кабыл алуу пункттары сыяктуу калдыктарды бөлүштүрүү жана кайра иштетүү программалары стимулдаштырылат.

Кабардар болуу

- Калктын калдыктарды башкаруу маселелери жана аларды чечүү ыкмалары жөнүндө кабардарлыгын жогорулатууга багытталган кампаниялар жана билим берүү иш-чаралары өткөрүлөт.

5. Потенциалдуу экологиялык жана социалдык тобокелдиктер жана таасирлер, жана аларды жумшартуунун стандарттык чаралары

5.1 Начар камсыз болгон жана аялуу топторго тиешелүү тобокелдиктер жана аларды жумшартуу чаралары

Начар камсыз болгон/аялуу топторду камтуу. НПИС жана НПИС КК долбоорлору коомчулуктун аялуу мүчөлөрүн коомчулуктан келген артыкчылыктуу сунуштарды иштеп чыгууга биргелешип катышуу процесстерине тартууга, ошондой эле долбоорду ишке ашыруунун бүткүл мезгилинде төмөнкүдөй аныкталган топторго көңүл бурат:

- Эмгекке жарамдуу начар камсыз болгон аялдар жана эркектер – буга айыл өкмөтүндө эсепте турган жана начар камсыз болгон үй-бүлөнүн социалдык паспорту бар 16-63 жаштагы эркектердин жана 16-58 жаштагы аялдардын тобу кирет;
- Эмгекке жарамдуу курактагы жумушсуз аялдар – жумушсуздук боюнча жөлөкпүл алган жана убактылуу жумушу жок 16дан 58 жашка чейинки аялдар;
- 6 жана андан көп балалуу кедей үй-бүлөлөр – айыл өкмөтүндө эсепте турган жана начар камсыз болгон үй-бүлөнүн социалдык паспорту бар 6 жана андан көп балалуу үй-бүлөлөр;
- Аялдар башында турган кедей үй чарбалары – айыл өкмөтүндө эсепте турган жана начар камсыз болгон үй-бүлөнүн социалдык паспорту бар, аялдар башында турган үй чарбалары.

Бул топтордун кыйынчылыктары көбүнчө өз укуктары жөнүндө аз кабардар болуусу, чектелген мобилдүүлүгү, билим деңгээлинин төмөндүгү, кесиптик квалификациянын жана иш тажрыйбасынын жетишсиздиги менен күчөйт. Интернетке жетүү мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу жана долбоор жөнүндө маалымат алуу үчүн интернет мессенджерлерин колдоно албоо.

Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү планы (ПВЗС) ЭСС10 Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү жана маалымат ачыктыгына ылайык, НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн бул аялуу топтордун муктаждыктарына жооп берген, кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү жана алардын маалыматка жетүүсүн камсыз кылуу чараларын караган (мисалы, алардын эне тилинде басма материалдар аркылуу, чогулуштар, жыйындар, интернет мессенджерлери ж.б. аркылуу маалымат ачуу аркылуу) өзүнчө инструмент катары иштелип чыккан. Долбоордун алкагында начар камсыз болгон жана аялуу топтордун долбоордук ишмердикке катышууга бирдей мүмкүнчүлүгү болушун камсыз кылуу үчүн коомчулуктун аялуу мүчөлөрү үчүн фокус-топтор түзүлөт, ошондой эле маалыматка жана долбоордун артыкчылыктарына жетүү, кайтарым байланыш берүү же даттануу берүү үчүн чаралар иштелип чыгат. Бул топтор үчүн да артыкчылыктуу сунуштарды тандоо этаптарында, консультациялар учурунда алынган алардын конкреттүү муктаждыктарына жана сунуштарына тийиштүү көңүл буруу менен маалымдоо кампаниялары, жыйындар жана фокус-топтордо талкуулар уюштурулат.

Гендердик зомбулук (ГЗ), сексуалдык ыдык көрсөтүү. Долбоорду ишке ашырууда гендердик зомбулуктун, мисалы, жыныстык тынчсыздандыруунун, кордоонун, коркутуунун курчушунун потенциалдуу тобокелдиктеринин бири НПИС жана НПИС КК долбоорлорун ишке ашыруу аймактарында коомчулукту мобилизациялоо учурунда, курулуш-монтаж иштерин аткарууда, аялдар ГЗ инциденттерине аялуу болгон айыл жеринде күтүлөт. Объекттер кеңири аймакка

чачыранды жайгашкандыктан жана алыскы, кыйын жеткиликтүү жерлерде ишке ашырылгандыктан, бул көзөмөл үчүн белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратышы жана ошону менен аялдарга карата бийликти терс пайдалануунун потенциалдуу тобокелдигин жогорулатышы мүмкүн, бул алардын кыянаттык учурлары жөнүндө өз убагында билдирүү мүмкүнчүлүгүн чектейт. Аялдарды долбоордук ишмердикке жумушка алуу да гендердик зомбулуктун же жыныстык тынчсыздандыруунун, куугунтуктоонун жана орунсуз мамиленин белгилүү бир тобокелдиктерин туудурат. Бул тобокелдиктерди азайтуу боюнча чаралар НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн Операциялык жетекчиликте сүрөттөлөт (мисалы, 2 аялды же жуп-жуп менен иштетүүгө алуу) жана коомчулукту мобилизациялоо же алыскы айыл жеринде маалымат жыйындарын өткөрүү учурунда же аларды курулуш-монтаж иштерине тартуу учурунда аялдардын аялуулугуна өзгөчө көңүл буруу менен ПУОССка киргизилет

Долбоордун алкагында АРИСтин Кайтарым байланыш механизми (КБМ) колдонулат, анын жардамы менен аялдар ар кандай маселелер боюнча, анын ичинде гендердик зомбулук боюнча кайрыла алышат. Бул маалымат негизги НПИСте да, НПИС ККте да коомчулукту мобилизациялоонун бардык этаптарында берилет

5.2 Экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди жана таасирлерди алдын алуу үчүн пландаштыруу жана долбоорлоо чаралары

Чакан долбоорду иштеп чыгууда белгилүү бир экологиялык жана социалдык аспектилерди эске алуу менен, чакан долбоорду ишке ашыруу учурундагы потенциалдуу экологиялык жана социалдык таасирлердин айрымдарын көбүнчө алдын алууга же минималдаштырууга болот. Мисал катары альтернативдик участкарду кароону, ар кандай технологияларды же методикаларды тандоону, калдыктарды (катуу жана суюк) тийиштүү утилизациялоону, өзгөчө кырдаалдарга даярдыкты келтирүүгө болот.

НПИС жана НПИС КК долбоорлорун ишке ашыруу мезгилинде мүмкүн болуучу тобокелдиктерди кыскача кароо 3-таблицада берилген.

Таблица 3. НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу жана мониторинг планы

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
Тандоо жана көлөмүн аныктоо/иштеп чыгуу мезгили						
Чакан долбоорлорду тандоо, зарыл маалыматтын жана уруксат берүүчү документациянын көлөмүн аныктоо.	•Уруксат берүүчү документтер жок курулуш/калыбына келтирүү объекттин иштебей калуу тобокелдигине алып келет. •Чакан долбоорлорду ишке ашыруу мөөнөттөрүнүн кечигиши – жерге, объектерге жана курулмаларга укук белгилөөчү документтердин жоктугу. •Кызыкдар тараптарды жетишсиз тартуу жана чакан долбоорлор жөнүндө жетиштүү маалыматтын жоктугу. •Жерди алуудан, жерди пайдаланууну чектөөдөн жана мажбурлап көчүрүүдөн келип чыккан таасирлер. •Эмгек ишмердиги менен байланышкан ден соолук жана коопсуздук тобокелдиктери.	• Зарыл уруксат берүүчү документтердин пакетин аныктоо жана аларды тиешелүү мамлекеттик органдардан алуу. • Тиешелүү документтердин бар экени жөнүндө түшүндүрмө берүү. • Социалдык-экологиялык скрининг чек-листин иштеп чыгуу. • Конкреттүү объекттер боюнча ПУОСС (эгерде орточо масштабдагы оңдоо болсо) же ПУОСС Чек-листин (эгерде гана майда оңдоо болсо), жаңы курулуш үчүн конкреттүү объекттер боюнча кыскартылган Курчап турган жана социалдык чөйрөгө тийгизген таасирди баалоону (КЧСЧТБ) иштеп чыгуу (зарыл болсо). • Колдонулушуна жараша, ПУОССка төмөнкү бөлүмдөр иштелип чыгып, киргизилет: Эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасы (ЭТКБ), Курчап турган чөйрөнү, ден соолукту жана эмгекти коргоо (ОСЗТ) боюнча жетекчилик.	Документтердин бар экени.	Долбоорду к сунушту даярдоо мезгилинде	АРИС, долбоорду к уюмдар, Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы (ЖӨБО)	АРИС

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
		• Социалдык-экологиялык тобокелдиктерди башкаруу үчүн, ДКМ инструментин кошкондо, РДПП, ПУТР инструменттери колдонулат. • Ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдан суунун сапаты боюнча анализ алуу. • Окутуу программасына ОСЗТ жетекчилигин жана пестициддерди башкаруунун мыкты практикасын киргизүү. • Булганыу/катуу калдыктар, өзгөчө пластик жөнүндө кабардарлыкты жогорулатуу – аларды экинчи жолу пайдалануу/кайра иштетүү үчүн чогултуу жана өткөрүп берүү. Калдыктарды башкаруу планы. • Биологиялык ар түрдүүлүккө тобокелдиктерди аныктоо үчүн экологиялык скрининг чек-листин (биологиялык ар түрдүүлүк) колдонуу жана ЭСС бга ылайык биологиялык ар түрдүүлүк элементтерине таасир этилерин же этилбесин аныктоо зарыл болот. ЭСС бны колдонуу зарылчылыгы келип чыккан учурда, биологиялык ар түрдүүлүк элементтерине тийгизген				

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
		таасирди жумшартуу үчүн Башкаруу планын иштеп чыгуу зарыл болот. • Социалдык таасирлерди аныктоо үчүн чек-листти колдонуу, ошондой эле ЭСС 5ке ылайык имараттарга жетүүнү чектөөнү, жерди убактылуу/туруктуу алып коюуну жана мажбурлап көчүрүүдөн келип чыккан таасирлерди аныктоо зарыл болот. ЭСС 5ти колдонуу зарылчылыгы келип чыккан учурда, КИПиштелип чыгып, курулуш иштери башталганга чейин ишке ашырылышы керек. • Эмгек ресурстарына таасирди азайтуу үчүн, ПУТРде сүрөттөлгөн негизги иш-чаралар ПУОССка киргизилет. • Экологиялык жана социалдык инциденттерге жооп берүү үчүн долбоорлор ДБнын экологиялык жана социалдык инциденттерге жооп берүү Инструментарийин колдонуу жол-жоболорун сакташат, бул ПСЭОдо көрсөтүлгөн. • Зарыл болгон учурда (ФАПтар үчүн) медициналык калдыктарды башкаруу боюнча жөнөкөйлөтүлгөн план. • Окуучуларды же уюмдардын кызматкерлерин убактылуу көчүрүү планын иштеп чыгуу.				

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
Курулуш алдындагы этап						
Курулуш алдындагы участка даярдоо	• Участокту тазалоо (участокту андан аркы иштер үчүн жеткиликтүү болушу үчүн тазалоо); • Өсүмдүктөрдүн жоголушу (негизинен чөп/бадалдар, бирок кээ бир дарактар да мүмкүн); • Топурак эрозиясынын потенциалдуу көбөйүшү; • Автотранспорттун кыймылынан жана курулуш таштандыларынын кампаларынан чаң чыгарылышынан улам аба булганышы; • Суу булганышы – курулуш транспорту жана механизмдери.	• Долбоордун алкагында участокту тазалоону зарыл деңгээлде чектөө; • Практикалык жактан мүмкүн болушунча, эгер алар бар болсо, дарактарды сактап калуу; • Курулуш калдыктарынын жана таштандылардын үймөктөрүн жапкан топурактын нымдуу тыгыздалышы; • Калдыктарды сактоо үчүн участок даярдоо; • Курулуш иштери учурунда дарыянын агымын оодаруу (ирригация чакан долбоорлору үчүн); • Иштерди суунун аз мезгилинде жүргүзүү (ирригация чакан долбоорлору үчүн); • Тыюу салынган пестициддерди же башка химикаттарды колдонбоо; • Жергиликтүү коомчулук үчүн маалымдоо компаниясы.	Визуалдык байкоо жана жергиликтүү тургундар менен консультациялар.	Участокту курулушка даярдоо учурунда	Подрядчы	ЖӨБО, АРИС
Аялуу жана начар камсыз болгон топторго/коомчулуктарга/калкка тийгизген таасир.	• Аялуу калк топтору үчүн жумушка орношуу мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелгендиги;	• Аялуу калк топтору үчүн потенциалды күчөтүүдө, жарандардын катышуусунда, жумушка орношууда жана жерди пайдаланууда бирдей мүмкүнчүлүктөр.	Жергиликтүү администрация, калк менен консультациялар.	Участокторду курулуш алдында даярдоо учурунда	Подрядчы, ЖӨБО, АРИС адиси	АРИС

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
	Жерге, имаратка, турак үйлөргө ж.б. жетүүнү убактылуу чектөө.	- Жергиликтүү калкты өз убагында маалымдоо, иштерди этап-этабы менен пландаштыруу; - ПУОССка зарыл жумшартуу иш-чараларын киргизүү.				
Курулуш						
Аба булганышы	- Аба сапатына курулуш техникасынын чыгарылыштары жана отунду жагуу терс таасир этиши мүмкүн; - Кургак мезгилде жер иштери, топурак үймөктөрүнүн пайда болушу учурунда чаң пайда болушу.	- Транспорт каражаттарын жана курулуш техникасын, түрүктүү техникалык тейлөөнү кошкондо, иштей турган абалда кармоо; - Чаңдан курчап турган чөйрөгө потенциалдуу зыянды минималдаштыруу үчүн зарылчылыгына жараша кире беле жолдорго жана топуракка суу чачуу; - Ашыкча топурак, шагыл жана күм сыяктуу сакталган материалдар жабылып, обочолонушу керек; - Чаңдын таралышын алдын алуу үчүн курулуш материалдарын сактоо, аралаштыруу жана жүктөө үчүн ыңгайлуу жерлерди белгилөө.	Визуалдык байкоо жана жергиликтүү калк менен консультациялар.	Визуалдык мониторинг күн сайын. Зарыл болсо, курулуш мезгилинде өлчөөлөр.	Подрядчы	ЖӨБО, АРИС

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
Шум булганышы	Шум жана дирилдөө коңшу аймактардын тургундарына таасир этет.	- Сезгич объект-рецепторлордо (мисалы, калкы көп турак жайларда ж.б.) шумдун минималдуу деңгээлин эске алуу менен, шум тоскоолдугун түзүү; - Курулуш учурунда жогорку деңгээлдеги шум чыгарган машиналардын жанында иштеген кызматкерлерге коргоочу каражаттар (кулакчындар), жеке коргонуу каражаттары берилиши керек; - Курулуш техникасы жана транспорт каражаттары үнсүздөндүргүчтөр менен жабдылышы жана тиешелүү түрдө тейлениши керек.	Визуалдык байкоо жана жергиликтүү калк менен консультациялар.	Визуалдык мониторинг күн сайын. Зарыл болсо, курулуш мезгилинде өлчөөлөр.	Подрядчы	ЖӨБО, АРИС
Суу булганышы. Жер үстү суулары. Жер астындагы суулар.	- Техника иштеген мезгилде дарыялардын, каналдардын суусунун мунай продуктулары, курулуш материалдарынын чоң бөлүктөрү жана фрагменттери, селдер менен булганышы. - Корголбогон топурак катмарлары менен скважиналарды бургулоодо, суу алуу жайларын уюштурууда.	- Техникалык жабдуулардын, транспорттун жана механизмдердин өз убагындагы техникалык тейлөөсү; - Иштерди суунун аз мезгилинде жүргүзүү (иригация чакан долбоорлору үчүн); - Таштандыны чогултуп, өз убагында утилизациялоо; - Зарылчылык болбосо, пестициддерди же башка химикаттарды колдонбоо; - Агын сууларды өз убагында чогултуу, тазалоо жана чыгаруу;	Визуалдык байкоо. Зарыл болсо, суунун сапатынын лабораториялык изилдөөлөрүнүн натыйжалары.	Визуалдык мониторинг күн сайын. Зарыл болсо, курулуш мезгилинде өлчөөлөр.	Подрядчы	ЖӨБО, АРИС

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Кеземел
	Өндүрүштөрдөн жана социалдык объекттерден пайда болгон жана төгүлгөн агын сулар.	1, 2 жана 3-курчоо алкактарынын (ЗСО) талаптарын сактоо.				
Катуу калдыктар	Объектте курулуш жана турмуш-тиричилик калдыктарын туура эмес сактоо жана алар менен иштөө, ошондой эле алардан потенциалдуу төгүлүүлөр курчап турган чөйрөгө жана курулушчулардын ден соолугуна зыян келтириши мүмкүн.	- Ар кандай калдыктар атайын бөлүнгөн жерлерге чыгарылышы керек; - Коркунучтуу калдыктардын кокустан төгүлүшүн майдын үстүнө жыгач порошогун чачуу аркылуу алдын алуу керек; - Курулуш материалдары менен иштөө үчүн курулуш кызматкерлерин тийиштүү ЖKK менен камсыз кылуу; - Сактоо үчүн колдонулган бардык идиштердин, бочкалардын жана резервуарлардын жакшы абалда экенине ынануу.	Визуалдык байкоо. Зарыл болсо, топурактын сапатынын лабораториялык изилдөөлөрүнүн натыйжалары.	Визуалдык мониторинг күн сайын. Зарыл болсо, курулуш мезгилинде өлчөөлөр.	Подрядчы	ЖӨБО, АРИС
Эмгек менен камсыз болуу	Ак ниетсиз жана дискриминациялык эмгек практикасы.	- Жергиликтүү жумушчу күчүн жумушка алуу; - Эмгек шарттары жана жумушка алуу шарттары эмгек мыйзамдарына толук ылайык болот; - Эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасы боюнча, ошондой эле жугуштуу оорулар боюнча окутуу жүргүзүү менен кызматкерлерди окутуу;	Талаа текшерүүсү жана жергиликтүү калк менен консультациялар. Кызматкер менен визуалдык	Курулуш жана ишке ашыруу мезгилинде үзгүлтүксүз.	Подрядчы	ЖӨБО, АРИС

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
		Подрядчы бала жана/же мажбурлап эмгекти колдонбойт.	текшерүү жана консультация.			
	ГЗ/ЖЭЗ/ЖТ тобокелдиктери	- Жүрүм-турум кодексине кол коюу жана ГЗ/ЖЭЗ/ЖТ маселелери боюнча окутуу; - Түшүндүрүү иштерин жүргүзүү.	Подрядчылар менен маек.	Подрядчы уюмдун кызматкерлери менен интервью.	Подрядчы	Подрядчы, ЖӨБО, АРИС
	COVID-19дун, коркунучтуу жугуштуу оорулардын потенциалдуу пайда болуу тобокелдиги.	- Жумушка алганга чейин медициналык кароодон өткөрүү; - Объектке/жумуш ордуна кирүүнү жана чыгууну көзөмөлдөө; - COVID-19 шектелген бардык кызматкерлерди дароо обочолонтуу; - Подрядчы иштер башталганга чейин COVID-19 тобокелдигин баалоону жүргүзүшү керек.	Визуалдык байкоо жана кызматкер менен консультация.	Курулуш мезгилинде, ишке ашыруу учурунда үзгүлтүксүз .	Подрядчы, Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы (ЖӨБО)	ЖӨБО, АРИС
Эмгекти коргоо жана коопсуздук	Курулуш иштери курулушчулардын жана объектке келүүчүлөрдүн ден соолугуна жана коопсуздугуна коркунуч туудурушу мүмкүн, бул оор жаракаттарга жана	- Кызматкерлерге коопсуз жана дени сак жумуш чөйрөсүн; тийиштүү медициналык жана санитардык шарттарды камсыз кылуу; - Кызматкерлерди коргоочу бут кийим, каскалар, көрүнүүчүлүгү жогорулатылган жилеттер, беттиктер, кол каптар,	Визуалдык байкоо жана кызматкер менен консультация.	Курулуш мезгилинде үзгүлтүксүз .	Подрядчы	ЖӨБО, АРИС

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
	адамдардын каза болушуна алып келиши мүмкүн. Жакын жерде биринчи жардам пункттарынын жана медициналык мекемелердин жоктугу жабыркаган адамдын абалын начарлатат.	коргоочу кийимдер, көз айнектер, коргоочу көз айнектер жана угуу органдарын коргоо каражаттары сыяктуу тийиштүү жеке коргонуу каражаттары менен камсыз кылуу; - ЖККны тийиштүү түрдө кармоо, кирлерин тазалап, бузулгандарын алмаштыруу; - Кызматкерлердин ден соолугун жана коопсуздугун көзөмөлдөй турган курчап турган чөйрөнү, ден соолукту жана коопсуздукту коргоо боюнча жооптуу адамды дайындоо; - Коомдук ден соолук, социалдык коргоо жана коопсуздук маселелери боюнча натыйжалуу көзөмөлдү колдоо үчүн курулуш иштери жана курулуш конуштарын түзүү башталганга чейин жергиликтүү бийликтерди ден соолук, социалдык коргоо жана коопсуздук жөнүндө маалымдоо; - Эмгекти коргоо боюнча окутуу; - Конкреттүү объект боюнча эмгекти коргоо планы.				
Коомчулуктун ден соолугу жана коопсуздугу	Кире беле жолдо жана курулуш аянтчасында кырсыктар;	Курулуш иштери башталганга чейин подрядчы жергиликтүү коомчулук жөнүндө маалымдалат;	Талаа текшерүүсү жана	Курулуш мезгилинде	Подрядчы, ЖӨБО	АРИС

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
	• Шум жана чаң булганышы; • Жугуштуу оорулар жергиликтүү калктын арасында таралышы мүмкүн; • Жергиликтүү калктын аянтчанын аймагында мыйзамсыз болушу.	• Айдоочуларга нускама берүү жана транспорт каражаттарынын ылдамдыгын чектөө; • Чоң автоунааларды артка кыймылдатуудан качуу жана алардын айлана-чөйрөнүн шумунан жогору үгүлган артка жүрүү сигналы менен жабдылганына ынануу; • Кызматкерлерди үзгүлтүксүз медициналык кароодон өткөрүү жана жугуштуу оорулар боюнча окутуу; • Түнкү убакта объекте тийиштүү жарык болушу; • Өзгөчө түнкү убакта кереги жок шум булганышынан качуу; • Чаң булганышын азайтуу үчүн кургак беттерге суу чачуу; • Долбоордун аймагына жетүүнү тийиштүү көзөмөлдөө камсыз кылуу, ал эми долбоордун аймагына уруксатсыз кирүү персонал жана убактылуу тосмолорду колдонуу аркылуу көзөмөлдөнөт; • ГЗ/ЖЭЗ/ЖТдан келип чыккан таасирлерди жумшартуу чаралары жөнүндө коомчулуктун кабардарлыгын жогорулатуу жана ЖӨБОНу нускамалоо.	жергиликтүү калк менен консультациялар. Кызматкерлер менен визуалдык текшерүү жана консультация.	үзгүлтүксүз .		

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
Жерди алуу, жерди пайдаланууну чектөө жана мажбурлап көчүрүү	- Жерди алуудан жана мажбурлап көчүрүүдөн келип чыккан таасирлер; - Убактылуу транспорт кыймылын түзүү үчүн жерди пайдаланууну убактылуу чектөө же жерди убактылуу четтетүү; - Аялуу адамдарга тийгизген таасир.	- Мүмкүн болушунча жерди пайдаланууну чектөөдөн же жерди убактылуу четтетүүдөн качуу; - Колдонулса, компенсацияны өз убагында берүү; - Мүмкүн жана зарыл болсо, жумушка орношуу мүмкүнчүлүктөрүн жана көчүп жүрүүгө жардам берүү; - Жергиликтүү калкты өз убагында маалымдоо, иштерди этап-этабы менен пландаштыруу.	Талаа текшерүүсү жана жергиликтүү калк менен консультациялар.	Курулуш жана ишке ашыруу мезгилинде үзгүлтүксүз.	Подрядчы, ЖӨБО	АРИС
Археологиялык/тарыхый/социалдык/маданий/диний жерлер	- Маданий эстеликтерден 5 метрден аз алыстыкта иштер жүргүзүү; - Маданий мураска терс таасир анын баалуулугун жок кылышы мүмкүн, жана жоготуу калыбына келбес болот.	- Жайгашкан жерди тандоодо археологиялык/тарыхый/социалдык/маданий/диний объекттерден качуу; - Тендердик документацияда кокустан табылган нерсе жол-жобосун берүү; - Маданий эстеликтердин жанында иштерге мамлекеттик орган менен макулдашуу; - Зарыл болгон учурда маданий эстеликтерди коргоо планын иштеп чыгуу.	Талаа текшерүүсү жана жергиликтүү калк менен консультациялар.	Курулуш мезгилинде үзгүлтүксүз.	Подрядчы, ЖӨБО	АРИС
Биологиялык ар түрдүүлүккө таасир	Биологиялык ар түрдүүлүккө (жергиликтүү ихтиофаунага, флорага жана дарыя экосистемаларынын майда	Подрядчыга ан уулоо, чогултуу, токой даярдоо жана башка ишмердик түрлөрү менен катуу тыюу салынат;	Талаа текшерүүсү.	Курулуш жана ишке ашыруу мезгилинде	Подрядчы, ЖӨБО	АРИС

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
	фаунасына) потенциалдуу таасир аймактын антропогендик бузулушунан жана пландаштырылган иштер райондо синантроп түрлөрдүн басымдуулугунан улам анча деле маанилүү эмес деп күтүлүүдө. • Агротехникалык иштер жүргүзүлгөндө механикалык/кол менен токойлорду калыбына келтирүүнүн айынан таасир да маанилүү эмес деп күтүлүүдө. Бадалдарды жана дарактарды чакан көлөмдө кыюу мүмкүн, бирок бул да чоо-жайы эмес. • Бирок, айыл жана токой чарбасына байланышкан ишмердикти кошкондо, кыштактарда жашоо каражаттарын өнүктүрүү жана колдоо дыйкандардын пестициддерди пайдалануусун же сатып алуусун дагы көбөйтүшү мүмкүн.	• Биологиялык ар түрдүүлүккө таасирди аныктоо үчүн ар бир пландаштырылган объект үчүн баалоо чек-тизмелерин колдонуу аркылуу мүмкүн болуучу таасирди баалоо зарыл. Баалоодон кийин, зарыл болсо, конкреттүү объект үчүн ПУОСС даярдалышы керек; • Пестициддер долбоорлорду ишке ашырууда, өзгөчө биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо, ошондой эле тургундардын ден соолугу жана коопсуздугу маселесинде белгилүү бир потенциалдуу тобокелдик туудургандыктан, мүмкүн болушунча пестициддерди колдонуудан качуу; • Уруксат берилген пестициддерди туура колдонуу боюнча, ошондой эле альтернатива катары органикалык жер семирткичтерди колдонуу боюнча билим берүү жана маалымдоо тренингдерин жана семинарларды өткөрүү.		е үзгүлтүксүз .		

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Көзөмөл
Курулуштан кийинки тазалоо	Иштер аяктагандан кийин курулуш жана турмуш-тиричилик калдыктары менен топурактын булганышы жана ландшафттын бузулушу.	• Мындан ары зарыл болбогон сыныктарды, таштандыларды же убактылуу курулмаларды (имараттар, көлөкөлөр жана даараткана сыяктуу) алып салуу; • Курулуш лагери колдонулган идиш/суу, бөтөлкөлөр, боёк ж.б. сыяктуу заттардын төгүлүшүнө текшерилиши керек жана колдонулса, тазаланышы керек; • Курулуш аянтчасын көрктөндүрүү иштерин жүргүзүү.	Визуалдык байкоо жана жергиликтүү калк менен консультациялар. Отчеттуулук.	Курулуш мезгилинин аягында ПУОССту ишке ашыруу жөнүндө отчет менен бирге.	Подрядчы	ЖӨБО, АРИС
Эксплуатация мезгили						
Калдыктардын пайда болушу	Өндүрүштүк жана турмуш-тиричилик калдыктарынын пайда болушу. Топурактын жана жер үстү жер астындагы суулардын булганышы.	• Колдонулса, экинчилик кайра иштетүү үчүн калдыктарды сорттоону караштыруу; • Өсүмдүк калдыктары үчүн компосттоштурууну колдонуу; • Бетондолгон аянтчаларда жайгашкан атайын контейнерлерде калдыктарды чогултуу жана сактоону колдонуу; • Калдыктарды өрттөө; • Калдыктарды өз убагында атайын бөлүнгөн жерлерге чыгаруу; • Муниципалдык КТКАны ташып чыгаруу боюнча коммуналдык кызмат менен келишим түзүү.	Аймакта таштанды жана булганычтын жоктугу.	Күн сайын.	Менчик ээси	ЖӨБО, Табигый ресурстар министрлигинин аймактык бөлүмдөрү

Маселелер/Иш-аракеттер	Потенциалдуу тобокелдиктер/таасир	Сунушталган жумшартуу чаралары	Мониторинг каражаттары	Жыштыгы	Жоопкерчилик	
					Ишке ашыруу	Кеземел
Жер үстү жана жер астындагы суулардын булганышы	Агын суулардын пайда болушу жана төгүлүшү.	- Санитардык-турмуштук жайлар тийиштүү түрдө жабдылышы керек; - Агын сууларды бетондолгон септик чуңкурларга агызуу; - Агын сууларды тазалоонун жергиликтүү тутумун орнотуу; - Агын сууларды септик чуңкурлардан өз убагында чыгаруу, агын суулардын жер бетине же суу объектилерине түшүшүн жокко чыгаруу.	Топуракта булганычтын жоктугу.	Санитардык-турмуштук жайлардын абалын күн сайын текшерүү.	Менчик ээси	ЖӨБО, Табигый ресурстар министрлигинин аймактык бөлүмдөрү
АтКБМфералык абанын булганышы	Аба сапатына чаңдын чыгарылышы, отунду жагуу, өндүрүштүн жагымсыз жыттары терс таасир этиши мүмкүн.	- Абаны тазалоо жабдууларын караштыруу; - Агым-сордууу желдетүү тутумун орнотуу.	Абанын тазалыгы.	Күн сайын визуалдык мониторинг.	Менчик ээси	ЖӨБО, ЖРЭТКМнын аймактык бөлүмдөрү

. Эскертүү: Жумшартуу/күчөтүү боюнча конкреттүү чаралар жана баасы конкреттүү объект боюнча ПУОССту баалоо жана даярдоо учурунда аныкталат

6. Ишке ашыруу жол-жоболору жана механизмдери

6.1. Экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу жол-жобосу

Экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу жол-жоболору НПИС жана НПИС КК долбоорлорунун алкагында чакан долбоорлорду тандоо процессинде ишке ашырылат.

Жалпысынан, жол-жоболор төмөнкү милдеттерди аткарууга багытталган:

Таблица 4. НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн долбоордук цикл жана экологиялык башкаруу жол-жоболорунун кыскача обзору

Долбоордун этабы	ЭжС этабы	ЭжС Башкаруу жол-жоболору
а. Баалоо жана Анализ: Чакан долбоорду аныктоо	Скрининг	- Чакан долбоорду аныктоо процессинде анын ылайыктуулугуна, төмөндөгү 5-таблицада берилген өзгөчөлүктөр тизмесине шилтеме кылуу менен ынануу зарыл; - улуттук мыйзамдардын талабына ылайык, ишмердик түрү милдеттүү экономикалык ишмердик түрлөрүнүн тизмесине кире турганын текшерүү зарыл; - бардык ишмердик түрлөрү үчүн потенциалдуу экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди жана таасирлерди аныктоо жана баалоо, ошондой эле аларды азайтуу боюнча тийиштүү чараларды аныктоо үчүн, 1-тиркемеде берилген Скрининг формасы колдонулат. - баалоодон (скринингден) кийин курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча мамлекеттик ченемдик документтерге ылайык зарыл болгон документация, уруксаттар жана макулдашуулар аныкталат. - социалдык-экологиялык тобокелдиктерди азайтуу боюнча иш-чаралар - ПУОССка киргизилет
б. Түзүү жана Пландаштыруу: Иш-чараларды пландаштыруу адамдык жана бюджеттик ресурстарды жана мониторинг боюнча чараларды кошкондо, чакан долбоордун	Пландаштыруу	- ДСД жана скрининг формасынын негизинде тийиштүү экологиялык жана социалдык жол-жоболор жана пландар кабыл алынат жана/же даярдалат; - Курчап турган жана социалдык чөйрөнү Башкаруу Пландарын (ПУОСС) иштеп чыгууну талап кылган иш-чаралар үчүн, тендердик жол-жоболор башталганга чейин, ДБ тарабынан алдын ала кароо жана бекитүү үчүн, НПИС жана НПИС КК алкагындагы чакан долбоорлордун ар бир түрү боюнча бирден ПУОСС берилет (алар да иштер башталганга чейин макулдашылып, бекитилет) - Тийиштүү кызыктар тараптардын ПУОСС мазмуну менен жеткиликтүү формада таанышуусу жана таасирленген коомчулуктар менен РДПП жана ПУОССка ылайык консультациялар өткөрүлүшү камсыз кылынат. - Мажбурлап көчүрүүнүн таасири болгон учурда, КИПдолбоордон таасирленген адамдар жана башка тийиштүү кызыктар тараптар менен макулдашуу боюнча даярдалат жана ар бир чакан долбоор боюнча ар кандай курулуш иштери башталганга чейин ишке ашырылат; - Курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча мамлекеттик ченемдик документтерге ылайык талап кылынган бардык документтерди, уруксаттарды жана макулдашууларды тариздөө аякталат. - Пландарды ишке ашырууга жана мониторингдөөгө жооптуу персоналдын окутуусу өткөрүлөт.

		- Тийиштүү экологиялык жана социалдык жол-жоболорду жана пландарды подрядчылардын тендердик документациясына милдеттүү түрдө киргизүү; подрядчыларды тийиштүү жол-жоболорго жана пландарга окутуу.
в. Ишке ашыруу жана мониторинг: колдоо жана ишке ашыруу үзгүлтүксүз	Ишке ашыруу	- Объекттерге баруу, жерден отчетторду регулярдуу түрдө берүү жана мониторинг боюнча башка пландаштырылган иш-чаралар аркылуу пландардын аткарылышын камсыз кылуу; - бенефициарлардын даттанууларын/кайтарым байланышын байкоо; - тийиштүү кызматкерлердин, волонтерлордун, подрядчылардын, жергиликтүү калктын кабардарлыгын жогорулатууну жана/же окутууну улантуу.
г. Долбоорлорду мониторингдөө		Бир нече чакан долбоорду мониторингдөө, мониторинг үчүн төмөнкүдөй инструменттер колдонулат: Экологиялык жана социалдык мониторинг планы; Эмгек ресурстарын башкаруу планы,
д. Кароо жана Баалоо: Тандамалуу негизде катышуу менен сапаттык, сандык жана/же маалыматтарды чогултуу	Аяктоо	Пландардын канчалык натыйжалуу ишке ашырылганын баалоо; - физикалык объекттердин тийиштүү калыбына келтирилишин камсыз кылуу. Отчеттуулук: -Жүргүзүлгөн иш-чаралар боюнча жарым жылдык отчет; -Жүргүзүлгөн иш-чаралар боюнча жылдык отчет.

Ар бир этап боюнча кененирээк маалымат төмөндө берилген.

а. Чакан долбоорлорду баалоо жана анализдөө – экологиялык жана социалдык скрининг

Биринчи этап катары, сунушталган бардык иш-чаралар түрлөрү Долбоордун жол берилген иш-чара түрлөрүнүн чегинде экенине жана төмөндөгү таблицада берилген Экологиялык жана социалдык өзгөчөлүктөр тизмесинде көрсөтүлгөн иш-чара түрлөрүнө таандык эместигине текшерилиши керек. Бул тизме төмөнкү иш-чара түрлөрү менен чектелбейт жана алдын ала экологиялык жана социалдык баа берүү жүргүзүлгөндөн кийин толукталышы мүмкүн.

Таблица 5. НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн жол берилбеген иш-аракеттердин тизмеси

• Куралдар, анын ичинде, бирок булар менен чектелбестен, миналарды, ок атуучу куралдарды, ок-дарыларды жана жарылуучу заттарды камтыйт. • Алкоголду, тамекини жана/же психотроптук заттарды кошкондо, коркунучтуу товарлардын өндүрүшүн колдоо. • Мисалы, канцерогендик, мутагендик же тератогендик касиеттерге ээ, креозоттуу жана хлорлонгон эриткичтерди кошкондо, коркунучтуу заттарды өндүрүү же сатуу. • Асбестти (асбест камтылган материалдарды кошкондо) сатып алуу же колдонуу. • Хлор/фторуглеродду (CFCs) колдонуу же өндүрүү. • Полихлорид бифенил (PCBs) камтыган продукция өндүрүү. • Тыюу салынган/чектелген пестициддерди, инсектициддерди, гербициддерди жана башка коркунучтуу химиялык заттарды (үлүттүк мыйзамдар тарабынан тыюу салынган жана Бүткүл дүйнөлүк саламаттык сактоо уюмунун 1А жана 1В категориядагы пестициддерин) сатып алуу же колдонуу.

- Тыюу салынган/мыйзамсыз пестициддерди, инсектициддерди, гербициддерди жана башка коркунучтуу химиялык заттарды өндүрүү, таратуу, сатуу, сактоо же таралоо.
- Ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын уруксатысыз, коммерциялык максатта токой ресурстарын (жыгач, көмүр, дарылык өсүмдүктөр, жапайы жаныбарлар ж.б.) масштабдуу даярдоо жана сатуу/соода менен байланышкан ишмердик.
- Токой жерлерин айыл чарба жерлерине өзгөртүүнү же табигый токойлордо токой даярдоо ишмердигин камтыган иш-аракеттер.
- CITES (Жоголуп кетүү коркунучунда турган жапайы фауна жана флора түрлөрү менен эл аралык соода жөнүндө Конвенция) тиркемелеринин тизмесиндеги табигый продукцияларды сатуу.
- Улуттук мыйзамдарда аныкталгандай, ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган менен макулдашуусуз, өзгөчө корголуучу аймактарда же биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо үчүн артыкчылыктуу зоналарда ар кандай курулуш же башка чарбалык ишмердик.
- Түздөн-түз же кыйыр жол менен болобу, критикалык маанилүү табигый жашоо чөйрөлөрүнүн олуттуу жоголушуна же деградацияга алып келиши мүмкүн болгон, же табигый жашоо чөйрөлөрүнө терс таасирин тийгизиши мүмкүн болгон ишмердик.
- Структуралык жана/же эксплуатациялык өзгөртүүлөрдү кошкондо, жаңы бенддерди куруу же учурдагы бенддерди реконструкциялоо, ошондой эле сууну берүү үчүн учурдагы же курулуп жаткан бенддин сакталышына жана эксплуатациясына көз каранды ирригация же суу менен камсыздоо боюнча чакан долбоорлор.
- Эл аралык суу жолдорун пайдалануу менен байланышкан ишмердик.
- Чек ара аймактарында суу пайдаланууну көбөйтүүгө жана агым боюнча төмөн жактагы суу пайдалануучулардын сууга жетүүсүнө таасир этиши мүмкүн болгон чакан долбоор/ишмердик.
- Көрүстөндөр, храмдар, чиркөөлөр, тарыхый эстеликтер, археологиялык табылгалар жана башка маданий курулмалар сыяктуу маданий мураска тиешелүү ар кандай ишмердик.
- Укугу талашылып жаткан жердеги ар кандай ишмердик. Талаш аймакта же белгиленбеген чек ара сызыгы (сызыктары) аркылуу жайгашкан ар кандай ишмердик.
- Үй чарбаларынын физикалык көчүрүлүшүн же жерди мажбурлап алып коюу укугун колдонууну талап кылчу ар кандай ишмердик.
- Долбоорго байланыштуу мажбурлап эмгекти, балдарга катаал мамиле кылууну, бала эмгегин эксплуатациялоону, адам сатууну же 14 жаштан улуу жана 18 жашка чейинки балдарды коркунучтуу болушу мүмкүн болгон же баланын билим алуусуна тоскоол болгон, анын ден соолугуна же физикалык, акыл-эс, руханий, адеп-ахлактык же социалдык өнүгүшүнө зыян келтирген түрдө жумушка тартууну пайда кылышы же алып келиши мүмкүн болгон ишмердик.
- Каттуу жана суюк отунда (көмүр, отун, мазут, колдонулган майлар) иштеген жылытуу тутумдары бар имараттарды орнотуу же эксплуатациялоо.
- Инвестициялык долбоорлордо көмүрдү колдонуу.
- Пайдалуу кендерди, анын ичинде майда – кум жана шагыл – казып алуу.
- Муниципалдык же мамлекеттик менчик катары аныкталбаган жана АО же мамлекеттик мекеменин же ведомствонун балансына өткөрүлбөй турган ар кандай курулма (б.а. негизинен жеке тараптарга таандык курулмалар).
- Мамлекеттик мекемелердин ар кандай имараттарын оңдоо.
- Коомдук мончолор.
- Мезгилдик чыгашалар (мисалы, мектеп үчүн окуу китептери, кайра иштетүү

ишканасы үчүн чийки зат, же суу менен камсыздоо тутуму үчүн электр энергиясы жана химикаттар).

- Курчап турган жана социалдык чөйрөгө тийгизген таасирди толук баалоону (КЧСЧТБ) талап кылган, жогорку жана олуттуу (маанилүү) экологиялык жана социалдык тобокелдиктери жана таасирлери бар ар кандай ишмердик.
- Радиоактивдүү материалдарды олуттуу колдонуу менен байланышкан ар кандай ишмердик.

Ошондой эле бул этапта улуттук мыйзамдарга ылайык, ОВОСтун толук жүргүзүлүшүн талап кылган, ОВОСко тийиш экономикалык ишмердик түрлөрүнүн Тизмесине (8-тиркеме) ылайык скрининг жүргүзүү зарыл.

Экинчи этапта Экологиялык жана Социалдык Башкаруу боюнча кызматкерлер долбоордук иш-чараларга мүнөздүү тийиштүү экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди аныктоо жана баалоо, ошондой эле аларды азайтуу боюнча тийиштүү чараларды аныктоо үчүн, 1-тиркемеде берилген **ЭжС скрининг формасын колдонот**. Скрининг формасында конкреттүү иш-чара түрлөрүнө колдонулушу мүмкүн болгон тобокелдиктерди азайтуу боюнча ар кандай чаралар жана пландар тизмеленген (мисалы, курчап турган жана социалдык чөйрөнү башкаруу планы, эмгек мамилелерин жөнгө салуу жол-жоболору, маданий баалуулукка ээ табылга табылганда аткарылуучу иш-аракеттердин тартиби ж.б.).

ЭжС скрининг формасы боюнча баалоонун негизинде, курчап турган чөйрөгө түздөн-түз же кыйыр таасир бар-жогун аныктоо жана улуттук мыйзамдарга ылайык курчап турган чөйрөнү коргоо бөлүмүн даярдоо зарылчылыгын аныктоо керек.

Экологиялык башкаруу боюнча адис курчап турган чөйрөнү коргоо, санитардык-эпидемиологиялык, өрткө каршы талаптар боюнча мамлекеттик ченемдик актыларга ылайык зарыл болгон документацияны, уруксаттарды жана рүхсаттарды аныктайт.

b. Чакан долбоорду түзүү жана Пландаштыруу – ЭжС пландаштыруу

Жогоруда баяндалган процесстин жана скрининг формасынын негизинде, АРИС РДСЭУда жана Социалдык-Экологиялык Принциптердин (СЭП) башка инструменттеринде, мисалы, ПВЗС, ПРТО, РДПП сыяктууларда сүрөттөлгөндөй, айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу боюнча зарыл чараларды көрөт, же конкреттүү объект үчүн тиешелүү ПУОССту иштеп чыгат, же зарыл болгон учурда ПУОССка кошумча катары мамлекеттик экологиялык экспертизадан өтүү менен улуттук мыйзамдарга ылайык айлана-чөйрөнү коргоо бөлүмдөрүн иштеп чыгууну сунуштайт. Ошондой эле зарылчылык келип чыккан учурда конкреттүү объект үчүн кыскартылган ОВОС даярдалат. Эгерде конкреттүү ПУОССторду иштеп чыгуу зарыл болсо, АРИС жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен биргеликте ушул ПУОССторду жана башка зарыл болгон документтерди даярдайт. АРИС ПУОССтордун жана башка тиешелүү формалардын бекитилишин жана түзүлүшүн камсыз кылат. ПУОССтордун мазмуну тиешелүү кызыкдар тараптарга жеткиликтүү формада жеткирилет, ал эми таасирленген калк менен экологиялык жана социалдык тобокелдиктер жана аларды жумшартуу чаралары боюнча консультациялар өткөрүлөт. Бир нече чакан долбоорду же контракттыны бир эле мезгилде же белгилүү бир участкактун чегинде ишке ашыруу башталган учурда, бир нече чакан долбоорду же контракттыны камтыган жалпы ПУОСС даярдалышы мүмкүн. Эгерде чакан долбоор толугу менен гана сатып алууларга тиешелүү болсо (мисалы, ашкана жабдууларын же айыл чарба техникасын сатып алуу), бул учурда алдын ала баалоо баракчасы (скрининг формасы - 1-тиркеме) толтурулуп, андан ары мүмкүн болгон экологиялык тобокелдиктин категориясы аныкталат. Тобокелдиги төмөн болгон айрым чакан долбоорлор үчүн ПУОССтун жөнөкөйлөтүлгөн формасы да даярдалат. Компоненттин (1 жана 2) ар бир түрдөгү чакан долбоорлору боюнча бирден ПУОСС алдын ала кароо жана бекитүү үчүн ДБга сунушталат. Бул ПУОССтор канааттандыруу деңгээлде даярдалгандан кийин, АРИС Социалдык-экологиялык тобокелдиктердин классификациясына (КСЭР) ылайык экологиялык жана социалдык

тобокелдиктердин класстарын макулдашуу үчүн, ар бир чакан долбоордун (ар бир түрдөн бирден) скрининг натыйжаларын Банкка жөнөтөт. КСЭР боюнча идентификациялык номер тастыкталган мезгилден тартып, АРИС кийинки ПУОССторду өз алдынча даярдайт. Зарылчылык болгон учурда, ДБ көбүрөөк санда ПУОССторду алдын ала кароо укугун өзүнө калтырат. Мындан тышкары, АРИС долбоор боюнча каалаган иш-чаралар башталганга чейин, мамлекеттик улуттук айлана-чөйрөнү коргоо мыйзамдарына ылайык талап кылынган документтерди, уруксаттарды жана макулдашууларды даярдоону аяктайт.

Бул этапта ар кандай чакан долбоорлор боюнча иштей турган персонал өзү иштеп жаткан ишмердикке тиешелүү айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу пландары боюнча окутуудан өтүшү керек. Персоналдын жерлерде мындай окутуудан өтүшүн АРИС уюштурат.

Ошондой эле АРИС тандалып алынган бардык подрядчылардын, субподрядчылардын жана жабдуучулардын айлана-чөйрөгө жана социалдык чөйрөгө тийгизген таасирин жумшартуу боюнча тиешелүү чараларды түшүнүшүн жана курулуш иштерин жүргүзүүдө стандарттык жумуш жол-жоболору катары алардын ичине киргизишин камсыз кылат. АРИС тандалган подрядчыларга окутуу өткөрүп, алардын айлана-чөйрөгө жана социалдык чөйрөгө тийгизген таасирди азайтуу чараларын түшүнүп, эске алышын текшерет, ошондой эле подрядчылар субподрядчылар менен жабдуучулар үчүн өткөрүүчү каскаддык окутууну пландаштырат. Мындан тышкары, АРИС учурдагы техникалык эксплуатацияга жана тейлөөгө жооптуу уюмдардын же жамааттардын, эгерде бул колдонулса, эксплуатация этабындагы экологиялык жана социалдык башкаруу чаралары боюнча окутуудан өтүшүн камсыз кылат.

с. Ишке ашыруу жана мониторинг – ЭЖС ишке ашыруу

Долбоорлорду ишке ашыруу учурунда АРИСтин коопсуздук чаралары боюнча адистери долбоордун инженерлери жана техникалык көзөмөл үчүн ПУОСС жана ар кандай таасирлерди азайтуу боюнча иш-чараларды мониторингдөө ыкмалары боюнча окутуу өткөрөт. АРИСтин коопсуздук чаралары боюнча адиси регулярдуу түрдө көзөмөл сапарларын жасайт. Долбоорду мониторингдөөнүн мезгилдүүлүгү конкреттүү объекттин ПУОССун жана Мониторинг Планын иштеп чыгуу мезгилинде аныкталат. Мониторинг Планы сапаттуу жана ишенимдүү мониторинг үчүн зарыл болгон негизги маалыматты камтыйт: мониторинг объектиси, мониторинг жүргүзүлүүчү жайгашкан жери, мониторинг параметрлеринин методу, салыштырууда конструктивдүүлүктү камсыз кылуу, эң натыйжалуу мезгилдүүлүктөгү зарыл мониторинг ыкмалары, конкреттүү параметрлерди мониторингдөөнүн себеби. Чакан долбоорлордун саны көп болгон долбоорлорду мониторингдөө учурунда АРИСтин 1С башкаруу маалымат тутумун колдонуу мүмкүнчүлүгү каралат, бул пункт Мониторинг Планын даярдоодо да каралат. Эгерде чакан долбоорлор боюнча иш-чараларды подрядчылар жүзөгө ашырса, алар ЭИС тобокелдиктерин башкаруу документтеринде каралган тобокелдиктерди азайтуу чараларын аткарууга жооп беришет, кошумча көзөмөл инженердик-техникалык кызматкерлер жана АРИСтин ЭИС башкаруу боюнча кызматкерлери тарабынан жүргүзүлөт. Аймакта 68 адам иштейт (7 областтук адис жана 61 талаа кызматкери), алар окутулуп, СЭС талаптарына шайкештикти мониторингдөөдө колдоо көрсөтүшөт. Көзөмөлчүнүн негизги ролуна курулуштун жүрүшүн көзөмөлдөө жана курулуш объектисинде чакан долбоордун экологиялык жана социалдык шайкештигин камсыз кылуу кирет. АРИС мониторинг практикасынын РДСЭУда аныкталган экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди камтышын камсыз кылат жана НПИС жана ДФ НПИС долбоорлорун регулярдуу мониторингдөө алкагында ЭИС тобокелдиктерин азайтуу пландарынын аткарылышын көзөмөлдөйт. АРИС жарым жылда бир жолу отчет даярдайт, ал төмөнкүлөрдү камтыйт: (i) ишке ашыруу боюнча жалпы маалымат жана ЭИС тобокелдиктерин башкаруу чаралары, (ii) долбоордук ишмердиктин натыйжасында келип чыккан ар кандай

экологиялык же социалдык көйгөйлөр жана аларды жоюу же жумшартуу жолдору, мөөнөттөрдү кошо алганда, (iii) эмгекти коргоо жана техникалык коопсуздук көрсөткүчтөрү (инциденттер жана бактысыз кырсыктар), (iv) жамааттардын саламаттыгы жана коопсуздугу, (v) ПВЗСка ылайык кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү боюнча жаңыланган маалымат, (vi) коомчулукка билдирүү жана байланыш, (vii) долбоордук иштерди ишке ашыруу жана аяктоо боюнча прогресс, жана (viii) ПВЗСка ылайык алынган даттануулар/бенефициарлардын пикирлери, көрүлгөн чаралар жана жабылган даттануулар боюнча жыйынтык маалымат. Жергиликтүү деңгээлден ай сайын келип түшкөн отчеттор (техникалык көзөмөл боюнча консультанттардан) улуттук деңгээлде АРИСтин ЭИС башкаруу боюнча кызматкерлерине берилет, алар жалпыланып, жарым жылда бир жолу ДБга сунушталат. НПИС жана ДФ НПИС долбоорлорун ишке ашыруунун бүткүл мезгили ичинде АРИСтин ЭИС башкаруу боюнча кызматкерлери экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди азайтуу чараларын ишке ашырууну колдоо үчүн кызматкерлер, тандалган подрядчылар жана жамааттар сыяктуу тиешелүү кызыкдар тараптарга консультациялык жардам көрсөтөт жана алардын кабардар болушун жогорулатат. Окутуу муктаждыктарынын алгачкы тизмеси төмөндө, 5.4-Бөлүмдө сунушталган. НПИС жана ДФ НПИС долбоорлорун ишке ашыруу учурунда АРИСтин тескери байланыш механизми боюнча адиси долбоордук иш-чараларды жана экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди азайтуу чараларын ишке ашырууну мониторингдөө инструменти катары пайдалануу үчүн, бенефициарлардан келип түшкөн даттанууларды/тескери байланышты да (ПВЗСка ылайык) көзөмөлдөйт.

Кандайдыр бир чакан долбоордук иш-чаралар алкагында СЭС талаптарына ылайык келбестик аныкталган учурда, АРИСтин ЭИС башкаруу боюнча адистери зарыл чараларды көрүү жана СЭС талаптарына ылайык келүүнү камсыз кылуу үчүн Долбоорлорду Ишке Ашыруу Бөлүмүнүн жетекчилигине жазуу түрүндө маалымдашат. Эгерде ылайык келбестиктер кайталанса же кыска мөөнөттө жоюлбаса, Долбоорлорду Ишке Ашыруу Бөлүмүнүн жетекчилиги контракттын шарттарында каралган чараларды колдонот.

Эгерде АРИСтин ЭИС башкаруу боюнча кызматкерлерине долбоорлорго байланыштуу айлана-чөйрөгө, таасирленген жамааттарга, калкка же кызматкерлерге олуттуу терс таасир тийгизиши мүмкүн болгон олуттуу инцидент тууралуу белгилүү болсо, адис мындай инцидент жөнүндө маалымат алгандан тартып 48 сааттын ичинде ДБга билдирүүгө тийиш. Өлүм менен аяктаган учур автоматтык түрдө олуттуу инцидент катары классификацияланат, ошондой эле мажбурлап же балдардын эмгегин пайдалануу учурлары, долбоордун кызматкерлеринин жамааттын мүчөлөрүнө карата катаал мамиле кылуу учурлары (гендердик зомбулук учурларын кошо алганда), жамааттардын зомбулук менен коштолгон нааразычылыктары же адамдарды уурдап кетүү учурлары да ошондой классификацияланат.

d. Байкоо жана Баалоо – ЭЖС Аяктоо

НПИС жана ДФ НПИС боюнча иштер аяктагандан кийин, АРИСтин ЭИС башкаруу боюнча кызматкерлери долбоорлор боюнча иштердин жүрүшүн жана аяктоосун, ошондой эле айлана-чөйрөгө жана социалдык чөйрөгө тийгизген таасирди азайтуу боюнча зарыл болгон бардык чараларды талдап, баалайт. Айрыкча курулуш иштерине карата АРИС ар бир чакан долбоор боюнча таасирленген участкактордо аймакты калыбына келтирүү жана көрктөндүрүү иштерин көзөмөлдөйт, бул иштер контракттар жабылганга чейин ПУОССто жана башка пландарда аныкталган чараларга ылайык тийиштүү жана кабыл алынган стандарттарга шайкеш аткарылганына ынануу үчүн жүргүзүлөт. Объекттер жок дегенде мурдагы абалына жана иштер башталганга чейин болгон стандарттарга ылайык калыбына келтирилиши керек. Чакан долбоор толугу менен аяктады деп эсептелгенге чейин чечилбеген бардык маселелер чечилиши тийиш. АРИСтин ЭИС коопсуздук

чаралары боюнча адистери ЭИС тобокелдиктерин башкаруу чараларынын сакталышынын жыйынтык абалын сүрөттөгөн долбоорду аяктоо тууралуу отчет даярдап, аны ДБга сунуштайт.

6.2. Өзгөчө кырдаалдарга шарттуу жооп берүү компоненти

КУРЧС - кризистик же өзгөчө кырдаалга жооп берүү үчүн шашылыш жардамга муктаждык келип чыккан учурда (белгиленген жарактуулук критерийлерине ылайык), Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине НПИС жана ДФ НПИС долбоорлорунун алкагында Кыргыз Республикасында өзгөчө кырдаалдарга жооп берүү чараларын аткаруу үчүн долбоордук каражаттарды кайра бөлүштүрүүгө мүмкүндүк берет. Нөлдүк суммадагы бул компонент Долбоорлорду ишке ашыруу аймагында (61 айыл аймагында) кризистик кырдаалга тез жооп берүү жана андан кийин калыбына келтирүү үчүн долбоордук каражаттарга ыкчам мүмкүнчүлүк берүүчү механизм катары кызмат кылууга арналган. Иш-чаралар кризистин социалдык-экономикалык кесепеттерин жумшартууга жана аларга жооп берүүгө багытталат.

Бул компонент Долбоорлордун алкагында бөлүнгөн каражаттардын эсебинен каржыланат, КУРЧСтин каражаттарынан каржылоо үчүн конкреттүү иш-чаралардын тизмеси өзгөчө кырдаалга жана учурдагы муктаждыктарга жараша аныкталат. КУРЧС аны иштетүү үчүн зарыл болгон шарттарды аныктайт, ага ылайык бекитилген иш-чаралар ДБнын саясатына жана Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык, ДБ менен түзүлгөн макулдашуунун негизинде координацияланат жана ишке ашырылат.

КУРЧСти ишке ашыруу механизмдери

Долбоорлордун аткаруучу агенттиги - Кыргыз Республикасынын Коомдорду өнүктүрүү жана инвестициялоо агенттиги (АРИС) - Каржылоо жөнүндө Макулдашуунун алкагында Долбоорлорду ишке ашырууну жана көздөлгөн иш-чараларды аткарууну жүзөгө ашырат жана аларга жооп берет, бул сатып алуулар, финансылык башкаруу, мониторинг жана баалоо чөйрөсүндөгү ишмердикти, ошондой эле ВБнын ЭИС Башкаруу боюнча саясатын сактоону камтыйт.

Сатып алуулар КУРЧС боюнча Колдонмодо баяндалган сатып алуу ыкмаларына жана жол-жоболоруна ылайык жүргүзүлөт.

Төмөндөгү таблицада өзгөчө кырдаал учурунда КУРЧСти ишке ашыруунун конкреттүү этаптары жана аларды аткарууга жооптуулар келтирилген:

6-таблица. НПИС жана НПИС КК долбоорлорунун алкагында КУРЧСти ишке ашыруу кадамдары

Кадам	Аракет	Жооптуу орган
1	Алдын ала баалоо: өзгөчө кырдаал жөнүндө расмий түрдө жарыялангандан кийин, КР Министрлер Кабинети тарабынан дайындалган ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган зыяндын жана муктаждыктын баасын берип, тиешелүү иш-чараларды кабыл алуу үчүн зарыл болгон товарлар менен кызматтардын тизмесин тапшырат.	Ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, МФ, МЧС КР.
2	КУРЧСти иштетүү жөнүндө чечим кабыл алуу: расмий жарыяланган ЧП/ЧС учурунда, өзгөчө кырдаалдар боюнча ыйгарым укуктуу орган жүргүзгөн зыяндын жана муктаждыктардын алдын ала баасынын негизинде, КР Министрлер Кабинетинин каржылык мүмкүнчүлүгү	МФ, ВБ

Кадам	Аракет	Жооптуу орган
	жетишсиз болгондо, МФ КУРЧС каражаттарын бөлүүгө кызыктар экенин Банкка билдирет.	
3	Өзгөчө кырдаалга байланыштуу иш-чараларды аныктоо: КУРЧСтин иштетүү жөнүндө чечим кабыл алынгандан кийин, МФ ДБнын жардамы менен зыяндын жана муктаждыктарды баалоонун натыйжаларынын негизинде, жарактуу товарлардын, кызматтардын жана иштердин тизмесинен ЧСке жооп берүү боюнча шашылыш иш-чаралардын катарын аныктайт. Пандаштырылган ишмердик үчүн зарыл болгон маалымат даярдалат, анын ичинде товарлар менен кызматтардын аталыштары, саны, алдын ала техникалык мүнөздөмөлөрү жана болжолдуу наркы.	Ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, МФ
4	Активдештирүүгө сурам: МФ КУРЧСтин активдештирүү сурамы менен ВБга кат жөнөтөт. Катта өзгөчө кырдаалдын жана муктаждыктардын сүрөттөлүшү камтылат, каржылоо булактары жана кайра бөлүштүрүү үчүн зарыл болгон суммалар көрсөтүлөт, ошондой эле ЧП/ЧСке жооп берүү алкагында пандаштырылган иш-чаралар саналып өтөт.	МФ, ВБ
5	ВБ тарабынан кароо жана бекитүү: сурам оң жыйынтык менен каралгандан кийин, ДБ каршы пикирдин жоктугу жөнүндө чечим чыгарат.	ВБ
6	Кайра бөлүштүрүү: ДБ Долбоорлордун башка компоненттеринен КУРЧСтин муктаждыктары үчүн каражаттарды кайра бөлүштүрөт.	МФ, ВБ, АРИС
7	Өзгөчө кырдаалга байланыштуу иш-чараларды ишке ашыруу: АРИС товарлар менен кызматтарды берүү аркылуу бекитилген иш-чараларды аткарууга киришет. а) Социалдык-экологиялык башкаруу боюнча чаралар: АРИС берилген товарлар менен кызматтарга болгон муктаждыктардын негизинде, ишмердиктин айлана-чөйрөгө тийгизген таасирин баалайт (ЧСке жооп берүү боюнча иш-аракеттердин экологиялык скрининг формасы, КУРЧС боюнча Колдонмонун 12-тиркемеси). б) Сатып алуулар: Бул этапта, башка нерселер менен катар, төмөнкү кадамдар аткарылат: (i) сатып алууларды жүзөгө ашыруу боюнча потенциалды жана ыкмаларды талдоо ¹⁰ ; (ii) техникалык спецификацияны даярдоо жана зарыл товарлардын көлөмүн аныктоо, консалтингдик эмес кызматтарды жана иштерди аткарууга буйрутмаларды сүрөттөө; (iii) айрым чакан долбоорлорду иштеп чыгуу жана алардын аткарылышын көзөмөлдөө үчүн консультантты же консалтинг компаниясын тандоо;	АРИС

¹⁰ АРИС БУУнун бир мекемеси же адистешкен сатып алуулар боюнча агенттиги менен кызматташууга мүмкүнчүлүгүн карай алат.

Кадам	Аракет	Жооптуу орган
	жана (iv) өзгөчө кырдаалга байланыштуу иш-чараларды ишке ашыруу алкагында товарларды сатып алуу, иштерди жүргүзүү жана кызматтарды көрсөтүү. с) Каржыны башкаруу жана аткарылган иш жөнүндө отчет: АРИС Каржылоо жөнүндө Макулдашууга жана ушул Колдонмодо берилген толук сүрөттөлүшкө ылайык, каржыны башкаруу жана отчеттуулук боюнча белгиленген жол-жоболорду сактайт. d) Мониторинг жана баалоо: Долбоордун алкагында түзүлгөн көзөмөл жана отчеттуулук механизмдери КУРЧС үчүн да колдонулат. Адистештирилген компания бүткүл долбоордун алкагында, каражаттардын сарпталышын кошо алганда, финансылык отчеттуулуктун жыл сайынкы тышкы финансылык аудитин жүргүзөт.	
8	Жыйынтык отчеттуулук: ЧП/ЧСке жооп берүү боюнча бардык иш-чаралар аяктагандан кийин, АРИС тиешелүү мамлекеттик органдар менен биргеликте жыйынтык отчетту даярдап, ВБга сунуштайт.	АРИС

КУРЧСтин алкагында каржылануучу иш-чаралардын чөйрөсү, КУРЧС боюнча Колдонмодо келтирилген тизмеге ылайык, өмүрлүк маанилүү товарлар менен кызматтарды берүү, ошондой эле бузулган инфраструктураны оңдоо же калыбына келтирүү менен чектелет. Ушуга байланыштуу мажбурлап көчүрүп келтирүүгө же ресурстарга жана жашоо булактарына жетүүнү бузууга алып келиши мүмкүн болгон жер бөлүп берүү каралган эмес. Эң жогорку ыктымалдык менен, долбоордун алкагындагы учурдагы СЭС олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болбойт. Ошентсе да, эгерде өзгөчө кырдаалга байланыштуу иш-чаралар учурдагы инструменттердин чегинен чыгып кетсе, зарылчылык болгон учурда ЭИС башкаруу инструменттеринин тизмеси жаңыртылышы мүмкүн. Жаңы инструменттерге муктаждык келип чыгуу ыктымалдыгы жогору эмес, бирок зарыл болгон учурда бул инструменттер консультациялардан кийин даярдалып, жарыяланат; Банктын инвестициялык каржылоо саясатынын талаптарына ылайык, зарыл болгон реструктуризация жүргүзүлөт.

Долбоорлор үчүн даярдалган КУРЧС боюнча Колдонмо, КУРЧС компоненти активдешкен учурда экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди баалоо жана башкаруу механизмдеринин сүрөттөлүшүн камтыйт. Бул КУРЧС компонентинин алкагында каржыланчу чакан долбоорлор боюнча иш-чаралардын негизинде, ушул РДСЭУга кошумча катары кирет. Эгерде кошумча документация же документацияны кайра кароо зарыл болсо, АРИС аны КУРЧС боюнча Колдонмого ылайык даярдайт, макулдашат, бекитет жана жарыялайт, ошондой эле зарыл болгон чараларды жана иш-аракеттерди жүзөгө ашырат.

6.3. Буйрукту аткаруу

Долбоорлор АРИС тарабынан ишке ашырылат. АРИС жерлерде жергиликтүү бийлик органдары менен биргеликте долбоорлорго көзөмөл жүргүзүү, аларды башкаруу жана координациялоо боюнча жалпы жоопкерчиликти алат. АРИС долбоордун бөлүнгөн эсебин башкарат жана долбоор боюнча ДБнын алдында жалпы отчеттуулукка жооп берет. Эң жогорку деңгээлде координацияны жана маалымат агымын, саясатты кайра карап чыгуу тууралуу кабардар болууну жана стратегиялык жана программалык аспектилери боюнча өз убагында чечим кабыл алууну камсыз кылуу үчүн,

долбоордун алкагында министрликтер жана мамлекеттик ведомстволордон (Финансы министрлиги, Экономика министрлиги, Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча мамлекеттик агенттик (ГАГСМС), Айыл чарба министрлиги, Билим берүү жана илим министрлиги, Саламаттык сактоо министрлиги, КР Министрлер Кабинетине караштуу Архитектура, курулуш жана турак жай-коммуналдык чарба мамлекеттик агенттиги, ЖРЭТКМ) түзүлгөн Долбоорлордун Координациялык Комитети (ККК) түзүлөт. Экономика жана коммерция министрлиги (ЭКМ) долбоорлорду жалпысынан координациялоого жооп берүүчү, долбоорду координациялоочу министрлик катары иш алып барат. ЭКМ ошондой эле өзүнүн Аймактык өнүктүрүү саясаты бөлүмү аркылуу Долбоорлордун натыйжалуу ишке ашырылышын координациялайт, мында ЭКМдин министринин орун басары долбоорлордун жылмакай жана жогорку сапаттуу ишке ашырылышына жалпысынан көмөк көрсөтүүгө жооп берет. Ошентип, ЭКМдин милдеттерине (АРИС даярдаган) жылдык иш пландарын кароо, айрыкча стратегиялык жана саясий деңгээлде же экономикалык өнүгүү менен байланышкан маселелер боюнча тиешелүү техникалык материалдарды берүү кирет. КККнин төрагасы КККнин биринчи жыйынында шайланат. КККнин ролу, функциялары жана иш регламенти ОРдо кошумча сүрөттөлөт.

АРИС ВБнын СЭПин, ошондой эле Долбоорго тиешелүү болгон, даярдалган жана жарыяланган конкреттүү инструменттерди ишке ашырууну жана сактоону камсыз кылууга жооп берет. Банк долбоордун экологиялык жана социалдык (ЭиС) тобокелдиктерин башкаруу боюнча долбоорлорду ишке ашыруу учурунда Долбоорлордун ишинин натыйжалуулугун туруктуу түрдө баалайт. Долбоордук команда үчүн, РДСЭУнун ишке ашырылышы, ПУОСС боюнча отчеттуулук, ДБнын ОСЗТ боюнча Колдонмолору жана башка темаларды кошо алганда, экологиялык жана социалдык башкаруу аспектиери боюнча долбоорлорго багытталган максаттуу окутуу туруктуу негизде жүргүзүлөт. ОРПнин потенциалын күчөтүү боюнча конкреттүү чаралар, мисалы, окутууга болгон муктаждыктар, ушул РДСЭУнун 5.4-пунктунда аныкталып, саналып өткөн.

ДБнын командасы жетекчилик кылууга, тиешелүү документтерди кароого жана бекитүүгө жооп берет, ошондой эле долбоорду ишке ашырууга үзгүлтүксүз колдоо көрсөтөт.

ОМСУ максаттуу объекттер менен туруктуу байланыш түзүүдө толук колдоо көрсөтөт, бул ОРПнин долбоорлор боюнча кеңири маалыматка ээ болушун камсыз кылуу үчүн, ошондой эле мүмкүн болгон жерлерде талаага чыгууну жеңилдетүү үчүн жасалат.

НПИС жана ДФ НПИС долбоорлорун башкаруу жана ОРПнин түзүмү

Долбоорлорду Долбоордун Координатору жетектейт, долбоорлордун курамына, анын ичинде, сатып алуулар боюнча адис, финансылык башкаруу боюнча адис, башкы инженер, экологиялык башкаруу боюнча адис, жашоо булактары боюнча адис жана социалдык өнүктүрүү боюнча адис, CDD (жамааттардын демилгеси боюнча өнүктүрүү) боюнча адис жана социалдык отчеттуулук боюнча адистер кирет. Долбоордун компоненттерин ишке ашыруу үчүн, АРИС төмөнкү тармактарда консультанттарды тартат: экономика (чакан бизнес); мобилизация, санарип жабдуулар/платформалар жана контент иштеп чыгуу; климаттын өзгөрүшү тармагындагы билимдерди жогорулатуу. Долбоорлордун Координатору күндөлүк негизде долбоорлордун ишмердигин координациялайт, бул негизги кызматкерлер, подрядчылар жана жабдуучулар менен болгон мамилелерди да камтыйт.

Долбоордун адистери төмөнкү функцияларды камсыз кылат:

- Эмгек ресурстарын башкаруунун ушул жол-жобосунун ишке ашырылышын камсыз кылат;

- Курулуш подрядчыларынын эмгек ресурстарын башкаруу жол-жобосун сакташын жана (аянтчада иштер башталганга чейин) эмгекти коргоо жана гигиена пландарын сакташын камсыз кылуу үчүн сунуштарды берет;
- Подрядчылар менен түзүлүүчү контракттардын долбоордун үшүл ПУТРунун жана РДСЭУнун жоболоруна ылайык, долбоордун Операциялык Колдонмосунда (ОР) каралган тартипте даярдалышын көзөмөлдөйт;
- Тиешелүү мониторингди жүргүзөт - подрядчылардын өз кызматкерлерине жана субподрядчылардын кызматкерлерине карата Кыргыз Республикасынын мыйзамдары жана долбоор менен подрядчылар ортосундагы контракттар менен белгиленген БГТ талаптарын жана милдеттенмелерин сакташын көзөмөлдөйт;
- Подрядчылардын жана субподрядчылардын жумушчу күчүн башкаруу жол-жобосун сакташын көзөмөлдөйт;
- Тиешелүү мониторингди жүргүзөт жана долбоордун кызматкерлери үчүн ПУТР жана ОТиТБ боюнча тренингдерди өткөрөт;
- Тескери байланыш механизминин жеткирилишин жана кызматкерлердин анын максаттары жана аны кантип колдонуу керектиги тууралуу маалымат алышын көзөмөлдөйт;
- Эмгекти коргоо жана гигиена системасынын натыйжалуулугу боюнча туруктуу мониторинг жүргүзөт жана отчеттуулукту даярдайт;
- Кызматкерлердин Жүрүм-турум Кодексинин сакталышын көзөмөлдөйт.

Алдын ала алганда, Долбоорлордун кызматкерлеринин жалпы саны 85 адамды түзөт, бирок ДФ НПИС долбоорун ишке ашыруу башталгандан кийин бул сан жаңыртылат. Кызматкерлердин так саны азырынча аныкталбагандыктан, төмөндө адистердин болжолдуу саны көрсөтүлгөн:

7-таблица. НПИС жана НПИС КК долбоорлорунун адистери жана алардын функциялары

Аталышы	Саны (адам)	Негизги функциялар
Долбоордун Координатору	1	• Долбоордун жалпы координациясы; • Максаттарды, милдеттерди, мөөнөттөрдү жана ресурстарды аныктоону кошо алганда, долбоордун планын иштеп чыгуу жана бекитүү; • Долбоордун бардык катышуучуларынын аракеттеринин макулдашылышын камсыз кылуу, кеңешмелерди туруктуу өткөрүү жана маалымат алмашуу; • Долбоордун аткарылышын үзгүлтүксүз көзөмөлдөө; • Финансылык, материалдык жана адам ресурстарын кошо алганда, долбоордун ресурстарын натыйжалуу бөлүштүрүү; • Долбоордун катышуучулары ортосунда натыйжалуу маалымат алмашууну, ошондой эле кызыкдар тараптар менен байланышты камсыз кылуу.
Бизнес көндүмдөрүн өнүктүрүү боюнча адис	1	• 2-Компоненттин иш-чараларын ишке ашыруу (жергиликтүү экономикалык өнүктүрүү жана киреше булактарын колдоо);

Аталышы	Саны (адам)	Негизги функциялар
		• Киреше булактарын колдоо программасын (ППИД) башкаруу; • Аялдар менен жаштардын ишкердик компетенцияларын өнүктүрүү; • Ишке ашыруунун бардык этаптарында экономикалык чакан долбоорлорду коштоо жана мониторингдөө; • Катышуучуларга бизнес-пландаштыруу жана башкаруу маселелери боюнча кеңеш берүү; • Жамааттардын киреше булактарын камсыз кылуу боюнча Бизнес-өнөктөштөр (БПОИД) менен өз ара аракеттенүү.
Социалдык мобилизация жана потенциалды жогорулатуу боюнча адис	1	• НПИС жана ДФ НПИС боюнча социалдык мобилизация жана потенциалды жогорулатуу боюнча иш-чараларды пландаштыруу, координациялоо жана көзөмөлдөө; • Аймактык кызматкерлер жана жергиликтүү консультанттар үчүн тренингдерди өткөрүү; • НПИС жана ДФ НПИС үчүн методологияны жана окуу материалдарын иштеп чыгуу; • Социалдык мобилизация жана потенциалды жогорулатуу боюнча иш-чаралардын процесстерин, аралык жана жыйынтык натыйжаларын координациялоо; • ИСУ аркылуу маалыматтарды чогултуу жана иштетүү, аларды Долбоордун натыйжалар структурасына киргизүү; • Окутуу иш-чараларын уюштуруу жана өткөрүү.
Башкаруу жана Институционалдык Өнүктүрүү боюнча адис	1	• Социалдык мобилизациянын стратегияларын жана пландарын иштеп чыгуу, максаттарды жана аларга жетүү ыкмаларын аныктоо; • Жамааттын кабардар болушун жогорулатууга жана мобилизациялоого багытталган окутуу иш-чараларын жана кампанияларды өткөрүү; • Жамааттын мүчөлөрү менен, ошондой эле уюмдарды, мамлекеттик мекемелерди жана өкмөттүк эмес уюмдарды кошо алганда башка кызыкдар тараптар менен натыйжалуу байланыш түзүү жана колдоо; • Социалдык мобилизация иш-чараларынын натыйжалуулугун баалоо, натыйжаларды талдоо жана стратегияларга оңдоолорду киргизүү; • Жамааттын мүчөлөрүнүн ар кандай иш-чараларга жана демилгелерге активдүү катышуусун колдоо жана демилгелөө.
Төлөмдөр боюнча адис	1	• Финансылык ишмердикке талдоо жүргүзүү;

Аталышы	Саны (адам)	Негизги функциялар
		• Мыйзамдардын жана эл аралык стандарттардын талаптарына ылайык финансылык отчеттуулукту даярдоо; • Кызыкдар тараптарга финансылык маалыматты берүү; • Субгранттар жана контракттар боюнча төлөмдөрдү өз убагында жүргүзүү.
Сатып алуулар боюнча адис	2	• Сатып алуу стратегиясын жана пландарын иштеп чыгуу; • Тендердик документтерди, спецификацияларды, техникалык тапшырмаларды жана башкаларды кошо алганда, сатып алуу жол-жоболорун жүргүзүү үчүн зарыл документтерди түзүү жана тариздөө; • Сунуштарга сурам, баа сурамдары, тендерлер сыяктуу сатып алуу жол-жоболорун уюштуруу жана өткөрүү; • Жеткирүү, төлөө, кепилдик шарттарын кошо алганда, жабдуучулар менен келишимдерди даярдоо жана түзүү; • Келишим шарттарынын аткарылышын мониторингдөө, жеткирилген товарлардын жана кызматтардын сапатын көзөмөлдөө, келип чыккан маселелерди чечүү.
Мониторинг жана баалоо боюнча адис	1	• Маалыматтарды системалуу чогултуу жана натыйжаларды баалоо үчүн методологияны жана инструментарийди түзүү; • Программалар менен долбоорлордун ишке ашырылышы жөнүндө маалыматтарды чогултуу процессин уюштуруу, анкеталоо, интервью, байкоо жана документтерди талдоо сыяктуу маалымат чогултуунун ар кандай ыкмаларын колдонууну кошо алганда; • Чогултулган маалыматтарды иштетүү жана талдоо, натыйжалуулукту жана коюлган максаттарга жетүүнү баалоо; • Ички колдонуу жана кызыкдар тараптар үчүн мониторинг жана баалоонун натыйжалары боюнча отчетторду даярдоо.
Климаттын өзгөрүшүнө адаптациялоо боюнча адис	1	• Климаттын өзгөрүшүнүн экономиканын ар кандай секторлоруна жана социалдык системаларга тийгизген таасирин талдоо, аярлуу топторду жана аймактарды аныктоо; • Тобокелдиктерди азайтуу жана туруктуулукту жогорулатуу чараларын кошо алганда, өзгөрүп жаткан климатка ыңгайлашуу үчүн пландарды жана стратегияларды түзүү; • Коомчулукту жана бизнес-коомчулукту климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттери жана адаптациянын зарылдыгы тууралуу окутуу жана маалымдандыруу;

Аталышы	Саны (адам)	Негизги функциялар
		• Климаттын өзгөрүшүнө байланыштуу тобокелдиктерди аныктоо жана баалоо, аларды жумшартуу стратегияларын иштеп чыгуу; • Адаптациялык иш-чараларды биргелешип иштеп чыгуу жана ишке ашыруу үчүн мамлекеттик органдар, жергиликтүү бийлик органдары, коомдук уюмдар жана жеке сектор менен өз ара аракеттенүү; • Улуттук, аймактык жана жергиликтүү деңгээлдерди кошо алганда, бардык деңгээлдердеги өнүктүрүү стратегиялары жана саясатына адаптация чараларын интеграциялоону колдоо.
Мектепке чейинки билим берүү жана гендердик өнүктүрүү боюнча адис	1	• Жеке мектепке чейинки билим берүү уюмдарын (ЧДОО) колдоо Программасын ишке ашыруу; • Жеке балдар бакчаларын тандоо, акселерациялоо жана аларга жабдууларды өткөрүп берүү процесстерин координациялоо; • Жеке мектепке чейинки уюмдар үчүн окуу модулдарын иштеп чыгуу жана жайылтуу; • Аял ишкерлерге жеке балдар бакчаларын ачуу жана башкаруу маселелери боюнча кеңеш берүү; • Долбоордук иш-чараларга гендердик интеграцияны камсыз кылуу жана гендердик көрсөткүчтөрдү мониторингдөө; • Гендердик теңчилик жана аялдардын экономикалык укуктарын кеңейтүү боюнча тренингдерди өткөрүү.
Коммуникациялар боюнча адис	1	• НПИС жана ДФ НПИС долбоорлорунун коммуникациялык стратегиясын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу; • Маалыматтык материалдарды даярдоо (пресс-релиздер, буклеттер, видеороликтер, социалдык тармактар үчүн посттор); • Массалык маалымат каражаттары менен өз ара аракеттенүү жана долбоорлордун ишке ашырылышын жарыялоо; • Максаттуу жамааттар арасында маалыматтык кампанияларды уюштуруу жана өткөрүү; • Долбоорлордун социалдык тармактардагы расмий барактарын жана топторун жүргүзүү; • Кызыкдар тараптар үчүн отчетторду жана презентациялык материалдарды даярдоо.
Социалдык жана экологиялык башкаруу боюнча СЭП адистери	2	• СЭПке ылайык, айлана-чөйрөгө жана социалдык чөйрөгө терс таасирди азайтууга багытталган жол-жоболорду жана механизмдерди иштеп чыгуу жана жайылтуу, социалдык жоопкерчиликти камсыз кылуу; • Айлана-чөйрөнү коргоо, эмгек шарттарын жакшыртуу боюнча ар кандай иш-чараларды пландаштыруу жана

Аталышы	Саны (адам)	Негизги функциялар
		координациялоо, кызматкерлер жана жамаат үчүн саламаттыкты жана коопсуздукту камсыз кылуу, жергиликтүү жамааттар менен өз ара аракеттенүү; - Ишке ашырылуучу программалар менен долбоорлордун социалдык жана экологиялык кесепеттерин баалоо, социалдык жана экологиялык стандарттардын аткарылышын мониторингдөө; - Кызматкерлер үчүн социалдык жана экологиялык жоопкерчилик маселелери боюнча окутуу программаларын жана консультацияларды өткөрүү, ошондой эле окутуу иш-чараларын уюштуруу.
Инфраструктура боюнча инженер	2	- Заманбап технологияларды жана стандарттарды эске алуу менен инфраструктурага болгон муктаждыктарды баалоо; - Инфраструктуранын жаңы объекттерин түзүү же учурдагыларды модернизациялоо боюнча курулуш иштерин уюштуруу жана координациялоо; - Аткарылган иштердин жана колдонулган материалдардын сапатын баалоо, ошондой эле курулуштун долбоордук документтерге жана коопсуздук ченемдерине ылайык келишин көзөмөлдөө; - Аткарылган иштердин курулуш жана инфраструктура тармагындагы мыйзамдардын, ченемдик документтердин жана стандарттардын талаптарына ылайык келишин камсыз кылуу; - Колдонуучулар жана айлана-чөйрө үчүн тобокелдиктерди азайтуу максатында инфраструктуралык объекттерди долбоорлоодо жана куруудо коопсуздук аспектилерин эске алуу.
Котормочу	1	- Документацияны, тексттерди, документтерди ж.б. кошо алганда, жазуу түрүндөгү материалдарды бир тилден башка тилге которуу; - Оозеки чыгууларды, сүйлөшүүлөрдү, жолугушууларды жана башка иш-чараларды которуу.

Жогоруда саналган долбоордун адистерине кошумча, долбоордун штаты төмөнкүлөрдү камтыйт:

- Координатордун жардамчысы - 1 адам;
- Айдоочу - 1 адам;
- Социалдык мобилизация, потенциалды өнүктүрүү жана гендердик өнүктүрүү боюнча областтык адис - 7 адам;
- ЭПРО жамааттарды өнүктүрүүнү колдоо боюнча аймактык эксперттер жана бизнес-тренерлер - 61 адам;

Жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүнөн (жергиликтүү тургундардан) турган кызматкерлер.

Долбоор жамааттардын демилгеси боюнча ишке ашырылгандыктан, учурда ар бир максаттуу айыл аймагында ПСЭРди иштеп чыгуу боюнча иштеп жаткан Жумушчу тобу бар. Мындан тышкары, ар бир айылдын деңгээлинде: климаттын өзгөрүшү боюнча элчилер (ПИКС) - айылга 1 адамдан жана жаш фасилитаторлор - айылга 2 адамдан тартылган. НПИСтин негизги долбоорунун алкагында жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүнөн турган кызматкерлердин курамы буга чейин аныкталган. ДФ НПИСтин алкагында ошол эле принциптер боюнча жаңы 21 айыл аймагында окшош курам түзүлөт. Жергиликтүү жамааттын кызматкерлери коомдук негизде, эмгек акысыз иштеп, долбоордук иш-чараларга бардык этаптарда катышышат: социалдык мобилизация, потенциалды жогорулатуу, чакан долбоорлорду ишке ашыруу жана социалдык отчеттуулук.

Контракттык кызматкерлер. Оңдоо-курулуш иштери көлөмү боюнча чоң болбогондуктан, курулуш же оңдоо иштери үчүн подрядчылар жергиликтүү жумушчу күчүн тартышат. Бул кызматкерлердин басымдуу көпчүлүгү эркектер болушу мүмкүн (бул айрыкча квалификациясы төмөн жумушчуларга тиешелүү). Контракттык кызматкерлердин жалпы саны ар бир чакан долбоор боюнча курулуш-монтаж иштеринин көлөмүнө жана мүнөзүнө жараша болот, алар долбоорлорду ишке ашыруу учурунда аныкталып, подрядчылар менен контракттар түзүлгөндөн кийин белгилүү болот.

Жалпы курулуш иштери үчүн тартылган контракттык кызматкерлер зарылчылыкка жараша жана белгилүү бир мезгилге тартылат. Адатта, курулуш сезонун апрелден октябрга чейин созулат, бирок аба ырайынын шартына жараша ал узагыраак же кыскараак болушу мүмкүн. Ошентип, ар кайсы оңдоо-курулуш иштерин аткаруу үчүн жумушчу күчүн мобилизациялоо (иштин түрүнө, сезонго жана жайгашкан жерине жараша) подрядчынын карамагында калат.

АРИСтин ЭжС башкаруу боюнча кызматкерлери төмөнкү милдеттерди аткарат:

- Иштелип чыккан айлана-чөйрөнү коргоо инструменттеринин негизинде: Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу пландарынын/Текшерүү баракчаларынын (ПУОСС) негизинде Кыргыз Республикасынын айлана-чөйрөнү коргоо жаатындагы мыйзамдарынын жана ДБнын экологиялык стандарттарынын (ESS) талаптарынын сакталышын камсыз кылуу.
- Экологиялык жана социалдык иш-чаралар боюнча талаптардын кызмат көрсөтүү боюнча тендердик документтерге жана оңдоо иштерин аткаруу боюнча келишимдерге киргизилишин камсыз кылуу;
- Конкреттүү объекттин Текшерүү тизмелеринин келишимдин ажырагыс бөлүгү катары киргизилишин камсыз кылуу;
- Экологиялык жана социалдык милдеттенмелер Планында (ПЭСО), Долбоордун экологиялык жана социалдык иш-чараларын башкаруу боюнча Алкактык документинде каралган экологиялык жана социалдык чаралардын жана иш-чаралардын ишке ашырылышын камсыз кылуу;
- СЭС1 стандартына ылайык долбоордун экологиялык жана социалдык баасын жүргүзүү;
- ДБнын принциптерине ылайык, ар бир объект үчүн айлана-чөйрөнү башкаруу пландарын (ПУОСС) кошо алганда, СЭП документтерин даярдоо, бекитүү, жарыялоо, кабыл алуу жана ишке ашыруу;
- ЭСПдин тиешелүү социалдык-экологиялык аспектилерин, анын ичинде, атап айтканда, айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруунун каалаган пландарын же башка инструменттерди, СЭС1 талаптарын жана сатып алуу документтеринде жана подрядчылар

менен техникалык көзөмөл боюнча консультанттардын келишимдеринде камтылган башка зарыл болгон социалдык жана экологиялык чараларды киргизүү.

- Экологиялык жана социалдык коопсуздук чаралары боюнча иштелип жаткан документтер боюнча коомдук консультацияларды өткөрүү (маалыматты, жарыяларды жайгаштыруу, зарыл болсо талкуулоо).
- Айлана-чөйрөнү коргоо жана социалдык коопсуздук боюнча окуу материалдарын даярдоону, ошондой эле зарыл болгон учурда окутуу иш-чараларын өткөрүүнү камсыз кылуу.
- Подрядчынын отчетторуна коюлуучу талаптарды иштеп чыгуу жана социалдык жана экологиялык жумшартуучу чараларды жана айлана-чөйрөнү коргоо иш-чараларын ишке ашыруу планынын, Подрядчынын мониторинг планынын жана берилген отчетторду талдоонун аткарылышын көзөмөлдөө.
- Подрядчылардын жеткирилген товарлар менен кызматтардын коопсуздук талаптарын (атап айтканда, чапталуучу материалдарга карата ж.б.) сакташын көзөмөлдөө;
- Социалдык жана экологиялык милдеттенмелердин аткарылышы, экологиялык коопсуздук чаралары боюнча документтер, айлана-чөйрөнү коргоо долбоорунун көрсөткүчтөрүн мониторингдөөнүн натыйжалары жөнүндө түрүктүү отчетторду даярдоо жана берүү.
- Подрядчынын конкреттүү объект үчүн айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу планын аткарышын мониторингдөө.
- Талаага жиш-жиш чыгууларды жүргүзүү жана социалдык-экологиялык стандарттар боюнча документтердин аткарылышын мониторингдөө.
- Долбоор үчүн иштелип чыккан социалдык-экологиялык стандарттар боюнча документтерге ылайык долбоордун ишке ашырылышын камсыз кылуу;
- Долбоордун алкагында аткарылган иштер боюнча мезгилдүү отчетторду даярдоо жана социалдык-экологиялык коопсуздук чаралары боюнча жарым жылдык жана жылдык отчетторду өз убагында берүү.
- Экологиялык маалыматтын жарыялануусун камсыз кылууга, социалдык-экологиялык көйгөйлөр жана инфекциялык коопсуздук, медициналык калдыктарды жок кылуу маселелери боюнча даттануу берүү механизмин иштеп чыгууга жана киргизүүгө катышуу.
- Айлана-чөйрөнү коргоо жана социалдык коопсуздук боюнча окуу материалдарын аныктоо жана даярдоо; долбоорлорго тартылган персонал үчүн окутуу календарын түзүү жана экологиялык жана социалдык коопсуздук чаралары боюнча Документтер боюнча окутуу.
- Отчеттордун негизинде социалдык жана экологиялык окуяларга/бактысыз кырсыктарга жооп берүү жана аларды документтештирүү;
- Подрядчыларга жана көзөмөл боюнча консультанттарга социалдык-экологиялык коопсуздук боюнча документтерди жүргүзүүдө жана жазууларды (жазуу түрүндөгү, фотографиялык) алып барууда жардам көрсөтүү жана колдоо.

Жергиликтүү подрядчылардан ПУОССту жана жергиликтүү мыйзамдарды сактоо талап кылынат. Бул жобо подрядчылар менен түзүлгөн макулдашууларда каралат. Подрядчылар экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу талаптарынын натыйжалуу аткарылышы үчүн бул тууралуу маалыматты өз кызматкерлеринин арасында жайылтууга тийиш.

Төмөндөгү таблицада экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу иш-чараларын ишке ашырууга байланыштуу роллор жана милдеттер келтирилген.

8-таблица. НПИС жана ДФ НПИС долбоорлорун Ишке Ашырууда башка министрликтердин/мамлекеттик органдардын, ОМСУнун жана подрядчылардын роллору

Деңгээл / жооптуу тарап	Роллор	Функциялар
Улуттук деңгээл		
ЖРЭТКМ	Министрликтин ролу - ирригациялык жана мелиоративдик инфраструктурадан тышкары, биоресурстарды, кен байлыктарын жана суу ресурстарын кошо алганда, айлана-чөйрөнү жана жаратылыш ресурстарын коргоо, экология жана климат, экологиялык, өнөр жай коопсуздугунун, тоо-кен иштеринин коопсуздугунун, кен байлыктарын коргоонун, көмүр менен отундун сапаты боюнча талаптардын сакталышына натыйжалуу контролдук жана көзөмөл жүргүзүүнү камсыз кылуу.	Долбоорду ишке ашыруу учурундагы негизги функциялар: • Долбоордук жана башка документтерге, тоо-кен тармагынын объекттерин консервациялоо жана жоюу долбоорлорун кошо алганда, өнөр жай, кен байлыктарын коргоо экспертизасына мамлекеттик экологиялык экспертиза жүргүзүү. • Ишкананын экологиялык паспортун жүргүзүүнүн, экологиялык долбоорлоонун жана айлана-чөйрөнү коргоо ченемдик-техникалык документтеринин тартибин белгилейт. • Мыйзамдарга ылайык, жаныбарлар дүйнөсүнүн объекттерин пайдалануунун айрым түрлөрүнө, жапайы жаныбарлардын айрым түрлөрүн пайдаланууга, жапайы жаныбарларды алып коюунун айрым куралдарын жана ыкмаларын колдонууга чектөөлөрдү жана тыюу салууларды белгилейт. Мамлекеттик көзөмөл жана контролдукту жүргүзөт: • айлана-чөйрөнү коргоого, экологиялык, өнөр жай коопсуздугуна (анын ичинде химиялык, биологиялык, радиациялык жана ядролук коопсуздукка); • министрликтин компетенциясынын чөйрөсүндөгү техникалык регламенттердин талаптарынын сакталышына.

Деңгээл / жооптуу тарап	Роллор	Функциялар
Оорулардын алдын алуу жана санэпиддин көзөмөл департаменти	Департамент санитардык-эпидемиологиялык бейпилдикти камсыз кылуу максатында инфекциялык, паразиттик жана артыкчылыктуу инфекциялык эмес оорулар менен күрөшүү боюнча алдын алуу жана эпидемияга каршы иш-чараларды уюштурууда жана жүзөгө ашырууда негизги ролго ээ. Ал ошондой эле коомдук саламаттыкты сактоо тармагындагы программалардын жана долбоорлордун натыйжалуулугун баалоого, калктын санитардык-эпидемиологиялык бейпилдигине көзөмөл жүргүзүүгө, ошондой эле товарлардын, продукциянын жана айлана-чөйрө объектеринин коопсуздугуна жооп берет.	Долбоорлордун алкагында бөлүм төмөнкү функцияларды аткарат: • Саламаттык сактоо тармагындагы техникалык регламенттердин жана башка ченемдик актылардын аткарылышын кошо алганда, объектерге контролдук жана көзөмөл жүргүзөт жана уюштурат. • Мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөлдүн алкагында лабораториялык экспертиза үчүн үлгүлөрдү алат. • Коммуналдык тейлөө объектерин, тамак-аш өнөр жайын, коомдук тамактануу, соода, суу менен камсыздоо, ошондой эле дарылоо-алдын алуу жана билим берүү мекемелерин кошо алганда, ар кандай объектерге мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөл жана контролдук жүргүзүүнү камсыз кылат. • Документтердин, имараттардын, жабдуулардын жана башка объектердин техникалык регламенттерге жана санитардык-эпидемиологиялык талаптарга ылайык келишине экспертиза жүргүзөт. • Жеке жана юридикалык жактардын суроо-талаптары боюнча товарларга, жүктөргө жана тышкы чөйрөнүн башка объектерине дозиметрдик жана радиометрдик изилдөөлөрдү жүргүзөт.
Архитектура, курулуш жана турак жай-коммуналдык чарба мамлекеттик агенттиги	Бул агенттиктин негизги ролу архитектуралык-шаар куруу ишмердигин өнүктүрүү, турак жай-коммуналдык чарбаны башкаруу, ичүүчү суу менен камсыздоо жана суу бурулуштарды камсыз кылуу аркылуу Кыргызстандын жарандары үчүн туруктуу жашоо чөйрөсүн түзүүдөн турат.	Негизги функцияларга төмөнкүлөр кирет: • Мамлекеттик контролдук: курулуш объектеринин белгиленген ченемдер менен стандарттарга ылайык келишин текшерүүнү кошо алганда, курулуш тармагындагы мыйзамдардын сакталышына мамлекеттик контролдук жүргүзүү.

Деңгээл / жооптуу тарап	Роллор	Функциялар
		• Уруксат берүү: мыйзамдарга жана коопсуздук талаптарына ылайык курулушка уруксат берүү. • Бузууларды аныктоо жана аларды оңдоону камсыз кылуу үчүн курулуш объекттерине мониторинг жана туруктуу текшерүүлөрдү жүргүзүү. • Курулуш иштеринин коопсуздугун жана сапатын камсыз кылуу үчүн курулуш процессинде аныкталган бузууларды жоюу боюнча чараларды көрүү. • Консультациялар жана маалыматтык колдоо: курулушка байланыштуу маселелер боюнча жарандарга жана уюмдарга консультация жана маалыматтык колдоо көрсөтүү. • Башка органдар менен кызматташуу: курулушка жана курулуш иштеринин коопсуздугун камсыз кылууга байланыштуу маселелер боюнча башка мамлекеттик органдар жана уюмдар менен өз ара аракеттенүү.
Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигине караштуу Жер ресурстары кызматы	Кызматтын негизги милдети жер ресурстарын жана аларга болгон укуктарды башкаруу, кыймылсыз мүлктү каттоо боюнча мамлекеттик саясатты жүзөгө ашыруудан, ошондой эле жерге жайгаштыруу, кадастр, топография, геодезия жана картография боюнча натыйжалуу кызматтарды көрсөтүүдөн турат.	Кызматтын негизги функцияларына төмөнкүлөр кирет: • Кыймылсыз мүлккө болгон укуктарды мамлекеттик каттоо. • Кыймылсыз мүлк объекттерин түзүүнү жана аларга укуктарды каттоону кошо алганда, кадастрдык жана жерге жайгаштыруу иштерин жүргүзүү. • Жер участкаторуна укукту тастыктоочу документтерди тариздөө жана берүү. • Юридикалык жана жеке жактар үчүн жер пайдалануунун чектерин аныктоо жана бекитүү. • Катталган кыймылсыз мүлк объекттери жөнүндө маалымат берүү.

Деңгээл / жооптуу тарап	Роллор	Функциялар
		• Ар кандай изилдөө иштерин жана топурак менен өсүмдүк үлгүлөрүн талдоону жүргүзүү. • Жер ресурстарын пайдаланууну чагылдыруу үчүн кадастрдык жана тематикалык карталарды түзүү.
Жергиликтүү деңгээл		
Айыл Өкмөтү (МСУнун аткаруу органы)	Жергиликтүү өз алдынча башкаруу - жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө багытталган, жергиликтүү жамааттын өз кызыкчылыгында жана өз жоопкерчилиги алдында алып барылган өз алдынча ишмердик.	Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын негизги функциялары: • Тиешелүү аймактын экономикалык өнүгүшүн камсыз кылуу, инвестицияларды жана гранттарды тартуу; • Муниципалдык менчикти башкаруу; калкты ичүүчү суу менен камсыздоо; • Канализация системасынын жана тазалоо курулмаларынын, муниципалдык жолдордун иштешин камсыз кылуу; • Жалпы пайдалануудагы жерлерди жарыктандырууну уюштуруу; көрүстөндөрдүн иштешин камсыз кылуу жана ырым-жырым кызматтарын көрсөтүү; • Коомдук пайдалануудагы жерлерди көрктөндүрүү жана жашылдандыруу; парктардын, спорт курулмаларынын жана эс алуу жерлеринин иштешин камсыз кылуу; • Түрмүш-тиричилик калдыктарын чогултууну, ташып чыгарууну жана жоготууну уюштуруу; • Муниципалдык жана коомдук транспорттун иштешин камсыз кылуу жана жөнгө салуу; • Жергиликтүү маанидеги тарыхый-маданий мурастарды коргоо жана пайдалануу тармагында контролдук жүргүзүү;

Деңгээл / жооптуу тарап	Роллор	Функциялар
		• Жер пайдалануу эрежелерин белгилөө жана шаар куруу менен архитектуранын ченемдеринин сакталышын камсыз кылуу; • Балдар жана жаштар менен иштөө боюнча иш-чараларды уюштуруу; өзгөчө кырдаалдардын алдын алуу жана кесепеттерин жоюуга көмөктөшүү; • Мыйзамдарда белгиленген тартипте үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо чараларын жүзөгө ашыруу; ветеринардык-санитардык жана карантиндик чараларга көмөктөшүү; • Долбоорлорду ишке ашырууда көмөктөшүү.
Айылдык Кеңеш (МСУнун өкүлчүлүктүү органы)	Жергиликтүү кеңештер - айыл аймактарында, шаарларда жергиликтүү жамааттар тарабынан шайланган жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдары.	Долбоорлордун алкагындагы негизги функциялар: • Жергиликтүү маанидеги маселелерди башкаруу тартибин белгилөө; • Жергиликтүү бюджетти жана анын аткарылышы жөнүндө отчетту бекитүү, бюджеттин аткарылышынын жүрүшү жана бюджеттен тышкаркы фонддордун пайдаланылышы тууралуу маалыматты угуу; • Аймактын социалдык-экономикалык өнүгүү жана калкты социалдык коргоо программаларын бекитүү, программанын аткарылышы боюнча отчетту угуу; • Муниципалдык менчикти пайдалануу жана тескөө тартибин белгилөө, аны пайдаланууга контролдук жүргүзүү; • Өз чечимдеринин аткарылышына контролдук; • Мыйзамдарга ылайык коммуналдык кызматтардын жана калдыктарды жок кылуунун тарифтерин бекитүү; • Спирттик ичимдиктерди жана тамеки буюмдарын сатууга чектөөлөрдү, ал тургай тыюу салганга чейин белгилөө;

Деңгээл / жооптуу тарап	Роллор	Функциялар
		• Ырым-жырым иш-чараларын өткөрүү эрежелерин бекитүү; ирригациялык тармактарды, үй-жай участкакторун кармоо тартибин белгилөө; • Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органынын башчысына ишенбестик билдирүү; • Долбоорлорду ишке ашырууда көмөктөшүү.
Жергиликтүү подрядчылар	Негизги ролу - объекттин курулуш-монтаж иштерин аткаруу.	Негизги функциялар: • Курулуш талаптарына ылайык курулуш-монтаж иштерин аткаруу. • ПУОССка ылайык социалдык-экологиялык коопсуздук чараларынын талаптарын аткаруу.

6.4. Болжолдонгон окутуулар жана мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү

9-таблица. НПИС жана ДФ НПИС алкагында окутуунун жана потенциалды жогорулатуунун болжолдонгон ыкмасы

Деңгээл	Жооптуу кызматкерлер	Алуучулар	Тема
Улуттук деңгээл	АРИСтин борбордук офиси (БО АРИС)	Долбоордун кызматкерлери (Долбоордун Координатору, Инженерлер жана АРИСтин бардык аймактык кызматкерлери)	- Социалдык-экологиялык баалоонун айрым аспектиери боюнча - Өзгөчө кырдаалдарга даярдыкты жана жооп берүүнү камсыз кылуу боюнча - Жергиликтүү калктын саламаттыгын коргоо жана коопсуздугун камсыз кылуу боюнча - Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу пландарын даярдоо - Кызыкдар жактар жана МРЖ менен өз ара аракеттенүү - Көчүрүп келтирүү саясатынын негиздери боюнча - Климаттын өзгөрүшүнө адаптация боюнча - ВБнын СЭСин карап чыгуу жана аларды долбоордук цикл ичинде ишке ашыруу - Жүрүм-турум Кодексин жана СЭН/СД алдын алуу чараларын кошо алганда, Эмгек Мамилелерин Жөнгө Салуу жол-жоболору
Жергиликтүү деңгээл	АРИСтин аймактык кызматкерлери	Долбоордун бенефициарлары жана башка кызыкдар тараптары үчүн тренинг	- Өзгөчө кырдаалдардын алдын алуу жана даярдыкты, ошондой эле аларга жооп берүү чараларын кошо алганда, эмгекти коргоо жана техникалык коопсуздук; - COVID-19 инфекциялык коопсуздугу, калктын саламаттыгы жана коопсуздугу, ГН жана СЭН/СГ жөнүндө маалымдандыруу; жана даттанууларды кароо механизми; - Калктын саламаттыгы жана коопсуздугу; - Долбоордун бенефициарлары менен өз ара аракеттенүүгө байланыштуу Жүрүм-турум Кодексинин талаптары; - ВБнын СЭСин карап чыгуу жана аларды долбоордук цикл ичинде ишке ашыруу; - Долбоорду даярдоо жана ишке ашыруу боюнча улуттук экологиялык талаптар; - ПУОСС, ПРТО, ПВЗС, МРЖди ишке ашыруу;

Деңгээл	Жооптуу кызматкерлер	Алуучулар	Тема
			- Экологиялык скрининг/ПУОССту, социалдык скринингди ишке ашыруу, конкреттүү участок үчүн ПУОСС боюнча отчеттуулукту даярдоо; - СЭН/СД боюнча окутуу жана кабардар болууну жогорулатуу/ГНга каршы иш-аракеттер планын киргизүү; - Уруксат берилген пестициддерди, гербициддерди ж.б. колдонуу.

6.5. Баалоо наркы

Төмөндөгү таблицада долбоордун жалпы бюджетине киргизилген, РДСЭУнун ишке ашырылышына болжолдуу чыгаша беренелери саналып өткөн:

10-таблица. НПИС жана ДФ НПИС алкагында РДСЭУну ишке ашыруунун болжолдуу бюджети

Иш-чара / чыгаша беренеси	Бир иш-чаранын наркы (USD)	Жалпы болжолдуу нарк (USD)
Долбоордун кызматкерлери үчүн тренингдер - Социалдык-экологиялык баалоонун айрым аспекти - Социалдык-экологиялык чаралар тармагындагы улуттук мыйзамдык база - Өзгөчө кырдаалдарга даярдыкты жана жооп берүүнү камсыз кылуу - Жергиликтүү калктын жана кызматкерлердин саламаттыгын коргоо жана коопсуздугун камсыз кылуу - Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу пландарын даярдоо - Көчүрүп келтирүү саясатынын негиздери - ВБнын СЭСин карап чыгуу жана аларды долбоордук цикл ичинде ишке ашыруу - СЭН/СД боюнча окутуу жана кабардар болууну жогорулатуу/ГНга каршы иш-аракеттер планын киргизүү	1000 (бир иш-чара)	7 областта 1000×7=7000 НПИС; 1000×7=7000 ДФ НПИС

Иш-чара / чыгаша беренеси	Бир иш-чаранын наркы (USD)	Жалпы болжолдуу нарк (USD)
• Жүрүм-турум Кодекси • (өткөрүү орду, жол киреси, суусундуктар ж.б.)		
Подрядчылар үчүн тренингдер • Социалдык-экологиялык чаралар тармагындагы улуттук мыйзамдык база • Өзгөчө кырдаалдарга даярдык жана жооп берүү • Жергиликтүү калктын жана кызматкерлердин саламаттыгын коргоо жана коопсуздугун камсыз кылуу • СЭН/СД боюнча окутуу жана кабардар болууну жогорулатуу/ГНга каршы иш-аракеттер планын киргизүү • Жүрүм-турум Кодекси • (өткөрүү орду, жол киреси, суусундуктар ж.б.)	1000 (бир иш-чара)	61 подряддык уюм: $61 \times 1000 = 61\,000$ (социалдык инфраструктура); $40 \times 1000 = 40\,000$ (экономикалык инфраструктура)
Жамааттар үчүн тренингдер • Социалдык-экологиялык баалоонун айрым аспекти • Социалдык-экологиялык чаралар тармагындагы улуттук мыйзамдык база • Жергиликтүү калктын саламаттыгын коргоо жана коопсуздугун камсыз кылуу • Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу пландарын даярдоо • Көчүрүп келтирүү саясатынын негиздери • Климаттын өзгөрүшүнө адаптация боюнча иш-чаралар • ВБнын СЭСин карап чыгуу жана аларды долбоордук цикл ичинде ишке ашыруу • СЭН/СД боюнча окутуу жана кабардар болууну жогорулатуу/ГНга каршы иш-аракеттер планын киргизүү • (өткөрүү орду, жол киреси, суусундуктар ж.б.)	1000 (бир иш-чара)	НПИС долбоорлору ишке ашырылуучу 40 АА жана ДФ НПИСтин 21 АА: $40 \times 1000 = 40\,000$ НПИС; $21 \times 1000 = 21\,000$ ДФ НПИС

Иш-чара / чыгаша беренеси	Бир иш-чаранын наркы (USD)	Жалпы болжолдуу нарк (USD)
Кабардар болууну жогорулатуу үчүн үлүштүрмө материалдарды басып чыгаруу / МРЖ, МОС материалдары	4000 (ишке ашыруу мезгили үчүн)	4000 (бүткүл ишке ашыруу мезгили үчүн)
Конкреттүү объект үчүн ПУОСС, ПДП ж.б. жана конкреттүү объект үчүн башка пландарды даярдоо	1100 (адистин эмгек акысы)	Долбоорлорду ишке ашыруунун 96 айлык мезгили: $48 \times 1100 = 52\,800$ НПИС; $48 \times 1100 = 52\,800$ ДФ НПИС
Подрядчылардын ПУОССту аткарышы боюнча объекттерди мониторингдөө (айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу боюнча кызматкерлер үчүн сапар бюджети, жашоо чыгашалары)	500 (бир иш-чара)	НПИС жана ДФ НПИСтин социалдык инфраструктурасынын 61 чакан долбоору: $61 \times 500 = 30\,500$; экономикалык инфраструктуранын 40 чакан долбоору: $40 \times 500 = 20\,000$
Мониторинг же көзөмөл боюнча тышкы консультант	800 (адистин эмгек акысы)	$40 \text{ объект} \times 800 \text{ эмгек акы} \times 12 \text{ ай} = 384\,000$ НПИС; ДФ НПИСтин 21 объектиси: $21 \times 800 \text{ эмгек акы} \times 12 = 201\,600$
БАРДЫГЫ БОЛУП		921 700

7. Кызыкдар тараптардын катышуусу, жарыялоо жана консультациялоо

НПИС жана НПИС КК долбоорлору үчүн ДБнын кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү боюнча 10-Экологиялык жана Социалдык Стандартынын негизинде өзүнчө Кызыкдар Тараптар менен Өз Ара Аракеттенүү Планы (ПВЗС) даярдалды. Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү планы менен төмөнкү шилтеме боюнча таанышууга болот _____:

Ушул РДСЭУга кошумча түрдө, НПИС КК үчүн даярдалган ПВЗС, ПРТО жана ПСЭО кызыкдар тараптардын таанышуусу үчүн АРИСтин сайтында черновой вариантта төмөнкү шилтеме боюнча жарыяланды _____. Жарыяланган РДСЭУга берилген негизги пикирлер ушул документте, 9-тиркемеде келтирилген.

АРИС долбоорлордун максаттары үчүн иштелип чыккан социалдык жана экологиялык принциптер (СЭП) боюнча документтерди жарыялоого жооптуу болот. Бул документтерге РДСЭУ, РДПП, ПСЭО, ПВЗС Алкактык документтери, ошондой эле айрым чакан долбоорлор үчүн иштелип чыккан ПУОССтор кирет. Долбоордун кызыкдар жактары, өзгөчө Долбоордун түздөн-түз таасирине дуушар болгон жергиликтүү жамааттар менен консультациялар ПУОССту иштеп чыгууда милдеттүү талап болуп саналат. Коомчулуктун пикирлери долбоор документтери акыркы жолу бекитилгенге чейин эске алынат. ПУОССтун долбоору орус жана кыргыз тилдеринде АРИСтин сайтында жана башка тиешелүү булактарда жарыяланып, долбоорлордун бардык кызыкдар тараптары менен талкууланат. Ар бир чакан долбоор/субгрант боюнча консультация процесси, олуттуу экологиялык жана социалдык таасирлери бар долбоордун курулуш участогунда тендер жарыялангандан жана иштер менен жабдуулардын мобилизациясы башталганга чейин жүргүзүлөт.

Коомдук консультациялар АРИСтин онлайн платформасын (Zoom, веб-сайт, жаңылыктар таратуу, веб-платформа ж.б.) колдонуу менен виртуалдуу түрдө өткөрүлөт, бул платформа эки тараптуу байланышты жана суроо-жооп сессияларын камсыз кылат. Пикирлерди да ошол эле платформада калтырууга болот.

Консультация процесси таасирленген жамааттарга жана кызыкдар тараптарга чакан долбоор боюнча маалымат берүүнү камтыйт. Маалымат түшүнүктүү тилде берилип, жамааттагы ар кандай топтогу адамдарга жеткиликтүү болот. Маалымат коомдук жайларда, ЖОБОнун имараттарында илинип коюлушу, жергиликтүү басма МааКнда жарыяланышы, радио аркылуу берилиши же коомдук жыйындарда билдирилиши мүмкүн.

Негизги Проект НПИС үчүн коомдук консультациялар 2024-жылдын 19дан 29-январына чейин өткөрүлдү. Онлайн-платформадагы документ менен 6012 бенефициар таанышты; аялдардын катышуусу 3587 (60%) түздү, 520 адам аноним катары катышууну тандады. Жалпысынан 3439 пикир калтырылып, 2232 лайк жана 22 дизлайк алынды. Ошондой эле 2024-жылдын 29-январында Zoom интернет-платформасын колдонуу менен гибридик үсүлдө онлайн форматта үгүүлөр өткөрүлүп, аларга РМАнын аким орун басарлары, мамлекеттик органдардын өкүлдөрү (Ден соолук сактоо министрлиги, Билим берүү министрлиги, Жаратылыш министрлиги, аймактык МЧС ж.б.), жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрү катышты. Жалпысынан 846 адам катышты, алардын 35% аялдар болду.

Кошумча каржылоо (НПИС КК) үчүн НПИС КК үчүн жаңырытылган Алкактык документтер боюнча коомдук консультациялар эки этапта өткөрүлдү:

1-этап. АРИСтин платформасында онлайн-талкуулоолор (2026-жылдын 10–16-сентябры)

АРИСтин расмий сайтында жаңырытылган Алкактык документтер жарыяланды. Ар бир 7 областтын ар бири үчүн талкуулоого катышуу үчүн өзүнчө шилтеме түзүлүп, алар АРИСтин областтык өкүлчүлүктөрүнүн жана жамааттарды колдоо технологиялары боюнча эксперттердин (ЭПТО) колдоосу менен жергиликтүү жамааттардын WhatsApp-топтору аркылуу таратылды. Катышуучулар документтер менен таанышып, пикир калтырып, суроо бере алышты.

Онлайн-талкуулардын жыйынтыгы боюнча келип түшкөн бардык пикирлер менен сунуштарды талдоону камтыган сандык жана сапаттык отчет даярдалды. Алынган тескери байланыштын негизинде документтерге тиешелүү өзгөртүүлөр киргизилди (болгон учурда). Отчет 9-тиркемеде берилген.

2-этап. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана райондук мамлекеттик администрациялардын өкүлдөрү менен жолугушуу (17-сентябрь, 2026-жыл)

2026-жылдын 17-сентябрында Google Meet платформасын колдонуу менен онлайн форматта, Кошумча каржылоонун алкагында камтылган 21 жаңы айыл аймагынын жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана район мамлекеттик администрацияларынын өкүлдөрү менен жолугушуу өткөрүлдү. Жолугушуунун жүрүшүндө Кошумча каржылоо, жаңырытылган Алкактык документтер тууралуу маалымат берилип, катышуучулар менен талкуу өткөрүлдү.

Жолугушуунун жыйынтыгы боюнча суроо-жооптор таблицасы менен протокол таризделип, ал 9.1-тиркемеде берилген.

Тиркемелердин тизмеси

Ушул тизме төмөнкү Тиркемелерди камтыйт:

1. Скрининг формасы
2. Экологиялык жана социалдык менеджмент планынын (ПУОСС) шаблону

3. Маданий баалуулукка ээ табылга табылган учурдагы иш-аракеттердин тартиби
4. Жер семирткичтерди жана пестициддерди башкаруу планы
5. Курулуш калдыктарын башкаруу планы
6. Курулуш-монтаж жана калыбына келтирүү иштерин жүргүзүүдө чек-лист форматындагы ПУОСС
7. Курулуш иштерине көзөмөл жүргүзүүдө экологиялык жана социалдык мониторинг боюнча контролдук суроолордун тизмеси
8. Кыргыз Республикасында милдеттүү түрдө ОВОС жүргүзүүгө тийиш болгон ишмердик түрлөрү
9. Кошумча каржылоо (ДФ НПИС) үчүн жаңыртылган Алкактык документтер боюнча коомдук угууларды өткөрүү жөнүндө отчет
 - 9.1. ОМСУнун жана район мамлекеттик администрацияларынын өкүлдөрү менен коомдук талкуулардын протоколу (2026-жылдын 17-сентябры)
 - 9.2. Катышуучулардын тизмеси

1-ТИРКЕМЕ. Экологиялык жана Социалдык Скрининг Формасы

ЭЖС скрининг жол-жобосу эки этаптан турат: (1) РДСЭУнун 5-Таблицасында келтирилген Жол берилбегендердин Тизмесин колдонуу менен алгачкы скрининг; жана (2) экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди башкаруу ыкмасын аныктоо максатында сунушталган ишмердик түрлөрүн скрининг кылуу. Ушул Скрининг формасы скрининг процессинин экинчи этабы болуп саналат жана чакан долбоор боюнча бардык ишмердик түрлөрү үчүн колдонулушу керек. Толтурулган формалар кол коюлуп, Долбоордун СЭП файлында сакталат. ДБ ишке ашырууну колдоо сапарларынын учурунда форма үлгүлөрү менен тааныша алат.

Бул форма өзгөчө кырдаалдардын келип чыгышына жооп берүү боюнча иш-аракеттер учурунда да колдонулат

(Чакан долбоордун/субгранттын долбоордук сунушунун документтерин даярдоо башталганга чейин толтурулат)

1-бөлүк.

Долбоордун аталышы:

Райондун/облустун аталышы:

АА аталышы:

Күнү:

А-бөлүк: СУНУШТАЛГАН ИШ-ЧАРАЛАРДЫН КЫСКАЧА СҮРӨТТӨЛҮШҮ

Сураныч, пландаштырылган ишмердигиңиз тууралуу маалымат бериңиз (түрү, ишмердиктин масштабы, жалпы аянты, зарыл болгон жер ресурстары).

Мүмкүн болгон социалдык таасирлер	Ооба	Жок	Чоо-жайын/санын көрсөтүңүз (мүмкүн болсо)
Социалдык таасирлер¹¹			
1. Жаңы курулуш иштери болобу?			
2. Учурдагы объекттерди модернизациялоо, калыбына келтирүү же оңдоо жүргүзүлөбү?			
3. Иштер үчүн жеке жерлерди бөлүп берүү талап кылынабы?			
4. Иштер үчүн кошумча мамлекеттик жерлерди бөлүп берүү талап кылынабы?			
5. Иштер үчүн кошумча муниципалдык жерлерди бөлүп берүү талап кылынабы?			

¹¹ Эгерде СЭС5 (жерди тартып алуу, жерди пайдаланууга чектөө же мажбурлап көчүрүү) алкагында таасирлер күтүлсө, Көчүрүү саясатынын алкактык документине тиркелген толук текшерүү баракчасы колдонулат.

Мүмкүн болгон социалдык таасирлер	Ооба	Жок	Чоо-жайын/санын көрсөтүңүз (мүмкүн болсо)
Социалдык таасирлер¹¹			
6. Кандайдыр бир убактылуу таасир мүмкүнбү?			
7. Курулуш, оңдоо иштеринен улам адамдардын/балдардын убактылуу же туруктуу көчүрүлүшү болобу?			
8. Бул кийлигишүү, мисалы, бактысыз кырсыктар, коңшу имараттарга, ирригацияга ж.б.у.с. зыян келтирүү сыяктуу байкаусуздан келип чыккан кесепеттердин себеби болбойбу?			
9. Жерди сатып алуу/тартуулоо натыйжасында турак жай жана/же турак жай жеринин жоготулушу болобу?			
10. Жерди сатып алуу/тартуулоо натыйжасында түшүмдүн, дарактардын жана негизги каражаттардын жоготулушу болобу?			
11. Жерди сатып алуу/тартуулоо натыйжасында бизнестин же ишканалардын жоготулушу болобу?			
12. Чакан долбоордун алкагында жерди сатып алуу/тартуулоо натыйжасында киреше булактарынын жана жашоо каражаттарынын жоготулушу болобу?			
13. Долбоордун кийлигишүүлөрүнүн натыйжасында терс таасирге дуушар болушу мүмкүн болгон кандайдыр бир аярлуу топтор барбы?			
14. Чарбалык ишмердиктин же курулуш/оңдоо иштеринин натыйжасында коомдук объектерге, турак үйлөргө жетүү чектелеби?			
Сураныч, социалдык тобокелдиктин алдын ала категориясын коюңуз (тиешелүүсүн астын сызыңыз)			«Төмөн» «Орточо» «Жогорку»
Экологиялык таасир			
15. Сураныч, инфраструктуранын сунушталган жайгашкан жерлерин сүрөттөңүз; айлана-чөйрөнүн абалы			(Картаны кошуңуз)
16. Долбоорлонуп жаткан участкаңыздын жанында (3 кмге чейин) корголуучу аймактар, токой жерлери, улуттук парктар, заказниктер же жапайы жаратылыш коруктары барбы?			Эгер ооба болсо, аталышын көрсөтүңүз

Мүмкүн болгон социалдык таасирлер	Ооба	Жок	Чоо-жайын/санын көрсөтүңүз (мүмкүн болсо)
Социалдык таасирлер¹¹			
17. Участокто/анын жанында (500 мге чейин) маданий же тарыхый жерлер, жаратылыш жана архитектура эстеликтери, этникалык баалуулуктар жайгашканбы?			Эгер ооба болсо, аталышын көрсөтүңүз
18. Жай миграциялык күштардын же башка миграцияланган жаныбарлардын маршрутунун боюнда жайгашканбы?			Эгер ооба болсо, көрсөтүңүз
19. Пландаштырылган участокто объектиге же иштердин участогуна таасир этиши мүмкүн болгон геологиялык кубулуштар, мисалы, жаракалар, көчкүлөр, селдер, таш кулоолор же туруксуз топурак структурасы тууралуу билесизби?			Эгер ооба болсо, көрсөтүңүз
20. Жайдан эң жакын дарыя, суу агымы же көл канчалык алыс жайгашкан (1 кмге чейин)?			Эгер ооба болсо, аталышын көрсөтүңүз
21. Пландаштырылган ишмердигиңизден суу басуу тобокелдиги жогорулайбы?			
22. Жайда топурак казуу, топурак үймөгүн жайгаштыруу же дарыядан, суу агымынан же көлдөн төшөнчүнү (мисалы, шагылды) алып салуу талап кылынабы?			
23. Долбоордук ишмердик жаратылыш ресурстарын, мисалы, гранитти, акиташты, көмүрдү, лигнитти, мунайды же газды казып алууга алып келеби?			
24. Долбоордук ишмердик байланыш, суу менен камсыздоо, канализация же табигый газ сыяктуу жер үстүндөгү же жер астындагы коммуналдык линиялардын иштешине тоскоол болобу?			
25. Долбоордук ишмердигиңиз үчүн ичүүчү суу булагы зарылбы?			
26. Участокто жер астындагы суулардын жайгашуу тереңдиги сизге белгилүүбү?			Эгер ооба болсо, көрсөтүңүз
27. Долбоордук ишмердигиңиз жер астындагы же жер үстүндөгү сууларды алуу менен байланыштуубу?			
28. Долбоордук ишмердик чарбалык же өнөр жай агын сууларын жер үстүндөгү, жер астындагы сууларга, тазалоо курулмаларына, ассенизациялык чуңкурларга агызуу менен байланыштуубу?			
29. Долбоордук ишмердигиңизде грейдер, экскаватор ж.б.у.с. курулуш техникасы колдонулабы?			

Мүмкүн болгон социалдык таасирлер	Ооба	Жок	Чоо-жайын/санын көрсөтүңүз (мүмкүн болсо)
Социалдык таасирлер¹¹			
30. Долбоордук ишмердик дренаждык системалардын иштешине тоскоолдук жаратабы?			
31. Долбоордук ишмердик, мисалы, курулуш, оңдоо, реконструкция, буздурдуу жаратылышка же жашоо чөйрөсүнө терс таасир этиши мүмкүн болгон ызычуунун же жарык булганышынын жогорулашына алып келеби?			
32. Иштер асбест камтыган материалдарды алып салууну же асбест, формальдегид (ДСП, фанера ж.б.) же башка уулуу материалдарды (сымап камтыган люминесценттик лампалар, трансформатордук май, пестициддер, коргошун негизиндеги уулуу боёктор ж.б.) камтышы мүмкүн болгон курулуш материалдарын колдонууну караштырабы?			
33. Долбоордук ишмердигиңиздин жүрүшүндө медициналык калдыктар пайда болобу/аларды иштетүү жана жок кылуу зарылбы?			
34. Долбоордук ишмердик курулуш калдыктары, кургак же нымдуу аккумулятор батареялары, люминесценттик түтүктөр, аэрозоль баллончиктери, боёк, эриткичтер ж.б.у.с. башка катуу же коркунучтуу калдыктарды пайда кылабы?			
35. Долбоордук ишмердик уулуу эмес, коркунучсуз катуу калдыктарды пайда кылабы (кийинчерээк көмүү үчүн жер ресурстарын талап кылган)?			
36. Долбоордук ишмердик электрондук калдыктарды пайда кылабы?			
37. Долбоордук ишмердик уулуу же коркунучтуу материалдар менен булганган топуракка тийиштүү болобу?			
38. Долбоордук ишмердик атмосферага, мисалы, күйүк, күкүрт диоксиди, азот оксиддери, учуучу органикалык бирикмелер, метан сыяктуу булгоочу заттардын чыгарылышынын көбөйүшүнө алып келеби?			
39. Ишмердик озон бузуучу заттарды, мисалы, фреонду же башка муздатуучу заттарды камтыган системаларды эксплуатациялоону, техникалык тейлөөнү же эксплуатациядан чыгарууну караштырабы?			

Мүмкүн болгон социалдык таасирлер	Ооба	Жок	Чоо-жайын/санын көрсөтүңүз (мүмкүн болсо)
Социалдык таасирлер¹¹			
40. Ишмердигиңиздин жүрүшүндө жыттын жана/же ызы-чуунун деңгээли жогорулайбы?			
41. Долбоордук ишмердигиңиз суюк отунду же коркунучтуу материалдарды (шифер) сактоону талап кылабы?			
42. Долбоордук ишмердигиңиз жер семирткичтерди, пестициддерди же башка химиялык заттарды колдонуу менен байланыштуубу?			
43. Долбоордук ишмердик пестициддердин, жер семирткичтердин же уулуу химиялык заттардын жер үстүндөгү же жер астындагы сууларга түшүшүнө алып келеби?			
44. Долбоордук ишмердигиңиз мал чарбачылыгы менен байланыштуубу жана мал чарбачылыгынын калдыктарын, мисалы, көңдү же канды жер үстүндөгү сууларга, топуракка чыгарууга алып келеби?			
45. Долбоордук ишмердигиңиз дарактарды, бадалдарды алып салууну же кыюуну камтыйбы?			
46. Долбоордук ишмердик радиоактивдүү материалдарды колдонууну болжолдойбу?			
47. Долбоордук ишмердик катуу отунда, мазутта, иштетилген майда жылытууну колдонобу?			
48. Долбоордук ишмердик электр менен камсыздоону, суу түтүктөрүн, түтүк тарамдарын, кире беруу жолдорун куруу/калыбына келтирүүнү талап кылабы?			
Сураныч, долбоордук ишмердигиңиздин алдын ала тобокелдик категориясын коюңуз (тиешелүүсүн астын сызыңыз)			«жогорку» «олуттуу» «орточо» «төмөн»

10. Эгерде экологиялык баалоо талап кылынса, кандай өзгөчө маселелер чечилиши керек?

11. Экологиялык баалоону жүргүзүүнүн мөөнөттөрү жана болжолдуу наркы?

12. Участоктун сүрөттөрүн тиркеңиз (баракчалардын саны)

Аты-жөнү, кол тамгалар жана даталар

АА башчысы
АРИСтин ЭПРО:

Аты-жөнү
Аты-жөнү

Кол тамга
Кол тамга

2-бөлүк. ТЕКШЕРҮҮНҮН НАТЫЙЖАЛАРЫ (АРИСтин коопсуздук чаралары боюнча адиси тарабынан толтурулат)

☐ 1. **Шартсыз алып салуу:** Ишмердик жаратылыш же физикалык чөйрөгө таасир этпейт го. Кошумча экологиялык экспертиза талап кылынбайт.

☐ 2. **Терс таасир мүмкүн:**

Ишмердик айлана-чөйрөгө, саламаттыкка же коопсуздукка олуттуу терс таасир этпейт, бирок тиешелүү чаралар менен жоюлушу же тийиштүү түрдө минимумга чейин азайтылышы мүмкүн болгон анча чоң эмес таасирге ээ болушу мүмкүн. ПУОСС курулуш иштерине тендердик жол-жоболор башталганга чейин ЭПРОнун колдоосу менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы тарабынан иштелип чыгышы, СЭП боюнча адис тарабынан бекитилиши жана ВБ менен макулдашылышы керек.

☐ 3. **Ишмердикти жокко чыгаруу:**

Ишмердик олуттуу жана жумшартылгыс терс экологиялык кесепеттерди алып келет. Толук экологиялык баалоо талап кылынат, бул таасирлерди жоюу үчүн жетиштүү жумшартуу чаралары иштелип чыга албайт жана альтернативалар мүмкүн эмес. Долбоор каржылоо үчүн сунушталбайт.

Долбоордун алкактарына ылайык текшерүүнүн натыйжалары боюнча тобокелдик категориясы (тиешелүүсүн астын сызыңыз)	«жогорку»	«олуттуу»	«орточо»	«төмөн»
ТИЙИШТҮҮ ТЕКШЕРҮҮ				
Объектке кошумча баруунун зарылдыгы (тиешелүүсүн астын сызыңыз)	«Ооба» «Жок»			
Жүргүзүлгөн баа менен макулдук (тиешелүүсүн астын сызыңыз)	«Ооба» «Жок»			
Экологиялык жана социалдык таасир боюнча коомдук консультациялардын зарылдыгы	«Ооба» «Жок»			
«Жогорку» категория				
	Долбоор тарабынан каржыланбайт			
«Олуттуу» категория				
	ПУОС, ОВОС иштелип чыгат. Эгерде ыйгарым укуктуу орган ОВОСту талап кылса. Долбоордук тобокелдиктердин жалпы деңгээли тиешелүү түрдө оңдолушу керек.			

«Орточо» категория		
	Жөнөкөйлөтүлгөн ПУОС же ПУОС текшерүү тизмеси	
«Төмөн» категория		
	ПУОСС чеклисти	
Экологическая баалоо боюнча акыркы чечим		
Зарыл болгон учурда кошумча түшүндүрмөлөр		

Макулдашылды:

Долбоордун айлана-чөйрө коргоо боюнча адис

Аты-жөнү _____/кол тамга/_____күнү: «__» 20__-ж.

Социалдык өнүктүрүү боюнча адис

Аты-жөнү _____/кол тамга/_____күнү: «__» 20__-ж.

2-ТИРКЕМЕ. Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу планынын (ПУОСС) шаблону

Экологиялык жана социалдык тобокелдиктер жана таасирлер чакан долбоорду ишке ашыруу жайы жана ишмердиктин масштабы менен тыгыз байланыштуу. Ушул ПУОСС ар бир конкреттүү чакан долбоорду ишке ашыруу жайына жана иш-чаралардын түрлөрүнө ылайыкташтырылышы керек.

1. Чакан долбоор жөнүндө маалымат

Чакан долбоордун аталышы:		
Сметалык наркы:		
Башталуу/аяктоо күнү:		

2. ПУОСтун болжолдуу мазмуну

- Чакан долбоор боюнча иш-чаралардын кыскача сүрөттөлүшү;
- Райондун кыскача жаратылыш-климаттык мүнөздөмөсү;
- АА же айыл боюнча социалдык-экономикалык маалымат;
- Пландаштырылган участкактун айлана-чөйрөсүнүн сүрөттөлүшү;
- Курулуштун этаптары жана негизги техникалык чечимдер;
- ПУОССтун көлөмү жана максаттары;
- Иш-чаралар планы;

3. ПУОСС матрицасы: Тобокелдик жана таасир, Жумшартуу, Мониторинг

Предполагаемые риски и воздействия в области экологии и безопасности	Меры по снижению и управлению рисками	Смягчение воздействия		Мониторинг воздействий/мер по смягчению		
		Место/время/частота	Ответственность	Отслеживаемые Параметры	Методология, включая Место и частота	Ответственность

4. Өзгөчө кырдаалдардагы иш-аракеттер планы

- Кокустук кырдаалдар же экологиялык инциденттер учуруна арналган чаралар жана жол-жоболор
- Жооп берүү жана калыбына келтирүү пландары

5. Ишке ашыруу графиги жана чыгашалар сметасы

- Айлана-чөйрөнү коргоо жана ОТиТБ боюнча иштердин көлөмүнүн ведомосту

6. Тиркемелер

- Карта схемалары, пландар, ПСДнын үзүндүлөрү, сүрөттөр, корутундулар ж.б.

IV. Кароо жана Бекитүү

Даярдаган (кол тамга) Кызматы:Күнү.....	
Каралды (кол тамга) Кызматы:Күнү.....	Бекитилди (кол тамга) Кызматы:Күнү.....

3-ТИРКЕМЕ. Маданий баалуулугу бар буюм табылганда аткарылуучу иш-аракеттердин тартиби

Маданий мурас жергиликтүү, аймактык, улуттук же эл аралык деңгээлде таанылышы жана бааланышы мүмкүн болгон материалдык жана материалдык эмес мураска бөлүнөт. Материалдык маданий мурага археологиялык, палеонтологиялык, тарыхый, архитектуралык, диний, эстетикалык же башка маданий мааниге ээ болгон кыймылдуу жана кыймылсыз объекттер, участоктор, курулмалар, курулмалар тобу, жаратылыш объекттери жана ландшафттар кирет. Материалдык маданий мурас шаарда же айыл жеринде, жер үстүндө же жер астында, же суу астында жайгашышы мүмкүн. Материалдык эмес маданий мурас - бул жамааттар жана топтор муундан-муунга өткөрүлгөн жана алар тарабынан айлана-чөйрөгө, жаратылыш менен өз ара аракеттенүүгө жана өз тарыхына жооп катары туруктуу түрдө кайра түзүлгөн өз маданий мурасынын бөлүгү катары таанылган иш-аракеттер, түшүнүктөр, өзүн-өзү туюндурчу формалары, билимдер, көндүмдөр, ошондой эле аларга байланыштуу инструменттер, буюмдар, артефакттар жана маданий мейкиндиктер.

Курулуш жүрүшүндө маданий баалуулукка ээ объекттер, ресурстар же артефакттар табылган учурда, стандарттык тендердик документацияга киргизилиши керек болгон, төмөнкү иш-аракет, уурдоодон коргоо жана табылган артефакттарды пайдалануу жол-жоболорун сактоо зарыл. Бул жол-жоболор Кыргыз Республикасынын 1999-жылдын 26-июлундагы №91 «Тарых-маданий мурасты коргоо жана пайдалануу жөнүндө» Мыйзамын кошо алганда, улуттук мыйзамдарга ылайык кокустук табылгаларды издөөгө байланыштуу талаптарды эске алат.

- Кокустук табылга аймагында курулуш иштерин убактылуу токтотуу.
- Алынып коюла турган буюмдардын бузулушун же жоголушун болтурбоо үчүн участоку коргоону камсыз кылуу. Эгерде байыркы алынып коюла турган буюмдар же назик калдыктар жөнүндө сөз болсо, жооптуу жергиликтүү бийлик иштин чоо-жайын алгыча коргоону уюштуруу зарыл. Мындай органдорго тарых-маданий мурасты коргоо жана пайдалануу боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган (Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлигинин аймактык органы) кирет.
- Бул тууралуу тиешелүү техникалык көзөмөлгө жана ОМСУнун тиешелүү адисине, ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын аймактык адисине дароо билдириңиз. АРИСтин техникалык көзөмөлү Долбоордун коопсуздук чаралары боюнча адисине маалымдайт.
- Ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын тиешелүү адистери дароо зарыл иш-аракеттерди аткарышат жана табылганын баалуулугу тастыкталган учурда, маалымат алган учурдан тартып дароо Кыргыз Республикасынын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлигине (мындан ары - Маданият министрлиги) билдиришет.
- КРнин Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлиги кокустук табылгалардын маанилүүлүгүн же маанисин баалоого жооп берет жана тиешелүү кийинки жол-жоболор боюнча сунуштарды берет.
- Эгерде маданият министрлигинин адистери кокустук табылга маданий мурага таандык эмес деп аныктаса, курулуш процесси кайра жандандырылышы мүмкүн.
- Эгерде Маданият министрлигинин адиси кокустук табылганы обочолонгон кокустук табылга деп аныктаса, Маданият министрлигинин адиси кокустук табылга тууралуу билдирген уюм тарабынан берилген тиешелүү иштетүү чыгашалары менен кокустук табылганы иштетүү боюнча техникалык колдоо/кеңештерди берет.

4-ТИРКЕМЕ. Асбест камтыган материалдарды башкаруу планы

Асбест камтыган материалдар менен иштөө жол-жоболору

Колдонулушу

Асбест камтыган материалдарды башкаруу планы (ПУАСМ) бардык курулуш аянтчаларына же реконструкция объекттерине жана алар менен байланышкан бардык аймактарга колдонулат. Долбоордун алкагында жалданган подрядчылар өздөрүнүн курулуш аянтчалары жана алар менен байланышкан участоктор үчүн юридикалык жоопкерчилик тартышат жана бул участоктордун чегинде Долбоордун ПУАСМ жоболорун сактоого тийиш. Атап айтканда, бул жол-жоболор бул аймактардан асбест камтыган материалдарды (АКМ) коопсуз пайдалануу, алып салуу жана жок кылуу үчүн колдонулушу керек.

Кечиктирилгис иш-аракеттер

Долбоордун аймагында АКМ табылган учурда подрядчик төмөнкүлөрдү аткарууга милдеттүү:

- АКМдан 5 м радиуста бардык иштерди токтотуңуз жана бул зонадан бардык персоналды эвакуациялаңыз;
- Ишенимдүү тосмолордун, эскертүү лентасынын жана асбесттин бар экендиги тууралуу оңой көрүнгөн эскертүү белгилердин жардамы менен 5 м радиусту чектеңиз;
- Эгерде объект калктуу конушта жайгашса, адамдарды кийирбөө боюнча көрсөтмөлөр менен объекттин четине күзөтчүнү жайгаштырыңыз;
- ОРПнин кепилдиктер боюнча адисине билдириңиз жана объекти дароо текшерүүнү уюштуруңуз.

Жабдуулар

Асбестти курулуш аянтчасынан алып салуу үчүн подрядчылар төмөнкү жабдууларды берүүгө тийиш:

- Эскертүү лентасы, бекем тосмо мамылары жана эскертүү тактайчалары;
- Күрөктөр;
- Суу берүү жана бак-багбандык чачыратуу насадкасы менен жабдылган шланг;
- Суу жана чүпүрөктөр менен чака;
- Байлаганга боло турган түнүк, бекем полиэтилен баштыктар;
- Асбест камтыган калдыктар үчүн контейнерлер (бош, таза, герметикалык металл бөчкөлөр, асбест камтыйт деп так белгиленген).

Жеке коргонуу каражаттары (ЖКК)

АКМ менен иштөөгө тартылган бардык персонал подрядчик тарабынан берилген төмөнкү жабдууларды кийиши керек:

- Капюшону бар бир жолку атайын кийим;
- Байламталары жок өтүктөр;
- Жаңы, бекем резина кол каптар;
- Адатта, эгерде кичине аянтта АКМдин бир нече бөлүкчөсү гана бар болсо жана АКМ нымдуу болсо, респиратор талап кылынбайт;
- АКМ бар аянтчада тамеки чегүүгө, тамактанууга жана суусундук ичүүгө тыюу салынат.

1-дезактивация жол-жобосу: АКМдин кичине бөлүкчөлөрүн алып салуу

- Бардык көрүнгөн АКМдин жайгашкан жерин аныктаңыз жана жеңил, бирок кылдаттык менен суу чачыратыңыз;
- АКМ нымдуу болгондон кийин, бардык көрүнгөн АКМди күрөк менен көтөрүп, түнүк пластик баштыкка салыңыз;
- Эгерде АКМ таштандысы жарым-жартылай топурактын ичинде көмүлгөн болсо, аны топурактан күрөк менен алып чыгып, пластик баштыкка салыңыз;

- Ар бир пластик баштыкка мазмуну асбест камтыйт, адамдын саламаттыгы үчүн коркунуч жаратат жана пайдаланууга жарабайт экендигин так көрсөткөн чоң этикетканы жабыштырыңыз;
- Пластик баштыктарды бекем байлап, аларды белгиленген асбест калдыктары үчүн контейнерлерге (таза металл барабандар) салыңыз жана ар бир барабанды бекем жабыңыз;
- АКМ таштандысын камтыган топуракты кайра көмүү үчүн колдонууга болбойт, анын ордуна аны кол менен асбест камтыган калдыктар үчүн контейнерлерге салуу керек;
- Иш аяктагандан кийин бардык күрөктөрдү жана башка бардык жабдууларды нымдуу чүпүрөк менен тазалап, аларды асбест калдыктары үчүн контейнерлерге жок кылуу үчүн пластик баштыктарга салыңыз.

2-дезактивация жол-жобосу: АКМ менен булганган толтурманы алып салуу

- Эгерде АКМ таштандысын камтыган топурак байкабай кайра көмүү үчүн колдонулган болсо, аны жеңил суу менен чачыратып, кол менен 300 мм тереңдикке чейин казып, түздөн-түз асбест калдыктары үчүн контейнерлерге салуу керек (б.а. траншеянын жанында убактылуу сактабоо керек);
- Күрөк учурунда табылган каалаган АКМ түнүк пластик баштыкка салынышы керек;
- Траншея кайрадан 300 ммге чейин казылгандан кийин, АКМдин көрүнгөн изи болбосо, траншея сырттан алып келинген таза үстүнкү катмар топурак менен экскаватор аркылуу толтурулушу мүмкүн.

Жок кылуу

АКМ жергиликтүү коркунучтуу калдыктар полигонунда, эгер ал бар болсо, же полигон операторунун коопсуз сактоо тууралуу алдын ала макулдугу менен шаардык таштандыканада коопсуз жок кылынышы керек.

Подрядчик полигон операторунун асбест калдыктары үчүн герметикалык контейнерлерди мүмкүн болушунча тезирээк чогултуп, аларды бузулбаган түрдө көмүү үчүн полигондо сакташын камсыз кылышы керек.

Курулуш аяктагандан кийин подрядчылар полигон оператору үчүн бардык АКМ контейнерлерин ылайыктуу өлчөмдөгү, кеминде 250 мм тереңдиктеги чопо катмары менен капталган өзүнчө чуңкурка көмүүнү уюштурушу керек.

а) Жеке дезинфекция

Ар бир күндүн аягында АКМ менен иштөөгө тартылган бардык персонал төмөнкү дезактивация жол-жобосун аткарышы керек:

- Дезактивация аяктагандан кийин өтүктөрдү нымдуу чүпүрөк менен кылдаттык менен тазалаңыз;
- Бир жолку атайын кийимди жана пластик кол каптарды тескери жагына чыгарып чечип, аларды өтүктөрдү тазалоочу чүпүрөктөр менен пластик баштыкка салыңыз;
- Эгерде бир жолку респиратор колдонулган болсо, аны пластик баштыкка салып, баштыкты жабыңыз жана асбест камтыган калдыктар үчүн контейнерге салыңыз;
- Аянтчадан чыгаардан мурун бардык персонал жакшылап жуунушу керек, андан кийин жогоруда сүрөттөлгөндөй пластик баштыктарга салынуучу нымдуу чүпүрөк менен жайды сүртүп чыгуу керек.

Уруксат берүү жана объекттен чыгуу

Дезактивация иш-чаралары объекттин инспекторлорунун (инженердик-техникалык же экологиялык) көзөмөлү астында жүргүзүлүшү керек.

Дезактивация жана көмүү ийгиликтүү аяктагандан кийин, Подрядчик аймакты визуалдык түрдө текшерип, эгерде аянтча канааттандырылгыч тазаланган болсо, операцияны аяктоого тийиш.

Подрядчик аткарылган операциянын жана анын аяктагандан кийинки участогунун сүрөттөрү менен иштердин аяктагандыгы жөнүндө билдирменин көчүрмөсүн ОРПго жөнөтүшү керек.

Окутуу

ОРПнин эколог-адиси подряддык уюмдардын персоналын, ошондой эле ОРПту ПУАСМды ишке ашыруу маселелери боюнча окутуу үчүн адистештирилген компанияларды жалдай алат. Окутуу төмөнкү темаларды камтыган АКМге арналган сабактарды камтыйт:

- АКМ менен байланышуу менен байланышкан тобокелдиктер;
- Долбоордун курулуш аянтчаларында АКМ менен өз ара аракеттенүү үчүн жоопкерчилик;
- ПУАСМ долбоору жана аймакты тазалоо боюнча Протокол;
- Подряддык уюмдардын персоналынын кабардар болушун жогорулатуу.

Чыгашалар

Подрядчылар ПУАСМды ишке ашырууда тарткан чыгашалар долбоордун бюджетине киргизилет.

4.1-ТИРКЕМЕ. Жер семирткичтерди жана пестициддерди башкаруу планы

АРИС, эгерде колдонулса, ушул Тиркеменин көрсөтмөлөрүн сактайт жана дыйкандарды жер семирткичтерди туура пайдаланууга, зыянкечтер жана оорулар менен күрөшүүгө ушул Тиркемеге ылайык окутууну камсыз кылат. Агенттик биопестициддерди колдонууну сунуштап, мүмкүн болушунча химиялык пестициддерди колдонууну минимумга чейин азайтууга умтулат.

План төмөнкү үч аспектини камтыйт: (i) пестициддерге каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик ченемдик актыларды колдонуу, (ii) пестициддердин негизги таасир түрлөрү жана аларды азайтуу чаралары, ошондой эле (iii) химиялык заттарды коопсуз пайдалануу боюнча окутуу.

Пестициддерге тиешелүү мамлекеттик ченемдик актылар. Кыргыз Республикасынын 1999-жылдын 25-январындагы №12 «Өсүмдүктөрдү химиялаштыруу жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы калктын, жаныбарлардын, айлана-чөйрөнүн саламаттыгынын коопсуздугун, топурак, өсүмдүк жана мал азыктарынын булганышынын кесепеттерин камсыз кылуу максатында өсүмдүктөрдү химиялаштыруунун жана коргоонун жалпы укуктук, экологиялык, социалдык жана уюштуруучулук негиздерин белгилейт. Мыйзамдар пестициддер жана агрохимикаттар менен иштөө тармагындагы мамлекеттик башкарууну жүзөгө ашырууда, ошондой эле пестициддер менен агрохимикаттарды иштеп чыгууда, өндүрүүдө, сатууда, сактоодо, ташууда, колдонууда, зыянсыздандырууда, жок кылууда, көмүүдө, жарнамалоодо, Кыргыз Республикасына алып келүүдө жана алып чыгууда келип чыгуучу мамилелерди жөнгө салууну белгилейт.

- Мамлекеттик каттоодон өтпөгөн пестициддерди жана агрохимикаттарды жарнамалоого тыюу салынат.
- Мамлекеттик каттоодон өтпөгөн пестициддерди жана агрохимикаттарды өндүрүүгө тыюу салынат.

Пестициддердин негизги таасирлери жана аларды азайтуу чаралары. Пестициддер айыл чарба өсүмдүктөрүн өстүрүүдө дыйкандарга пайда алып келет, бирок ошол эле учурда айлана-чөйрөгө бир катар терс таасирлерин тийгизет. Пестициддер талаалардан агып кеткенде, сактоо идиштеринен агып чыкканда жана тийиштүү түрдө жок кылынбаганда, абаны, жер астындагы, жер үстүндөгү сууларды жана топуракты оңой эле булгашы мүмкүн.

Мындан тышкары, пестициддер зыянкечтер үчүн да, адам үчүн да коркунучтуу, эгерде ташуу, сактоо, иштетүү жана жок кылуу учурунда тийиштүү сак болуу чаралары көрүлбөсө, алар адамдар жана максаттуу эмес жаныбар түрлөрү үчүн уулуу болуп калат. Көпчүлүк пестициддер тери менен узакка байланышта болгондо, ошондой эле атайылап же байкабай жутуп алганда терс кесепеттерди жаратат. Пестициддерди чачыратуу учурунда аба менен дем алса болот. Кошумча тобокелдик ичүүчү суунун, тамак-аштын же топурактын булганышы болуп саналат.

Пестициддердин адамга жана айлана-чөйрөгө терс таасирин болтурбоо үчүн, ар бир этапта ар кандай көз караштан төмөнкү таасирди азайтуу чаралары сунушталат.

Пестициддер менен иштөөдө таасирди азайтуу чаралары

Этап	Жумшартуу чаралары ¹²
Пестициддерди колдонуудан мурун	Маданий контролдук, механикалык контролдук, физикалык контролдук, биологиялык контролдук жана химиялык контролдук сыяктуу күрөшүү

¹² Дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюмунун пестициддерди коопсуз колдонуу боюнча нускамалары..

Этап	Жумшартуу чаралары ¹²
	стратегияларын колдонуу менен интеграцияланган башкарууну колдонуу аркылуу пестициддерге муктаждыкты минимумга чейин азайтуу. Конкреттүү өсүмдүк үчүн туура башкаруу ыкмасы боюнча [тиешелүү улуттук агенттиктерден] сунуштарды алуу.
Жалпы сак болуу чаралары	Мамлекеттик тилде маркировкаланган пестициддерди гана тандаңыз жана маркировкасы жок же чет тилинде маркировкаланган пестициддерди колдонбоңуз. Этикеткада сүрөттөлгөн конкреттүү зыянкечтер жана өсүмдүктөр үчүн ылайыктуу пестицидди тандаңыз. Эки же андан көп пестицидди бир эле учурда аралаштырбаңыз. 1. Этикеткада көрсөтүлгөн колдонуу боюнча көрсөтмөлөрдү жана түшүмдү жыюуга чейинки интервалды (PHI) сактоону сактаңыз. 2. Адамдардын, жаныбарлардын жана айлана-чөйрөнүн саламаттыгы үчүн коопсуздукту камсыз кылуу үчүн пестициддерди колдонуунун тиешелүү жана туура ыкмаларын колдонуңуз.
Этикеткаларды окуу	Продуктудагы пестициддин каттоо номерин текшериңиз. Даярдалган күнүн жана жарактуулук мөөнөтүнүн бүтүү күнүн текшериңиз. Продуктудагы активдүү зат жана пестициддер тобу тууралуу маалыматты окуп чыгыңыз. Максаттуу зыянкечтер, препараттын дозасы менен таанышыңыз. Түшүм жыюуга чейинки интервал (PHI) менен таанышыңыз. Препаратты сактоо жана жок кылуу тартиби менен таанышыңыз. Биринчи жардам көрсөтүү жол-жобосу менен таанышыңыз. Этикеткада көрсөтүлгөн көрсөтмөлөрдү жана сак болуу чараларын так аткарыңыз.
Сактоо жана ташуу	Пестициддерди кулпуланчу жана бөгдө адамдар же балдар жете албай турган белгилүү бир жерде сактаңыз. Пестициддерди тамак же суусундук деп кабыл алынышы мүмкүн болгон жерлерде эч качан сактабаңыз. Аларды кургак жерде, оттон жана түз күн нурунан алыс сактаңыз. Суу булактарынан алыс сактаңыз. Жакшы жабылган жана маркировкаланган ыдышта ташыңыз. Аларды тамак-аш азыктарын ташуу үчүн да колдонулган унаада ташыбаңыз.
Иштетүү/колдонуу	Экологиялык коопсуздук аспектисинен: Колдонуу ченемдери өндүрүүчүнүн сунуштарынан ашпашы керек. Нымдуу жана шамалдуу аба ырайында пестициддерди колдонуудан алыс болуңуз. Пестициддерди түздөн-түз суу агымдарына, тумандарга, көлдөргө жана башка жер үстүндөгү суу объектерине колдонууга жол берилбейт. Суу объектеринин, турак райондордун, мал чарба жайларынын жана азык сактоочу жерлердин тегерегинде буферлик зонаны (пестициддер колдонулбай турган зона) сактаңыз. Колдонуучунун Саламаттыгы жана Коопсуздугу аспектисинен:

Этап	Жумшартуу чаралары ¹²
	Пестициддерди өлчөө, аралаштыруу жана ташуу үчүн ылайыктуу жабдууну колдонуңуз. Суюктуктарды аралаштырбаңыз жана пестициддерди жылаңач кол менен албаңыз. Пестициддерди агым багытына жана күчтүү шамалда чачыратпаңыз. Пестициддерди күндүздүк жогорку температурада (түшкө маал) чачыратпаңыз. Бөгөттөлгөн форсункага үйлөбөңүз же соро тартпаңыз. Пестициддер менен иштөөнү кош бойлуу аялдарга, эмчектеги балалуу энелерге жана 18 жашка чейинки балдарга тапшырбаңыз. Пестициддерди аралаштырууда жана колдонууда ар дайым коргоочу кол каптарды, бут кийимди, узун жеңдүү көйнөктү жана шымды кийиңиз. Байкабай дем алуудан сактануу үчүн респираторлорду (мурун маскаларын) колдонуу зарыл. Пестицид денеге тийип калган учурда аны жууп салып, медициналык жардамга кайрылуу керек.
Жок кылуу	Экологиялык коопсуздук аспектисинен: Пестициддин калдыктарын ассенизациялык чуңкурга агызуу менен жок кылыңыз. Пестицидди ичүү же жуунуу үчүн колдонулган сууга, балык тумандарына, суу агымдарына же дарыяларга түшүшү мүмкүн болгон жерлерге ыргытпаңыз. Бош идиштерди дарыяларга, суу агымдарына, тумандарга жана суу объекттерине ыргытпаңыз. Бош идиштерди өрттөбөңүз. Пестицид идиштерин үч жолу чайкоо жана кийинки колдонуу үчүн пайдалануу аркылуу зыянсыздандырыңыз, б.а. бош идишти суу менен үч жолу жарым-жартылай толтуруп, аны кийинки колдонуу үчүн чакага же чачыратуучуга куюп салыңыз. Бардык бош таңгактар жана контейнерлер коопсуз жок кылуу үчүн ыйгарым укуктуу уюмга/жакка кайтарылып берилиши керек. Эгерде коопсуз жок кылуу мүмкүн болбосо, бош таңгак жана контейнерлерди мүмкүн болушунча жер деңгээлинен кеминде 50 см (20 дюйм) тереңдикке көмүү керек. Чуңкур/көмүү жайы суу агымдарынан, кудуктардан жана турак үйлөрдөн кеминде 100 м (~300 фут) алыстыкта жайгашышы керек. Пестицид идиштерин эч кандай максатта кайра колдонбоңуз.
Жеке гигиена	Пестициддер менен иштөө учурунда эч качан тамактанбаңыз, суусундук ичпеңиз жана тамеки чекпеңиз. Пестициддерди чачыратуудан дароо кийин кийимиңизди алмаштырыңыз. Пестициддер менен иштегенден кийин колду, жүздү, денени жана кийимди көп өлчөмдөгү суу жана самын менен жууңуз.
Тез арада көрүлүүчү чаралар	Пестицид менен ууланганда байкалуучу белгилер. Жалпы: катуу алсыздык жана чарчоо. Тери: кычышуу, ачышуу, күчтүү тердөө, боёлуу.

Этап	Жумшартуу чаралары ¹²
	Көздөр: кычышуу, ачышуу, көз жашы агуу, көрүү кыйындашы же бүдөмүктөшү, көздүн карегинин кичирейиши же кеңейиши. Тамак сиңирүү системасы: ооздо жана тамакта ачышуу, түкүрүктүн көбөйүшү, жүрөк айлануу, кусуу, ичтин ооруусу, диарея. Нерв системасы: баш ооруу, баш айлануу, аң-сезимдин чаташуусу, тынчсыздануу, булчуңдардын дирилдеши, тайкалак басуу, тил кыйынчылык менен сүйлөө, тырышуу, эс-учун жоготуу. Дем алуу системасы: жөтөл, көкүрөктө оору жана кысылуу, дем алуу кыйындашы, кыркыроо. Тез арада жооп берүү: Пестицид менен уулануудан шек туулган учурда, дароо биринчи жардам көрсөтүлүшү жана биринчи эле мүмкүнчүлүктө медициналык консультация жана жардам алуу керек. Мүмкүн болушунча бейтапты жакынкы медициналык мекемеге жеткирүү керек. Эгерде дем алуу токтосо: Жасалма дем алуу жасаңыз (мисалы, эгерде пестицид жутулбаган болсо, «ооздон-оозго» реанимация). Эгерде пестицид терге тийсе: Бейтаптан булганган кийимди чечиңиз жана аны булганган зонадан алып чыгыңыз. Мүмкүн болушунча самын колдонуу менен денени кеминде 10 мүнөт бою толук жууңуз. Эгерде суу жеткиликсиз болсо, пестицидди сиңирүү үчүн терини сүлгү же кагаз менен акырын сүртүңүз. Эгерде пестицид көзгө тийсе: Көздөрдү кеминде беш мүнөт бою көп таза суу менен жууңуз. Пестицид көзгө тийгенде: Ооздун чайкаңыз, суу ичирилиңиз. Эс-учу жок же чаташкан адамдарды эч качан кустурбаңыз, дароо врачка кайрылыңыз.

Окутуу. Долбоордун тиешелүү компонентинин алкагында дыйкандар үчүн пестициддер менен иштөө боюнча тренингдер уюштурулушу керек. Пестициддерди башкаруу боюнча төмөнкү тренингдерди өткөрүү сунушталат:

- Пестициддерди колдонууга тиешелүү саясат, мыйзамдар жана ченемдер боюнча окутуу: улуттук мыйзамдар, эрежелер жана ченемдер тууралуу негизги билимдерди алуу үчүн.
- Зыянкечтерге каршы күрөшүү боюнча тренингдер: уруксат берилген жана тыюу салынган пестициддерди аныктоо, ар бир уруксат берилген пестициддин терс таасир деңгээли, аларды колдонуу тартиби, аларды колдонууда айлана-чөйрөгө жана адамга терс таасирди коргоо жана минималдаштыруу, колдонуудан мурун жана кийин сактоо ж.б.у.с. пестициддерди колдонуунун техникалык аспектилери жана аларды колдонуу көндүмдөрү боюнча окутуу.
- Пестициддерди сактоо, иштетүү, колдонуу жана жок кылуу; колдонуучулардын, жакын жердеги калктуу конуштардын жана айлана-чөйрөнүн саламаттыгына жана коопсуздугуна зыян келтирбестен пестициддерди сактоо, иштетүү, колдонуу жана пестициддердин калдыктарын же бош идиштерди жок кылуу жол-жоболору боюнча окутуу.

5-ТИРКЕМЕ. Курулуш калдыктарын башкаруу планы

Курулуш калдыктарын башкаруу планы (ККБП) - бул курулуш жана демонтаж иштеринин жүрүшүндө пайда болгон калдыктар менен иштөө чараларын системалаштырган жана сүрөттөгөн документ. ККБП айлана-чөйрөгө терс таасирди минимумга чейин азайтууга жана ресурстарды натыйжалуу пайдаланууга мүмкүндүк берип, курулуш долбоорлорун экологиялык туруктуу жана жоопкерчиликтүү башкаруу үчүн маанилүү инструмент болуп саналат.

ККБНын негизги компоненттери:

Долбоордун сүрөттөлүшү:

- Курулуш долбоорунун жалпы сүрөттөлүшү, анын масштабын, жайгашкан жерин жана ишке ашыруу этаптарын кошо алганда.
- Курулуш калдыктарынын күтүлгөн түрлөрү жана көлөмдөрү.

Калдыктарды классификациялоо:

- Курулуш аянтчасында пайда болушу мүмкүн болгон бардык калдык түрлөрүнүн тизмеси (бетон, кыш, жыгач, металл, пластик, таңгактоо материалдары ж.б.).
- Калдыктарды категорияларга бөлүү: курулуш, коркунучтуу, коркунучсуз, кайра колдонууга же кайра иштетүүгө жарактуу.

Калдыктарды чогултуу жана иргөө:

- Жайда калдыктарды чогултуу жана иргөө ыкмалары жана жол-жоболору сүрөттөлөт.
- Кийинчерээк кайра иштетүүнү жана жок кылууну жеңилдетүү үчүн калдыктарды өзүнчө чогултууну уюштуруу.

Кайра иштетүү жана кайра колдонуу:

- Курулуш аянтчасында же анын чегинен тышкары кайра иштетилиши же кайра колдонулушу мүмкүн болгон материалдарды аныктоо.
- Курулуш материалдарын кайра колдонуу аркылуу калдыктардын көлөмүн азайтуу чаралары.

Калдыктарды жок кылуу:

- Кайра иштетилбей же кайра колдонулбай турган калдыктарды коопсуз жок кылуу ыкмалары.
- Калдыктарды жок кылуу боюнча лицензияланган компаниялар менен кызматташуу.

Контейнерлер жана жабдуулар:

- Калдыктарды чогултуу, сактоо жана ташуу үчүн колдонулуучу контейнерлердин жана жабдуулардын түрлөрү.
- Агып чыгууларды жана булганууларды алдын алуу чаралары (герметикалык контейнерлер, жабдуунун абалын үзгүлтүксүз текшерүү).

Персоналды окутуу:

- Жумушчулар жана башкаруучу персонал үчүн калдыктар менен иштөө маселелери боюнча окутуу программалары.
- Экологиялык ченемдерди жана стандарттарды сактоонун маанилүүлүгү тууралуу кабардар болууну жогорулатуу.

Мониторинг жана отчеттуулук:

Компонент	Сүрөттөлүшү
Долбоордун сүрөттөлүшү	Курулуш долбоорунун жалпы сүрөттөлүшү, анын масштабын, жайгашкан жерин жана ишке ашыруу этаптарын кошо алганда.
Калдыктарды классификациялоо	Курулуш аянтчасында пайда болушу мүмкүн болгон калдык түрлөрүнүн тизмеси (бетон, кыш, жыгач, металл, пластик ж.б.), категорияларга бөлүү (коркунучтуу, коркунучсуз).
Калдыктарды чогултуу жана иргөө	Жайда калдыктарды чогултуу жана иргөө ыкмалары жана жол-жоболору, калдыктарды өзүнчө чогултууну үйөштүрүү.
Кайра иштетүү жана кайра колдонуу	Курулуш аянтчасында же анын чегинен тышкары кайра иштетилиши же кайра колдонулушу мүмкүн болгон материалдарды аныктоо, калдыктардын көлөмүн азайтуу чаралары.
Калдыктарды жок кылуу	Калдыктарды коопсуз жок кылуу ыкмалары, калдыктарды жок кылуу боюнча лицензияланган компаниялар менен кызматташуу.
Контейнерлер жана жабдуулар	Калдыктарды чогултуу, сактоо жана ташуу үчүн контейнерлердин жана жабдуулардын түрлөрү, агып чыгууларды жана булганууларды алдын алуу чаралары.
Персоналды окутуу	Жумушчулар жана башкаруучу персонал үчүн калдыктар менен иштөө маселелери боюнча окутуу программалары, экологиялык ченемдерди сактоонун маанилүүлүгү тууралуу кабардар болууну жогорулатуу.
Мониторинг жана отчеттуулук	Курулуш аянтчасында пайда болгон калдыктардын көлөмүн жана түрлөрүн мониторингдөө системалары, жөнгө салуучу органдарга жана кызыкдар тараптарга туруктуу отчеттуулук.

6-ТИРКЕМЕ. Курулуш-монтаж жана калыбына келтирүү иштерин жүргүзүүдө чек-лист форматындагы ПУОСС

Чек-листти колдонуу боюнча жалпы сунуштар

Салыштырмалуу тобокелдиги төмөн болгон типтүү иш-аракеттер боюнча, мисалы, мектеп жана медициналык мекемелердин имараттарын калыбына келтирүү иш-чаралары боюнча, Европа жана Борбордук Азия өлкөлөрүндөгү коопсуздук чаралары боюнча адистердин командасы саламаттык сактоо, билим берүү же мамлекеттик кызматтар секторлорундагы имараттарды калыбына келтирүү же куруу боюнча чакан долбоорлор үчүн ПУОССту даярдоого оптималдаштырылган мамилени камсыз кылуу максатында чек-лист форматындагы ПУОСС вариантын иштеп чыкты. Чек-лист формасы «ийгиликтүү тажрыйбанын үлгүлөрүн» камсыз кылуу үчүн иштелип чыккан, колдонууга ыңгайлуу жана коопсуздук талаптарына шайкеш келет.

Типтүү чек-лист формасы анча чоң эмес жергиликтүү таасири бар КМИ (курулуш-монтаж иштери) контракттарына карата негизги жумшартуу чараларынын типтүү мамилелерин камтууну караштырат. Бул формада ДБнын социалдык-экологиялык принциптеринин жана СЭС10 стандартынын алкагындагы экологиялык баалоо боюнча талаптарына жооп бериши керек болгон Айлана-чөйрөнү жана социалдык чөйрөнү башкаруу Планынын же Айлана-чөйрөнү коргоо боюнча Алкактык документинин негизги элементтери берилген деп кабыл алынган. Бул чек-листти иштеп чыгуунун максаты - аны ДБ тарабынан каржыланган долбоорлордун алкагында чакан көлөмдөгү иштерди жүргүзгөн подрядчылар тарабынан колдонмо катары, ошондой эле тендердик документтердин курамында ажырагыс бөлүк катары колдонуу.

Чек-лист 3 бөлүмдөн турат:

1-бөлүк - сүрөттөмө бөлүк, анда долбоордун сүрөттөлүшү берилип, институционалдык жана мыйзамдык аспектилер, долбоордун техникалык курамы, потенциалды өнүктүрүү программасына муктаждыктын мүмкүн болушу, ошондой эле коомдук угууларды өткөрүү процессинин сүрөттөлүшү аныкталат. Бул бөлүк 2 барака чейин текстти түзүшү мүмкүн. Зарыл болгон учурда кошумча маалыматтар менен тиркемелерди көрсөтүүгө болот.

2-бөлүк - экологиялык жана социалдык скрининг боюнча чек-лист, анда иш-чараларды жана айлана-чөйрөнү коргоо боюнча мүмкүн болгон маселелерди жөнөкөй формада («Ооба» же «Жок») текшерүүгө болот. Эгерде кандайдыр бир иш-чара же маселе «Ооба» жообун алса, төмөндөгү таблицадагы тиешелүү бөлүмгө шилтеме келтирилет, анда таасирди контролдоо жана жумшартуу боюнча иш-чаралар так баяндалган.

3-бөлүк - долбоорду ишке ашыруу жана курулуш учурундагы иш-чаралардын мониторинг планы. Бул жерде ДБнын В Категориясындагы долбоорлорго карата кадимки талаптары боюнча ПУОСС формасы сакталган. Бул чек-лист конкурс процессинде баа аныктоо жана иштерди аткарууда ишке ашырууга көзөмөл жүргүзүү менен, 2-бөлүктү жана 3-бөлүктү подрядчылар үчүн тендердик документтердин курамына киргизүүнү караштырат.

МАЗМУНУ

- a) Долбоор жана объект тууралуу жалпы маалымат
- b) Коопсуздук чаралары боюнча маалымат
- c) Таасирди жумшартуу чаралары
- d) Мониторинг план

1-БӨЛҮК: ДОЛБООР ЖАНА ОБЪЕКТ ТУУРАЛУУ ЖАЛПЫ МААЛЫМАТ

УЮШТУРУУЧУЛУК ЖАНА АДМИНИСТРАТИВДИК ШАРТТАР				
Уюштуруучулук шарттар (Аты-жөнү жана байланыштары)	Долбоордун жетекчилиги		Жергиликтүү тарап жана/же алуучу. Айыл өкмөтүнүн башчысы	
Ишке ашыруу механизмдери (Аты-жөнү жана байланыштары)	Экологиялык коопсуздук чаралары боюнча көзөмөл	Жергиликтүү подрядчынын ишине көзөмөл	Жергиликтүү инспекциялардын ишин көзөмөлдөө	Подрядчик Тендердин натыйжалары боюнча аныкталат
ИШТЕР УЧАСТОГУНУН СҮРӨТТӨЛҮШҮ				
Объектин аталышы				
Жерге ким ээ?				
Долбоордук иштердин сүрөттөлүшү				
Географиялык, физикалык, биологиялык, геологиялык, экологиялык жана социалдык-экономикалык мүнөздөгү маселелердин сүрөттөлүшү				
Материалдык жабдуу пунктунан, инерттик материалдардан жана суудан жайгашкан жери жана алыстыгы				
МЫЙЗАМДЫК КАМСЫЗДОО				
Долбоордук ишмердикке колдонулуучу улуттук мыйзамдар жана уруксаттар				
КООМДУК КОНСУЛЬТАЦИЯЛАР				
Коомчулук менен консультация процессинде жолугушуулар кайда жана качан өткөнүн көрсөтүңүз				
ИНСТИТУЦИОНАЛДЫК ПОТЕНЦИАЛДЫ ӨНҮКТҮРҮҮ				

Потенциалды өнүктүрүү күтүлөбү?

[] Жок же [X] Ооба.

2-БӨЛҮК: ЭКОЛОГИЯЛЫК ЖАНА СОЦИАЛДЫК ТААСИРЛЕРДИ БААЛОО

	Иштердин түрлөрү жана мүмкүн болгон таасирлердин мисалдары	Абал	Кошумча шилтемелер
Берилген жумуштар аймакта төмөнкүлөрдүн кайсынысын болбосун, түздөн-түз же кыйыр түрдө пайда кылабы:	1. Реконструкциялоо/калыбына келтирүү - Участокто транспорттун кыймылына байланыштуу жүктөмдөр - Объекти бузуу жана/же калыбына келтирүү иштеринде ызы-чуунун, чаңдын жогорку деңгээли, суунун жана топурактын булганышы Курулуш жана турмуш-тиричилик таштандылары	[] Ооба [] Жок	Төмөндөгү А жана В пункттарын караңыз
	2. Жаңы курулуш - Жер казуу иштеринин кесепеттери жана топурактын эрозиясы - Жергиликтүү суу агымдарына жана жер астындагы суу горизонтторуна агын сулар - Участокто транспорттун кыймылына байланыштуу жүктөмдөр - Курулушта ызы-чуунун жана чаңдын жогорку деңгээли Курулуш таштандылары	[] Ооба [] Жок	Төмөндөгү А жана В пункттарын караңыз
	3. Курулуш учурунда жумушчулар үчүн эмгекти коргоо жана техникалык коопсуздук	[] Ооба [] Жок	Төмөндөгү А пунктун караңыз
	4. Кыймылдын жана жөө жүргүнчүлөрдүн коопсуздугун камсыз кылуу Участок калктуу конушта жайгашкан	[] Ооба [] Жок	Төмөндөгү D пунктун караңыз
	5. Суу жана энергияны рационалдуу пайдалануу үчүн имараттардын долбоорун жакшыртуу	[] Ооба [] Жок	Төмөндөгү F жана H пункттарын караңыз
	6. Канализация жана агын сууларды тазалоо Агын суу агызуу системасы жана/же жергиликтүү суу агымдарына агын сууларды түздөн-түз агызуу	[] Ооба [] Жок	Төмөндөгү L пунктун караңыз

	Иштердин түрлөрү жана мүмкүн болгон таасирлердин мисалдары	Абал	Кошумча шилтемелер
	7. Тарыхый имараттар жана участоктор Тарых-маданий мурас (ТММ) эстеликтеринин бузулушу	[]Ооба []Жок	Төмөндөгү К пунктун караңыз
	8. Долбоор үчүн жерди алуу ¹³ • Жеке менчик аймагын пайдалануу • Долбоордун иштерине байланыштуу жергиликтүү калктын убактылуу көчүрүлүшү • Мажбурлап көчүрүү чаралары Жергиликтүү калктын кирешелерине/жашоо каражаттарына жана коммерциялык структураларга таасир	[]Ооба []Жок	Төмөндөгү М пунктун караңыз
	9. Коркунучтуу же уулуу материалдар ¹⁴ Курулуш иштеринин же объекттерди бузуу иштеринин уулуу жана/же коркунучтуу калдыктарын алып чыгуу же жок кылуу	[]Ооба []Жок	Төмөндөгү С пунктун караңыз
	10. Токойлорго жана/же башка корголуучу аймактарга таасир • Корголуучу токой отургузууларынын аймагына, буферлик жана/же башка коргоо зоналарына таасир Корголуучу жаныбарлардын жергиликтүү табигый жашоо чөйрөсүнө тынчсыздануу	[]Ооба []Жок	Төмөндөгү I пунктун караңыз
	11. Медициналык калдыктар менен иштөө жана аларды жок кылуу Медициналык калдыктарды участокто же анын чегинен тышкары жок кылуу	[]Ооба []Жок	Төмөндөгү J пунктун караңыз (Жок [X])
	12. Долбоордук-сметалык документтерди иштеп чыгуу	[]Ооба []Жок	Төмөндөгү E пунктун караңыз (Жок [X])

¹³ Жерди алуу (жер бөлүп берүү) долбоордук иштер үчүн жерди алуу жергиликтүү калкты көчүрүүнү камтыйт; жергиликтүү калктын жашоо каражаттарын өзгөртүү; жеке менчик аймактарга кийлигишүү. Бул долбоорго алынган же өткөрүлүп берилген жер тилкелерине тиешелүү, жана мындай жерди алуу же өткөрүп берүү бул жерде расмий жана/же расмий эмес жашаган жана/же бул жерде кандайдыр бир бизнес менен алектенген (мисалы, киоск иштеткен) адамдарга таасирин тийгизет.

¹⁴ Уулуу жана/же кооптуу заттар менен иштөөгө, атап айтканда, асбест, уулуу боёктор, коргошун камтыган боёкторду алуу иштери ж.б. кирет.

3-БӨЛҮК: ТЕРС ТААСИРЛЕРДИ ЖУМШАРТУУ ПЛАНЫ

Ишмердик	Параметрлер	Таасирди жумшартуу чараларынын текшерүү тизмеси
А. Иштердин жалпы шарттары	Кызматкерлерди эскертүү, инструктаждоо жана коопсуздукту камсыз кылуу	• Курулуш иштерин жана экологиялык коопсуздукту көзөмөлдөгөн жергиликтүү инспекциялар, ошондой эле жергиликтүү тургундар алдыда турган долбоордук иштер тууралуу тийиштүү түрдө маалымдандырылган. • Жергиликтүү коомчулук иштер тууралуу жалпы жеткиликтүү жерлерде (анын ичинде иштер участогунда да) жарыялар аркылуу тийиштүү түрдө маалымдандырылган. • Калктын жана балдардын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн курулуш участогунун тегерегине тийиштүү тосмолор орнотулган. • Курулуш иштерин жүргүзүү үчүн мыйзамда талап кылынган уруксаттар (жаратылыш ресурстарын пайдалануу, калдыктарды ыргытуу ж.б.) алынган. • Бардык иштер эң коопсуз жана тартиптүү түрдө аткарылышы, ошондой эле өндүрүш процессинин жергиликтүү тургундарга жана жаратылыш чөйрөсүнө тийгизген терс таасирин минимумга чейин азайтуу үчүн уюштурулушу керек. • Участокто жумушчуларды аткарылышы зарыл болгон иштерди жүргүзүүнүн негизги эрежелери жана ченемдери тууралуу маалымдандырган тийиштүү көрсөткүч жана маалымат тактайчалары жайгаштырылышы керек. • Эгерде Подрядчик оңдоо-курулуш иштерине объекте туруктуу болуучу келгин персоналды тартса, анда алар үчүн үктоо жана тамактануу үчүн жайларды, душ, даараткана сыяктуу зарыл турмуштук шарттар түзүлүп, тамактануу уюштурулушу керек. • Иштер участогунда биринчи медициналык жардам аптекаларынын болушу. • Кызматкерлердин жеке коргонуу каражаттары эмгек коопсуздугунун стандарттарына жооп бериши керек (зарыл болгон шарттарда каскаларды, коргоочу масканы, коргоочу көз айнекти, коргонуу курун жана коргоочу бут кийимди милдеттүү түрдө туруктуу кийүү менен). • Иштерди КР ЭННж 12-01-18 «Курулуштагы эмгек коопсуздугу» ченемине ылайык аткаруу. • Жумуш ордунда техникалык коопсуздук боюнча инструктаждардын журналдарынын болушу. • Курулуш аянтчасында тез жардам кызматтарынын тизмеси жана алардын жакынкы жайгашкан жери, телефондору.

Ишмердик	Параметрлер	Таасирди жумшартуу чараларынын текшерүү тизмеси
В. Жалпы курулуш иштери	Абанын сапаты	• Курулуш таштандылары бөлүнгөн жерде топтолуп, кийин таштандыканага ташылышы керек. • Курулуш аянтчасында жана жанаша аймакта тазалыкты сактоо. • Курулуш аянтчасында курулуш калдыктарын жана конструкцияларды ачык отто өрттөөгө тыюу салынат. • Курулуш аянтчасында иштебей турган курулуш техникасынын ашыкча топтолушуна жол бербөө. • Техниканын кыймылдаткычтарынын бош кыймылда иштешине жол бербөө. • Кире беруу жолдорун сугаруу аркылуу материалдарды иштетүүдөн же ташуудан келип чыккан чаңдын деңгээлин минималдуу маанилерге чейин азайтуу. • Автомобилдерге топуракты жүктөө санын азайтуу. • От алдыргыч жана зыяндуу заттарды бөлүп чыгаруучу материалдарды (газ баллондорун, битум материалдарын, эриткичтерди, боёктарды, лакты, айнек жана шлак жүнүн) ж.б. туура сактоону жана ташууну уюштуруу. • Сыпучу жүктөрдү ташуучу автотранспортту алынып-салынуучу тенттер менен жабдуу.
	Топурак	• Автомобилдерди майлоо-майлоочу материалдар менен толуктоону катуу түрдө стационардык посттордо гана жүргүзүү. • Топуракка түшүүнүн алдын алуу максатында курулуш аймагынын ЖММ (жанар-майлоочу материалдар) төгүлүшү менен булганышына жол бербөө. • Рекультивациялык иштерде колдонуу үчүн топурактын жер семиз катмарын алып салуу. • Жер асты сууларынын деңгээли жогору болгондо топурактын суу басышын алдын алуу үчүн дренаждык иш-чараларды караштыруу. • Курулуш техникасынын токтоочу жайын шагыл менен жабуу.
	Ызы-чуу	• Курулуш ызы-чуусу саат 8:00дөн 18:00гө чейинки белгиленген мезгилдерде гана уруксат берилет. • Иштер учурунда генераторлордун, аба компрессорлорунун жана башка машиналар менен механикалык түзүлүштөрдүн кыймылдаткычтарындагы капкактар жана капоттор жабылып,

Ишмердик	Параметрлер	Таасирди жумшартуу чараларынын текшерүү тизмеси
		кийилиши керек, ал эми бул машиналар менен механизмдер турак имараттардан мүмкүн болушунча алыс жайгаштырылышы керек.
	Суунун сапаты	Булганган агын сулардын арык тармагына түшүшүнүн алдын алуу максатында курулуш аймагынын ЖММ төгүлүшү менен булганышына жол бербөө.
	Калдыктар менен иштөө	- Курулуш таштандылары үчүн аны убактылуу сактоо жайларын даярдап, кийин жергиликтүү таштандыканага ташуу. - Мүмкүн болгон учурда подрядчик тиешелүү колдонулуучу жана бекем материалдардын (АКМден башка) кайра колдонулушун камсыз кылат. - Подрядчынын келгин персоналынын объекте туруктуу болушунан улам пайда болгон турмуш-тиричилик жана тамак-аш калдыктары курулуш ишмердигинин калган калдыктарынан бөлүнүп, толгон сайын район таштандыканасына ташылышы керек болгон атайын контейнерлерге салынышы керек.
С. Уулуу материалдар	Уулуу жана коркунучтуу материалдар менен иштөө	- Иштер участогунда убактылуу сакталуучу бардык уулуу же коркунучтуу заттар ишенимдүү идиштерде, материалдын курамын жана касиеттерин, аны менен иштөө эрежелерин көрсөтүү менен тийиштүү түрдө маркировкаланып сакталышы керек. - Коркунучтуу заттарды камтыган идиштер төгүлүп-чачылуудан сактоо үчүн агып чыгуунун бардык мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарган контейнерлерге жайгаштырылышы керек. - Иштерде уулуу компоненттерди камтыган боёктор же коргошун негизинде даярдалган эриткичтер колдонулбашы керек.
	Асбест камтыган материалдар менен иштөө	- Эгерде долбоордун участогунда асбест бар болсо, аны коркунучтуу материал катары так маркировкалоо керек. - Мүмкүн болушунча асбест анын таасирин минимумга чейин азайтуу үчүн тиешелүү герметикалык контейнерлерге жайгаштырылат. - Асбестти алып салуудан мурун (эгерде алып салуу зарыл болсо), асбест чаңынын пайда болушун азайтуу максатында ал нымдандыруучу заттар менен иштетилет. - Асбест менен иштөөгө квалификациялуу тажрыйбалуу адистер гана жиберилет.

Ишмердик	Параметрлер	Таасирди жумшартуу чараларынын текшерүү тизмеси
		- Эгерде асбест камтыган материалдарды убактылуу сактоо зарылчылыгы келип чыкса, бардык калдыктар тийиштүү маркировкасы бар ишенимдүү жабык контейнерлерге жайгаштырылышы керек. - Алынып салынган асбест кайра колдонууга жарабайт.
D. Транспорттун жана жөө жүргүнчүлөрдүн кыймыл коопсуздугу	Курулуш учурунда транспорттун жана жөө жүргүнчүлөрдүн кыймылы үчүн түздөн-түз же кыйыр коркунучтар	- Подрядчик курулуш участогунун тийиштүү коргоосун камсыз кылышы керек. - Иштер участогун маалымат жана эскертүү тактайчалары, тосмолор менен жабдуу, үшундай жол менен иштер участогу белгиленип, көрүнүп турушу, ал эми коомчулук мүмкүн болгон коркунучтар тууралуу тийиштүү маалымдандырылып, эскертилиши керек. - Эгерде учурдагы ФАП адамдардын баруусу үчүн ачык бойдон калса, объекте курулуш иштери учурунда учурдагы ФАП имаратына коопсуз жана туруктуу жетүү камсыз кылынышы керек.
E. Долбоордук-сметалык документтер		- Долбоордук-сметалык документтер (ДСД) төмөнкүлөрдү камтышы керек: - долбоордук иштерде АКМди колдонууну алып салуу; - мүмкүн болушунча жергиликтүү материалды колдонуу; - тийиштүү желдетүү жана табигый жарык берүү; - тайгылануудан, кулоодон жана инфекциялык материалды кармап калуудан сактаган пол конструкциясы; - пол, дубал жана каптал жабуунун тийиштүү жылуулук изоляциясы; - мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар үчүн ыңгайлуулуктар (босогосуз эшик блоктору); - мүмкүн болушунча дарактарды жана бадалдарды кыюуну алып салуу; - суу түтүктөрүн тартуу, ассенизациялык чуңкуру бар жергиликтүү канализацияны орнотуу.
F. Электр менен камсыздоо		- Техникалык шарттарга (ТШ) ылайык учурдагы тармактарга туташтыруу менен ишенимдүү электр менен камсыздоону орнотуу. - Электр приборлору менен иштөө эрежелерин сактоо. - Электр тогунан жабыркаганда биринчи медициналык жардам боюнча инструктаж өткөрүү.

Ишмердик	Параметрлер	Таасирди жумшартуу чараларынын текшерүү тизмеси
Н. Жылытуу		Жылытуу - дизайнга ылайык, полдорду, тышкы дубалдарды жана каптал жабууну тийиштүү жылуулоо аркылуу энергияны үнөмдөө жана жылуулук жоготууларун азайтуу боюнча иш-чараларды караштыруу менен электр жылытуу.
I. Таасирге дуушар болгон токойлор, саз жерлер жана/же корголуучу аймактар	Коргоо	- Иштер жерине түздөн-түз жакын жайгашкан табигый жашоо чөйрөлөрүнө жана корголуучу аймактарга зыян келтирилбейт жана мындай аймактар пайдаланылбайт; бардык персоналга жаныбарларга уулоо, азык издөө, дарактарды кыюу же башка зыян келтирүү тыюу салынат. - Эгерде иштердин жанында чоң дарактар өссө, көрсөткүчтөрдү коюу, тосмо орнотуу, тамыр системасын коргоо жана кандайдыр бир зыяндарды алдын алуу зарыл. - Жанаша аймактарды, өзгөчө корголуучу аймактарды, топурак казуунун резервдик жерлери, убактылуу карьерлер жана калдык таштандыканалары үчүн колдонууга жол берилбейт.
J. Медициналык калдыктар менен иштөө жана аларды жок кылуу		Медициналык калдыктарды КРӨКнин Медициналык калдыктарды жок кылуу Эрежелерине ылайык жок кылуу.
К. Тарых-маданий мурас объекттери	Маданий мурас	Жер казуу же курулуш иштерин аткаруу учурунда артефакттар же башка «кокустук табылгалар» табылганда табылуу фактысы белгиленип, кызмат адамдары маалымдандырылып, ал эми участкаго иштер мындай табылгаларды эске алуу менен токтотулушун же өзгөртүлүшүн камсыз кылуучу чараларды караштыруу.
L. Канализация		Суу түтүктөрүн жана канализация түтүктөрүн монтаждоо, объекттин аймагында жаңы септик орнотуу каралган. Бардык агын сулар септикке келип түшөт (тунулган суу шагыл-күм чыпкалары аркылуу топуракка агызылат). Толгон сайын ассенизациялык машинаны тартуу менен септикти тазалоо керек.
M. Долбоор үчүн жерди алуу		- ОМСУда мамлекеттик актынын болушу. - Көчүрүү боюнча бардык жол-жоболорду сактоо.

4-БӨЛҮК: МОНИТОРИНГ ПЛАНЫ

Фаза	Эмне (параметрди текшерүү керекпи?)	Кайда (параметрди текшерүү керекпи?)	Кантип (параметрди текшерүү керекпи?)	Качан (текшерүүлөрдүн жыштыгын жана алардын узактыгын көрсөтүңүз)	Эмне үчүн (параметрди көзөмөлдөө зарылбы?)	Чыгымдар (эгер долбоордун бюджетине киргизилбесе)	Ким (мониторинг үчүн жооптуу?)
Долбоорлоо	Долбоордук-сметалык документтер (ДСД) жогоруда Е-пунктунда толук сүрөттөлгөн.	Долбоордук компания даярдаган отчеттор жана даяр ДСД.	Долбоордук компания даярдаган отчеттордун жана даяр ДСДнин карап чыгуусу.	Долбоордук компания даяр ДСДти экспертизага сунуштаган этаптарда.	Тендердик документтерге бардык зарыл талаптарды киргизүүнү камсыз кылуу үчүн.	Долбоордун бюджетинин эсебинен.	АРИС
Курулуш иштери	1. Курулуш иштери учурунда участкан аймагын тосуу. 2. Жергиликтүү калктын даттануулары үчүн байланыш маалыматтары көрсөтүлгөн маалымат стенддеринин болушу. 3. Подрядчынын персоналынын жеке коргонуу каражаттарынын болушу. 4. АКМди колдонууга тыюу салуу. 5. Топурактын эрозиясынын жана	Курулуш иштеринин участогу.	Курулуш иштеринин участокторуна инспекциялык сапарлар. Жергиликтүү калк тарабынан даттануулар менен кайрылуулар.	Курулуш учурунда жана иштерди аяктоо жөнүндө Күбөлүк берилгенге чейин. Жергиликтүү калк тарабынан даттануулар менен кайрылган учурда.	Бардык зарыл экологиялык талаптардын сакталышын камсыз кылуу үчүн.	Подрядчик тендердик сунушка киргизиши керек.	МПРЭТН, СЭН.

Фаза	Эмне (параметрди текшерүү керекпи?)	Кайда (параметрди текшерүү керекпи?)	Кантип (параметрди текшерүү керекпи?)	Качан (текшерүүлөрдүн жыштыгын жана алардын узактыгын көрсөтүңүз)	Эмне үчүн (параметрди көзөмөлдөө зарылбы?)	Чыгымдар (эгер долбоордун бюджетине киргизилбесе)	Ким (мониторинг үчүн жооптуу?)
	жанаша суу агымдарына агын сулардын түшүшүнүн алдын алуу. 6. Курулуш таштандыларын тийиштүү чогултуу жана ташуу. 7. Подрядчынын курулуш таштандыларын жергиликтүү таштандыканага жайгаштыруу боюнча айыл өкмөтү менен келишиминин болушу. 8. Чаңдын пайда болушунун алдын алуу. 9. Ызы-чуунун убакыт боюнча (8:00дөн 18:00гө чейин) азайтылышы жана чектелиши.						
Эксплуатация	1. Инструктажга ылайык септикти тийиштүү	Эксплуатация объектиси.	Байкоо. Участокторго	Ай сайын. Кызматтык инструкцияларга	Улуттук ченемдер жана стандарттардын	Эксплуатациялоочу уюмдун, АО	МПРЭТН, СЭН, эксплуатациялоочу уюм, АО.

Фаза	Эмне (параметрди текшерүү керекпи?)	Кайда (параметрди текшерүү керекпи?)	Кантип (параметрди текшерүү керекпи?)	Качан (текшерүүлөрдүн жыштыгын жана алардын узактыгын көрсөтүңүз)	Эмне үчүн (параметрди көзөмөлдөө зарылбы?)	Чыгымдар (эгер долбоордун бюджетине киргизилбесе)	Ким (мониторинг үчүн жооптуу?)
	эксплуатациялоо, ассенизациялык машина аркылуу толгон сайын тазалоо. 2. Тейлөөчү персонал менен киришүү инструктажын өткөрүү.		инспекциялык сапарлар.	ылайык мезгил-мезгили менен.	талаптарына байланыштуу.	каражаттарынын эсебинен.	

7-ТИРКЕМЕ: Курулуш иштерине көзөмөл жүргүзүүдө экологиялык жана социалдык мониторинг боюнча контролдук суроолордун тизмеси

Объекттин жайгашкан жери	
Подрядчынын аталышы	
Көзөмөлдөөчү уюмдун аталышы	
Объектти кароо күнү	
Курулуш иштеринин абалы	

Текшерүү үчүн документтер жана иш-чаралар	Ооба	Жарым-жартылай	Жок	Маалымат жок	Эскертүүлөр
Подрядчик жаратылыш ресурстарын казып алууга лицензияланган					
Подрядчик бетон аралаштыруучу/асфальт аралаштыруучу орнотмону эксплуатациялоого уруксат алган					
Подрядчик калдыктарды чогултуу жана жок кылуу боюнча келишим түзгөн					
Подрядчик объекттен турмуш-тиричилик калдыктарын ташып чыгаруу боюнча кызмат көрсөтүүчү менен келишим түзгөн					
Иштерди аткаруу участогу тосулган жана эскертүү белгилери орнотулган					
Иштер жөө жүргүнчүлөрдүн жетүүсүнө жана транспорттун кыймылына тоскоолдук кылбайт, же убактылуу альтернативдик кире беруу жолдору уюштурулган					
Жумуш саттары сакталат					
Курулуш техникасы жана машиналар стандарттык техникалык абалда (ашыкча түтүн чыгаруу же ызы-чуу, ЖММ агып чыгуусу жок)					
Курулуш материалдары жана калдыктар ташылганда атайын жабуу менен жабылган					

Текшерүү үчүн документтер жана иш-чаралар	Ооба	Жарым-жартылай	Жок	Маалымат жок	Эскертүүлөр
Чоң көлөмдө чаң пайда кылган иштерди аткарууда курулуш аянтчасы суу менен чачыратылат					
Жумушчулардын убактылуу конушу же подрядчынын базасы тосулган; калдыктарды убактылуу сактоо жана транспорттук каражаттарды/жабдууларды тейлөө үчүн участкактор бөлүнгөн.					
Жумушчулардын убактылуу конушуна суу жеткирилет жана санитардык шарттар камсыз кылынат					
Жумушчулардын убактылуу конушу же подрядчынын базасы биринчи медициналык жардам жана өрт өчүрүү каражаттары менен жабдылган					
Жумушчулар аткарылып жаткан иштин түрүнө ылайыктуу атайын форма жана коргонуу каражаттарын (кол каптар, каскалар, респираторлор, көз айнектер ж.б.) кийишет					
Курулуш машиналарын жана техникасын тейлөө жана майлоо кокустук төгүлүү учуруна өткөрбөгөн бетке ээ атайын бөлүнгөн участкакто аткарылат.					
Машиналарды жана курулуш жабдууларын жуу суу объектерине түздөн-түз агызуунун алдын алуу үчүн табигый суу агымдарынан мүмкүн болушунча алыс жерде аткарылат					
Курулуш таштандылары атайын бөлүнгөн жерлерге гана ташылат.					
Табигый курулуш материалдарын казып алуу лицензияда көрсөтүлгөн шарттарды сактоо менен жүзөгө ашырылат.					
Топурак казуунун натыйжасында алынган ашыкча материал жана үстүнкү топурак-өсүмдүк катмары өзүнчө сакталат жана талаптарга ылайык участкакту					

Текшерүү үчүн документтер жана иш- чаралар	Ооба	Жарым- жартылай	Жок	Маалымат жок	Эскертүүлөр
толтуруу/калыбына келтирүү үчүн колдонулат.					
«Кокүстүк табылгалар» табылган учурда иштер убактылуу токтотулат жана маданий мурас объекттерин сактоого жооптуу мамлекеттик ведомстволор табылуу фактысы тууралуу маалымдандырылат.					
Объектте физикалык иштер аяктагандан кийин, подрядчынын лагери/базасы иштен кийин калган бардык элементтерден тазаланат жана пландаштыруу-калыбына келтирүү иштери жүргүзүлөт.					

8-ТИРКЕМЕ. Кыргыз Республикасында милдеттүү түрдө ОВОС жүргүзүүгө тийиш болгон ишмердик түрлөрү

Кыргыз Республикасында милдеттүү экологиялык экспертизага тийиш болгон экономикалык ишмердик түрлөрү (Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасында экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча жалпы техникалык регламент жөнүндө» Мыйзамынын 1-Тиркемеси)

1. Энергетика объекттери:
 - жылуулук электр борборлору, жылуулук электр станциялары, гидроэлектр станциялары;
 - электр энергиясын, парды, ысык сууну өндүрүүчү өнөр жай орнотмолору;
 - газды, мунайды жана мунай азыктарын, жылуулукту берүүчү түтүк тарамдары;
 - жогорку чыңалуудагы электр берүү тармактары;
 - мунай жана мунай азыктарынын, газдын, катуу отундун кампалары;
 - күл-шлак таштандылары.
2. Суу сактагычтар.
3. Мунай, мунай азыктарын, газды казып алуучу жана кайра иштетүүчү ишканалар.
4. Курулуш материалдарын өндүрүү (цемент, асфальт, шифер, асбест-цемент түтүктөр жана башкалар).
5. Айыл жана токой чарбасы:
 - айыл чарбасын интенсификациялоо долбоорлору;
 - айыл жер ээлигин уюштуруу жана кайра уюштуруу долбоорлору;
 - айыл чарба максаттары үчүн суу ресурстарын башкаруу долбоорлору;
 - жер пайдалануунун түрүн өзгөртүү максатында жерлерди рекультивациялоо долбоорлору;
 - канаттуулар, мал чарбачылык, балык өстүрүү комплекстери;
 - мелиорация долбоорлору.
6. Тоо-кен өнөр жайы:
 - издөө-чалгындоо, тажрыйба-эксплуатациялык иштер;
 - минералдык чийки затты казып алуу (мрамор, базальт, туз, кум, шагыл, чопо жана башкалар);
 - көмүр казып алуу;
 - кендерди казып алуу;
 - кендерди кайра иштетүү;
 - түстүү, сейрек, асыл металлдарды өндүрүү;
 - калдыктарды жок кылуу жана көмүү, анын ичинде коркунучтуу жана уулуу калдыктарды.
7. Металл иштетүү өнөр жайы:
 - машина-станок куруу өндүрүшү;
 - жарым өткөргүч материалдарды өндүрүү;
 - авиациялык, темир жол транспортун оңдоочу ишканалар;

- радио- жана телеаппаратура өндүрүшү;
 - куюу жана металл прокат өндүрүштөрү.
8. Айнек өндүрүшү.
 9. Фармацевтикалык, биологиялык, белок препараттарын өндүрүү.
 10. Химиялык өндүрүш.
 11. Тамак-аш өнөр жайы:
 - майларды жана майларды өндүрүү;
 - эт-сүт азыктарын өндүрүү;
 - кант өндүрүү;
 - тамеки өндүрүү;
 - шарап-арак азыктарын өндүрүү;
 - спирт өндүрүү;
 - сыра өндүрүү;
 - консерва өндүрүү.
 12. Текстиль, көн, кагаз өнөр жайы:
 - жүн жана терилерди алгачкы иштетүү;
 - жыгач-жаргак плиталарын, картонду, жыгач-була плиталарын өндүрүү;
 - көн өндүрүшү;
 - кагаз өндүрүшү;
 - боёо өндүрүшү;
 - резина-техникалык өндүрүш.
 13. Уулуу, коркунучтуу, радиоактивдүү заттардын кампалары.
 14. Агын суларды, түтүн газдарын тазалоо курулмалары.
 15. Жер астындагы сууларды алуу курулмалары.
 16. Калктуу конуштарды суу менен камсыздоо системалары, гидромелиоративдик системалар.
 17. Автомобиль жана темир жолдорду куруу.
 18. Аэропорттор, аэродромдор, сыноо полигондору, ички сүзүү порттору, автодромдор.
 19. Рекреациялык жана туристтик багыттагы объекттерди куруу.
 20. Өнөр жай түйүндөрүн уюштуруу.
 21. Канализация тармактары.
 22. Тоо көтөргүчтөрү жана канат жолдор.
 23. Өнөр жай жана турмуш-тиричилик калдыктарын жок кылуу, кайра иштетүү жана көмүү.
 24. Автомай куюучу станциялар.
 25. Автотранспортту техникалык тейлөө жана сатуу алдында даярдоо станциялары.

9-ТИРКЕМЕ. Коомдук угууларды өткөрүү жөнүндө отчет

Жамааттардын демилгеси боюнча Улуттук долбоордун социалдык-экологиялык башкаруу боюнча Алкактык документтери

Өткөрүү мезгили 2026-жылдын 10-сентябрынан 16-сентябрына чейин.

Ысык-Көл, Нарын, Талас, Чүй, Жалал-Абад, Баткен жана Ош областтарынын өкүлдөрүнүн катышуусу менен.

Коомдук консультацияларды уюштуруу

Коомдук консультациялар материалдарды жайгаштыруу жана тескери байланышты чогултуу үчүн АРИСтин онлайн платформасын, ошондой эле катышуучулар менен түздөн-түз диалог үчүн Google Meet аркылуу видеоконференция байланышын айкалыштырган гибридик форматты колдонуу менен өткөрүлдү.

АРИСтин онлайн платформасы аркылуу талкуулар

2026-жылдын 10-сентябрында АРИСтин расмий сайтында НПИСтин Кошумча каржылоосунун (ДФ НПИС) алкагында социалдык-экологиялык башкаруу боюнча жаңырылган Алкактык документтер жарыяланды:

- Социалдык-экологиялык милдеттенмелер Планы (ПСЭО);
- Социалдык-экологиялык башкаруу боюнча Алкактык документ (РДСЭУ);
- Көчүрүү саясаты боюнча Алкактык документ (РДПП);
- Кызыкдар тараптар менен өз ара аракеттенүү Планы (ПВЗС);
- Эмгек ресурстарын башкаруу Планы.

2026-жылдын 10дон 16-сентябрына чейинки мезгилде платформада 7 областтын жана Кошумча каржылоого кирген 21 жаңы айыл аймагынын өкүлдөрүнүн катышуусу менен онлайн-талкуу өттү. Катышуучуларды маалымдандыруу үчүн: долбоор тууралуу видеоролик, талкууга катышуу боюнча көрсөтмө, ошондой эле кийинки талдоо үчүн АРИСтин ИСУ системасы менен интеграцияланган пикирлер жана суроолор үчүн интерактивдүү блок даярдалды. Бардык материалдар АРИСтин сайтында жайгаштырылды (шилтеме: _____).

Талкуунун башталышы тууралуу маалымдандыруу АРИСтин областтык өкүлчүлүктөрү жана жамааттарды колдоо технологиялары боюнча эксперттери (ЭПТО) аркылуу жүргүзүлдү - документтердин кыскача аннотациясы, платформага шилтеме жана видео-сабак менен билдирүүлөр жергиликтүү жамааттардын WhatsApp-топторуна жөнөтүлдү.

Талкууга мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, бизнес-чөйрөнүн өкүлдөрү жана жергиликтүү тургундар катышты. Катышуучулар материалдар менен видео-презентация форматында таанышып, документтердин толук версияларын АРИСтин сайтында изилдөө мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту.

3-Сүрөт АРИСтин сайтынан үзүндү

4-Сүрөт АРИСтин онлайн платформасынан үзүндү

9.1-ТИРКЕМЕ. Коомдук талкуулардын протоколу

КООМДУК ТАЛКУУЛАРДЫН ПРОТОКОЛУ

Кошумча каржылоонун (ДФ НПИС) алкагындагы социалдык-экологиялык башкаруу боюнча Алкактык документ боюнча

Өткөрүү орду: Google Meet интернет-платформасы аркылуу онлайн-конференция

Өткөрүү күнү: 2026-жылдын 17-сентябры

Өткөрүү убактысы: саат 11:00дөн 13:00гө чейин

Күн тартиби: Кыргыз Республикасынын Жамааттардын демилгеси боюнча Улуттук долбоорунун Кошумча каржылоосунун (ДФ НПИС) алкагындагы социалдык-экологиялык башкаруу боюнча жаңырылган Алкактык документтерди талкуулоо

Катышкандар: Район мамлекеттик администрацияларынын аким орун басарлары, Кошумча каржылоонун алкагында камтылган 21 жаңы айыл аймагынын жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын (айыл өкмөттөрүнүн жана айылдык кеңештердин) өкүлдөрү, мамлекеттик органдардын өкүлдөрү (Ден соолук сактоо министрлиги, Билим берүү министрлиги, Жаратылыш министрлиги, аймактык МЧС ж.б.), жергиликтүү калктын өкүлдөрү.

(Катышуучулардын тизмеси 9.2-Тиркемеде тиркелген)

Талкуунун жүрүшү:

АРИСтин кызматкерлери күн тартибин сунушташты, Кошумча каржылоонун максаттары жана милдеттери менен тааныштырышты. Жаңырылган социалдык-экологиялык башкаруу боюнча Алкактык документтердин мазмуну боюнча презентация өткөрүлүп, ар бир документтин максаттары жана милдеттери менен тааныштырылды. Андан ары коомдук талкуунун катышуучуларына суроо берүү мүмкүнчүлүгү берилди.

Суроолор жана жооптор:

№	Суроо/Сунуш	Жооп
1		
2		
3		

Катышуучулардын негизги сунуштары жана эскертүүлөрү:

№	Сунуш/Эскертүү	Чечим/Комментарий
1		
2		

№	Сунуш/Эскертүү	Чечим/Комментарий
3		

Талкуунун жыйынтыктары:

Жолугушуунун жыйынтыгы боюнча катышуучулар жаңыртылган Алкактык документтерге колдоо көрсөтүшкөн. Талкуунун жүрүшүндө айтылган эскертүүлөр жана сунуштар документтерди финалдаштырууда эске алынат (болгон учурда). Алкактык документтерге өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү талап кылынбайт (же: төмөнкү өзгөртүүлөр киргизилди: _____). **Аякталды: 2026-жылдын 17-сентябры, саат 13:00дө.**